

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI

MEKKİ AYETLERDE EDEBİ BİR FORM OLARAK BEDEN DİLİ

Yüksek Lisans Tezi

Dilan GÜLMÜŞ

ANKARA- 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI

MEKKÎ AYETLERDE EDEBÎ BİR FORM OLARAK BEDEN DİLİ

Yüksek Lisans Tezi

Dilan GÜLMÜŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ

ANKARA - 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ (Danışman)

İmzası

Doç. Dr. İbrahim FİDAN

Doç. Dr. Yaşar DAŞKIRAN

Tez Savunma Tarihi: 20. 06. 2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ danışmanlığında hazırladığım “Mekkî Ayetlerde Edebî Bir Form Olarak Beden Dili” isimli yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunduğumu başka kaynaklardan aldığım bilgileri metin de ve kaynakça da eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 20.06. 2022

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı-Soyadı ve İmzası

Dilan GÜLMÜŞ

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, kutsal bir kitap ve doğruluk rehberi olmasının yanı sıra, nüzulünden günümüze kadar bilim dünyası araştırmalarının merkezi olmuş, müphem olan birçok konuda belirsizlikleri gidermiştir. Kur'ân'ın lügavî üstünlüğü, ifade tertibi, mecaz ve hakikat arasındaki nükteler, tarihi kıssaların beyan edilme biçimi, Kur'ân üzerinde tekraren çalışmaya sevk edici hususlardandır. Tüm bu etkenler, Kur'ân'ın i'câzı olarak tanımlanan bir sistem hüviyetini oluşturmaktadır. Sistem hüviyetinde dikkatimizi çeken nokta, Kur'ân'ın insanla olan eşsiz iletişimidir.

Çalışmamızın içeriği, tasvirin açık bir şekilde kullanıldığı, sesin ve tınların kuvvetli etkisi ve okuyucuların zihninde müşahhas sahnelerin teşekkül etmesini sağlayan güçlü ibarelerin daha yoğun kullanıldığı Mekki ayetlerde; iletişim türlerinden biri olan beden dili üslubunun edebî bir şekilde tahkik edilmesinden oluşmaktadır. İlk olarak, dil ve dilin kökeni meselesi hususunda ön bilgi sunulmuş, dil ve iletişim başlığı altında beden dili hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Akabinde, çalışmanın esas konusu olan beden dilinin ayet-i kerîmelerde ki kullanımı açıklanmıştır. Ele alınan ayet-i kerîmelerde beden dili ifadeleri tespit edilmiş ve lafızların delalet ettikleri manalarla olan uyumuna dikkat çekilmiştir. Ayetlerin tahlili hususunda kanaat edilen görüşlerin güvenilirliğini artırma kaidesiyle kimi zaman hadis rivayetlerine de başvurulmuştur. Öte yandan, beden dili üslubunun, ayetin hakiki manasına kazandırdığı yeni değer ve anlamlar üzerinde de edebî değerlendirmeler yapılmıştır.

Aynı zamanda ele alınan ayetlerde kullanılan beden dili ifadeleri, bilimsel yönlerden de değerlendirilerek Kur'ân'ın bilimin kaynağı olduğu hakikatine de dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Ayrıca araştırmanın temel amacı, okuyucuya Kur'ân'ın insanla olan irtibatı ve armonisi hakkında bir farkındalık oluşturmaktır. Bu sayede tahlil edilen ayetlerin neticesinde Kur'ân'ın ifade gücü üzerinde, okuyucuya farklı bir bakış açısı kazandırma amacı güdülmektedir.

Yüksek lisans çalışmam süresince desteğini ve bilgilerini esirgemeyen araştırmalarımın her aşamasında bana yol gösteren kıymetli danışmanım Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ'e, değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Mehmet Hakkı SUÇİN'e, Doç. Dr. Derya ADALAR SUBAŞI'na ve Muhammed Ferit SUÇİN hocalarıma teşekkür etmeyi borç bilirim. Kur'ân'ın ilim, irfan kaynağı ve huzur makamı olduğunu, Kur'ân'a olan hayranlığımın asıl sebebi, Kur'ân araştırmaları yapmamı tavsiye eden ilminden istifade etme şerefine nail olduğum Üstadım Mehmet Emin UZUNOSMANOĞLU ve çok değerli Elnur KÖŞKER hocama hayat boyu

müteşekkirim. Nihayetinde her zaman olduğu gibi bu çalışmamda da desteklerini esirgemeyen biricik annem Fatıma GÜLMÜŞ ile kıymetli babam Abdalbaki GÜLMÜŞ'e, ayrıca çok kıymetli dostum olan teyzem Makbule SUÇİN ve Fatmanur KÖŞKER'e şükran borçluyum.

Dilan GÜLMÜŞ

ANKARA-2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR.....	iii
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	1
GİRİŞ.....	2
1.Problem Durumu.....	2
2.Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	2
3.Araştırmanın Amacı.....	4
4.Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
5.Araştırmanın Yöntemi.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM: KUR'ÂN-I KERÎM'İN NÜZÛL DÖNEMİNDE MEKKE TOPLUMU VE MEKKÎ-MEDENÎ AYETLERİN TASNİFİ.....	7
1. KUR'ÂN-I KERÎM AYETLERİNİN NÜZÛL DÖNEMİ.....	7
1.1. Hz. Peygamber'in Risalet Vazifesinin Mekkî-Medenî Ayetlere Tesiri.....	8
1.2.Mekkî ve Medenî Ayetlerin Tasnifinde Âlimlerin Görüşleri.....	10
1.3.Mekkî Surelerin Özellikleri ve İçerikleri.....	12
1.4. Medenî Surelerin Özellikleri ve İçerikleri.....	13
1.5.Mekke Toplum Yaşantısının Mekkî Ayetlerin İçeriğine Olan Etkisi.....	13
1.6 Mekkî ve Medenî Ayetlerin Nüzûl Sırasının Tablo İle Gösterimi.....	16
İKİNCİ BÖLÜM: DİL VE İLETİŞİM.....	21
1.DİL VE İLETİŞİM KAVRAMLARI.....	21
1.1. Dilin Kökeni Hakkındaki Tartışmalar.....	22
1.1.1. Tevkîf Görüşü.....	22
1.1.2. Istılâh Görüşü.....	23
1.1.3.Karma Görüşü.....	23
1.1.4.Lafızların Manalarına Zati Münasebetle Bağlı Oluşu Kuramı.....	23
1.1.5. Tevakkuf Görüşü.....	23
1.1.6.Vokalik Görüşü.....	24

2. BEDEN DİLİ NEDİR.....	25
2.1. Beden Dilinin İletişimdeki Yeri.....	26
2.2. Beden Dilinin Temel Unsurları.....	27
2.2.1. Jest ve Mimikler.....	27
2.2.1.1. Anlatım Jestleri.....	27
2.2.1.2. Sosyal Jestler ve Mimikler.....	28
2.2.1.3. Mimik Jestler.....	28
2.2.1.4. İkincil Jest ve Mimikler.....	28
2.2.2. Yüz İfadeleri.....	28
2.2.3. Bakışlar.....	29
2.2.3.1. Sıkıntı Esnasında.....	29
2.2.3.2. Arzu Esnasında.....	29
2.2.3.3. İğrenme Esnasında.....	29
2.2.3.4. Kıskançlık Esnasında.....	29
2.2.3.5. Korku Esnasında.....	29
2.2.3.6. Mutluluk Esnasında.....	29
2.2.3.7. İlgi Esnasında.....	29
2.2.3.8. Acı Esnasında.....	30
2.2.3.9. Üzüntü Esnasında.....	30
2.2.3.10. Utanma Esnasında.....	30
2.2.3.11. Şaşkınlık Esnasında.....	30
2.2.3.12. Düşünme/Hatırlama Esnasında.....	30
2.2.3.13. Suçluluk Esnasında.....	30
2.2.4. Baş hareketleri.....	30
2.2.5. Eller, Kollar ve Parmaklar.....	30
2.2.6. Bacak Hareketleri ve Oturma Düzeni.....	30
2.2.7. Mesafe.....	31
2.2.7.1. Mahrem Alan.....	31
2.2.7.2. Kişisel Alan.....	31
2.2.7.3. Sosyal Alan.....	31
2.2.7.4. Genel Alan.....	31
2.2.8. Bedensel Temas ve Bedenin Yönü.....	31

2.2.9. Susmak.....	32
2.2.10. Ses Tonu.....	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MEKKÎ AYETLERDE EDEBÎ BİR FORM OLARAK BEDEN DİLİ.....	33
1. KUR'ÂN-I KERÎM'İN İ'CÂZİ VE EDEBÎ TENKİTİN DOĞUŞU.....	33
2. KUR'ÂN-I KERÎM'DE BEDEN DİLİ.....	35
3. MEKKÎ AYETLERDE EDEBÎ BİR FORM OLARAK BEDEN DİLİ.....	37
3.1. Gözün Dili.....	37
3.1.1. Ağlayan Göz.....	37
3.1.2. Hor Gören Gözler.....	39
3.1.3. Dehşetle Bakan Ürkek Bakış.....	40
3.1.4. Hırslı ve İstekli Bakış.....	41
3.1.5. Nefret Dolu Bakış.....	43
3.1.6. Beden Dilinde Bakışların Anlamlarının Tablo Üzerinde Gösterimi.....	44
3.2. Yüzün Dili	45
3.2.1. Neşeli Yüzler.....	45
3.2.2. Aydınlık Yüzler.....	47
3.2.3. Asık Yüzler.....	48
3.2.4. Kederli Yüzler.....	49
3.2.5. Beden Dilinde Yüz İfadelerinin Anlamlarının Tablo Üzerinde Gösterimi.....	50
3.3. Elin Dili.....	52
3.3.1. Pişmanlığı Yansıtan El İşareti.....	52
3.3.2. Öfke ve İnkârı Yansıtan El İşareti.....	53
3.3.3. Çaresizliği ve Pişmanlığı Yansıtan El İşareti.....	54
3.3.4. Şaşkınlığı Yansıtan El İşareti	55
3.3.5. İnat ve İnkârı Yansıtan El İşareti.....	56
3.3.6. Beden Dilinde El Jestlerinin Anlamlarının Tablo İle Gösterimi.....	58
3.4. Başın Dili.....	58
3.4.1. Korku ve Dehşeti Yansıtan Baş Hareketi.....	58
3.4.2. Tevazu ve Korkuyu Yansıtan Baş Hareketi ve Oturma Pozisyonu.....	59
3.4.3. Pişmanlığı Yansıtan Baş Hareketi.....	61
3.4.4. Küçümseme ve Alay Etmeyi Yansıtan Baş Hareketi.....	62

3.4.5. Beden Dilinde Baş Hareketlerinin Anlamlarının Tablo İle Gösterimi.....	63
3.5. Yürümenin Dili.....	63
3.5.1. Kibir ve Gurur Yansıtan Yürüyüş Şekli.....	63
3.5.2. Dehşet ve Korkuyu Yansıtan Kaçış.....	65
3.5.3. Beden Dilinde Bacak Hareketlerinin Anlamlarının Tablo İle Gösterimi.....	66
3.6. Sesin Dili.....	68
3.6.1. Tevazu ve Saygıyı Yansıtan Ses Tonu.....	68
3.6.2. Ses Tonun Duygu Durumları Üzerindeki Etkisinin Tablo Üzerindeki Gösterimi.....	70
3.7. Kulağın Dili.....	71
3.7.1. Önemsememek ve İlgisizlik Duygusunu Yansıtan İfade.....	71
3.8. Giysinin Dili.....	72
3.8.1. Azabı Yansıtan Giysi.....	72
3.9. Şiddetli Korkunun Dili.....	74
4. MEDENÎ AYETLER.....	76
4.1. Medenî Ayetlerde Gözün Dili.....	76
4.2. Medenî Ayetlerde Yüzün Dili.....	76
4.3. Medenî Ayetlerde Elin Dili.....	77
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA.....	79
ÖZET.....	83
ABSTRACT.....	84

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
TDV/DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
h.	: Hicri
c.	: Cilt
çev.	: Çevirmen
çoğ.	: Çoğul
Thk.	: Tahkik Eden
Trc.	: Tercüme Eden
a. g. e.	: Adı geçen eser
a. g. m.	: Adı geçen makale
a. g. t.	: Adı geçen tez
s.	: Sayfa
yy.	: Yüzyıl
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: Oğul/Oğlu
Hız.	: Hazreti
m.	: Miladi
md.	: Maddesi
nşr.	: Neşreden
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri

vd. : **Ve devamı**
vs. : **Vesaire**
yay. : **Yayınları**
b.y. : **Basım Yeri Yok**

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Tezde Arapça/ Türkçe transkripsiyon sisteminden aşağıdaki harfler kullanılmıştır:

Harfler **Transkripsiyon**

ال

el-

ج

c

و

û

ء

,

ع

,

آ

â

ي

î

GİRİŞ

1. Problem Durumu

Hız. Muhammed'in (sav) risâlet vazifesinin rehberi¹ olan Kur'ân'ı Kerîm'in Arap yarımadasında yaptığı köklü inkılap ve şarktan garba kadar olan intikali, insanlık üzerindeki hâkimiyetine dikkat çekmektedir. Kur'ân'ın muamelat, itikat, ibadet, ukubat, ahlâk gibi beşeri düzenleri kapsayan hususları içermekte, insanlığı ve onun merkezinde olan her şeyi yeniden inşa ettiği açıkça görülmektedir.

Kur'ân'ın insanlık üzerinde yaptığı inkılabın, ölü bir insanı yeniden diriltme gibi düşünülmesi yerinde olacaktır. Çünkü Kur'ân'ın sadece bir cenahtan değil, insanı kapsayan tüm durumlar üzerinden bir reform yaptığı açıktır. Gerek İslâm filozofları gerekse müsteşriklerin dikkatini çeken bu durum pek çok araştırmaya konu olmuştur. Ancak Kur'ân-ı Kerîm nâzil olduğu dönemden günümüze kadar sadece dini bakımdan incelenmemiş bilimsel, sosyal ve tarihi yönden de tahkik edilmiştir. Bu durum, Kur'ân'ın dinamikliğine ve her çağda araştırmaya sevk eden yönlerinin olduğuna dikkatimizi çekmektedir. Lafızların delalet ettiği manalarla olan armonisi, vicdanlara tesir eden müşahhas sahnelerin sunumu, duyguları harekete geçiren eşsiz üslubu, delillerin kuvveti, akla ve kalbe tesir eden lügavî üstünlüğü, araştırmacıları çalışmaya sevk edici etkili sebeplerdendir. Çünkü Kur'ân'ın i'câzı insanı hayrete düşürecek vasıfta ve araştırmacılara farklı konularda çalışması için ilham verici niteliktedir.

Çalışmamızda ele aldığımız kısım Kur'ân'ın insanla olan sözsüz iletişim unsurlarının etkilerini tayin etme çabasıdır. Kur'ân'ın iletişim gücü hakkında farkındalık sağlamayı amaçlamaktadır. Kur'ân'da iletişim merkezli çalışmaların yetersizliği nedeniyle bu konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'ân, insan ve Allah arasındaki iletişimi sağlayan hidayet rehberi ve rahmet kitabıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in muhataplarına iletmek istediği mesajları ulaştıran ve insanların kalplerine tesir etmesini sağlayan nokta, Kur'ân-ı Kerîm'de aktarılan herhangi bir olayı ya da duyguyu beyan etme üslubudur. Bu üslup kimi zaman ayetlerin didaktik yönünü kimi zaman da okuyucunun kalbine tesir ederek estetik öğeleri ön plana çıkarır. İ'câzü'l-Kur'ân olarak adlandırılan bu sistem hüviyeti, içeriğin biçimle etkin bir şekilde örtüşmesindedir. Edebî

¹ Naml, 27/77.

sanatların kullanımı, zamanı aşan ifadeler, söz dizimi, cümle türleri, kelimelerin alışılmamış bir şekilde birbirlerine bağlanmasıyla oluşturulan ahenk, ayetlere mucizevi bir bütünlük kazandırmaktadır. Bunun yanı sıra tespit edebildiğimiz dil ve ahenk unsurları, Kur'ân'ın mesajının doğru bir şekilde anlaşılmasında ve insanın Allah ile iletişim sağlamasında önemli bir etkidir. Çalışmamızın esas konusu Mekkî ayetlerde kullanılan beden dili üslubudur. Allah'ın, insanı yeryüzünün halifesi olarak yarattığını beyan eden ayetlerinde, insanın yaratılışının bir maksadı olduğu açıkça görülmektedir. Akabinde, Allah'ın insanlarla iletişimini sağlamak amacıyla kutsal kitaplar ve peygamberler gönderdiği bilinmektedir. Bu durum, ilahî kanallarla iletişimin devamlılığının insan hayatındaki önemini yadsınamaz bir hakikat olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızda Kur'ân'ın mesajlarını aktarmakta kullandığı beden dili üslubu araştırılacaktır. İletişim türlerinden biri olan beden dilinin, insana öğretilen bir yeti olduğunu ele aldığımız ayetlerde işaret edilecektir. Ayetler edebî bir şekilde de analiz edilerek beden dilinin, ayetin semantiğine kazandırdığı yeni değerlere dikkat çekilecektir. Ayetlerde kullanılan beden dili üslubu, müşahhas sahnelerin oluşmasına katkı sağlayarak okuyucunun vicdanına ve aklına tesir etmektedir. Çünkü bu üslup vasıtasıyla okuyucunun tahayyül edip tasvir yapması sağlanmıştır. Özellikle de Mekkî ayetler üzerinde inceleme yapılmasının nedeni, henüz daha tevhit inancı oluşmamış bir toplumun dinamiklerini harekete geçiren ayetler tazammun etmesidir. Diyalog ve kıssalar içeren bu ayetlerde, insanın merkeze alınması ve ona ait vasıfların daha çok vurgulanması dikkat çekmektedir. Ahlâki, toplumsal ve dini inanış bakımından köklü bir dönüşüm yapan bu ayetlerde azarlama, kimi zaman tehditkâr kimi zaman ise müşfik bir tondadır. Ayetlerin altında yatan bu ayrıntılar insanda var olan duygulara hitap etmektedir.

Çalışmamızda önemseydiğimiz husus beden dili üslubu vasıtasıyla ayetlerin semantiğine yüklenen çağrışım ve duygu değerlerinin aktarım gücüdür. Çünkü bu etkileyici güç, muhataplar ve ayetin semantiği arasında duygu ve anlam geçişi olmasını sağlamaktadır. Ayetler beş duyu organını uyandırarak ayetin hakiki anlamının anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu durum Kur'ân'ın lügavî üstünlüğü sayesinde insanla olan iletişimindeki kudretini göstermektedir. Ayrıca çalışmanın bir amacı da okuyucuyu Kur'ân'a yeni bir farkındalıkla sevk etmek, okuyucunun ayetlerdeki i'câzı keşfetmesini sağlamaktır.

3. Araştırmanın Amacı

Mekkî ayetlerde edebî bir form olarak beden dili başlıklı araştırmamızdaki temel amacımız; ayetlerde beden dilinin kullanıldığı yerleri tespit edip edebî bir şekilde analiz etmektir. Ayetler üzerinde çalışma sürdürmemizin nedeni, Kur'ân'ın i'câzına dikkat çekmek ve okuyucuyu Kur'ân çalışmalarına sevk etmektir. Ayrıca çalışmayı bilim dünyasına kazandırarak

Kur'ân'ın iletişim gücü hususunda bir farkındalık oluşturmayı amaçlanmaktadır. Ayetlerdeki söz dizimleri ve lafızların delâlet ettikleri manalar üzerinde araştırma yapılarak Kur'ân'ın sistem hüviyetine dikkat çekmek, onun dakik bir şekilde vaz' edildiğini ispatlamaya çalışmaktır. Bununla beraber çalışmamızın amaçlarından biri de beden dili üslubunun ayetin hakiki manasını ifade etmedeki fonksiyonunu okuyucuya açıklamaktır. Çünkü beden dili vasıtasıyla ifade edilen sahneler, okuyucuların zihinlerinde kolayca tasavvur edilip, Kur'ân'ın okuyucuya göndermek istediği mesajın anlaşılmasını sağlamaktadır. Özellikle beden dili vasıtasıyla kıyamet sahnelerinin ortaya koyduğu hakikati okuyucunun duygularına da hitap etmesini sağlayarak karşılaşılabilecek şeyleri somut bir şekilde izah edebilmeyi amaçlanmaktadır. Bu yüzden ayette kullanılan zaman kiplerinin etkinliğinin ve dinamikliğini sürdürmesini sağlayan beden dili üslubunun ifade gücünü de ortaya koyacaktır. Böylece zaman aşan durumların yani kıyamet sahnelerinin ya da tarihi kıssaların tahayyülünün nasıl kolaylaştığını açığa çıkaracaktır. Bununla beraber ele alınan ayetlerde çizilen portrelerin eşsizliğine dikkat çekmek amaçlanmaktadır. Çünkü Kur'ân'ın ortaya koyduğu sahnelerde kişiler ve mekân arasında bir ilişki söz konusudur.

Beden dili ile tasvir edilen bu sahneler bazen ürkütücü çoğu zaman ise müjdeleyicidir. Aktarılmak istenen duygu, olayın gerçekliği yer ve kişiler arasındaki bağlantı eşsiz bir şekilde ifade edilmektedir. Ayrıca ele alınan bazı ayetlerde kullanılan beden dilinin Kur'ân'ın bilimsel yönüne de işaret ettiği tespit edilmiştir. Bilimsel açıdan da değerlendiren bu ayetlerin kalplere ve akıllara olan tesirini okuyucuya bildirmek amaçlanmaktadır. İncelenen ayet-i kerîmelerdeki tüm bu değerlendirmeler Kur'ân'ın i'câzı belagat ve fesahat eşsizliği neticesinde gerçekleşen bir hakikatin dile getirilmesi uğraşısıdır.

Çalışmamızın merkezinde Kur'ân'ın aktarmak istediği herhangi bir duyguyu eş zamanlı olarak okuyucunun da hissedebileceği bir şekilde ortaya koymaktır. Ayrıca Kur'ân ve insan arasındaki sözsüz iletişimi Arapça-Türkçe tefsir arasında ortaya çıkan farklılıklara da değinerek dilin incelikleri ile birlikte beyan etmektir.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın Mekkî ayetlerle sınırlandırılmasındaki temel amaç, Mekkî ayetlerde beden dili üslubuna dair tespit edilen misallerin, Medenî ayetlere nazaran çokluğu ve Mekkî ayetlerin içeriğidir. Çünkü Mekkî ayetler o dönemde; henüz daha Müslüman olmamış, ahlâki değerlerden yoksun ve batıl itikadın hâkim olduğu bir topluma hitap etmekteydi. Dolayısıyla ayet-i kerîmeler hukuki mevzular içermemekte, iman ahlâk ve fikir bakımından köklü değişiklikleri ön gören kaideler tazammum etmekteydi. Bu durum Mekkî ayetlerin beşerin öncelikle kalbini hedef aldığını göstermektedir. Tevhide ve ahlâka aykırı olan duygu ve düşünceleri yok ederek kalplerde sağlam bir iman anlayışını yerleştirmeyi hedeflemektedir. Kimi zaman müjdeleyerek kimi zaman da tehdit ve ikaz ederek muhataplarda köklü bir değişim sağlamayı amaçlayan bir iletişim kurmaktadır. Dolayısıyla Mekkî ayetler, muhataplarını delillerle ikna edici lügavî üstünlüğe sahip bir şekilde vaz' olunmuştur.

Mekke toplumunun fesahat ehli olması da ayetlerin kısa ve veciz olmasında bir etkidir. Nitekim Kur'ân'ın muhaliflerinden olan Velîd b. Mugîre'nin (ö. 1/622) Kur'ân'ı işittiğinde etkilenmesi, bunun üzerine Ebû Cehil'in İslâm'a girmemesi için onu ikna ve ihtar ettiği bilgisi siyer ve tefsir kaynaklarında kayıt altına alınmıştır.²

Bu durum ve benzeri kayıtlar, Mekkî ayetlerin üslubu hakkında yaptığımız değerlendirmeleri doğrulamaktadır. Ayrıca çalışmamızda beden dili üslubunu incelerken bazı bedensel hareketlerin açık olduğu ayetler ve şaşkınlık, mutluluk, korku, öfke, tikslenme, üzüntü gibi evrensel duygular ele alınmıştır. Ayet-i kerîmelerin çoğunda insanın hislerine hitap edildiği bilinmektedir. Özellikle korku, sevinç, üzüntü gibi duyguların tasvirinde beden dili çokça kullanılmaktadır. Çünkü ele aldığımız ayetlerde beden dili üslubu, okuyucunun duyularını harekete geçirerek zihninde müşahhas bir sahne canlandırmasını sağlamaktadır. Ayrıca çalışmamızda hakkında değerlendirme yaparken ayet-i kerîmeler, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, *Tefsîrû'l-Celâleyn*, *et-Tefsîrû'l-Vecîz* ve *Kûr'an Yolu Meali ve Tefsiriyle* sınırlandırılmıştır. Bu tefsirleri tercih etmemizin sebebi İslâm âlimleri tarafından muteber kaynaklar arasında sayılmalarından kaynaklanmaktadır. Bununla beraber beden dili üslubu hakkında kullandığımız kaynaklar da dünya çapında rağbet edilen kaynaklardan seçilmiştir.

² Ebü'l-Fazl Celâlüddîn, Abdurrahmân b.Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî *el-Îtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Mecmua'l- Melik el- Fehd li Tıbâ'ati'l- Mushafi'ş- Şerif, Suûdi Arabistan ts. c. 4, s. 5.

5. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda ele alınan ayetlerin tefsirlerde bulunan içtihatlardan yola çıkarak belli metotlara dayalı bir şekilde incelenmesi hedeflenmektedir. İlk olarak ayette geçen beden dili üslubu tespit edilmiştir. Ardından Arap dilinde sözcüklerin manalarının tespit etmede kullanılan, filologların başucu kaynaklarından olan Lisânü'l-Arab ve Müfredat'tan, ayette geçen bedensel ifadeyi kast eden terimlerin, temel ve yan anlamları hakkında araştırma yapılmıştır. Sonraki adımda ayetlerin tefsiri hususunda dört farklı kaynak incelenmiştir. Âlimlerin konu ile ilgili görüşlerini karşılaştırılması hedefiyle tek bir tefsiri kaynak alınmayarak birden çok kaynağa başvurulmuştur. Akabinde tefsiri yapılan ayetlere beden dili üslubunun ayetin semantiğine kattığı gerçek ve mecazi anlamı izah edilmektedir. Ayetler üzerinde tüm bu değerlendirmeler yapılırken, ilahî beyanlar hakkında haddini aşan açıklama ve değerlendirmelerden sakınarak ciddi bir şekilde tahkik etmeye özen gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'İN NÜZÛL DÖNEMİNDE MEKKE TOPLUMU VE MEKKÎ-MEDENÎ AYETLERİN TASNİFİ

1. KUR'ÂN-I KERİM AYETLERİNİN NÜZÛL DÖNEMİ

Nüzulü tedrici olan Kur'ân-ı Kerîm, gerek içeriğiyle gerekse kendine has anlatım ve tertibi ile evrensel bir kitap olduğunu ve beşer ürünü olmadığını gözler önüne sermektedir. Nitekim Kur'ân'ın ilahî bir kelam olduğu, tehadî ayetleri ile beşerin idrakine sunulmakta ve bütün imkânların kullanılması suretiyle bile, onun bir benzerinin vücuda getirilemeyeceği yönünde insanlığa meydan okunmaktadır. Bu doğrultuda Bakara suresinde: “Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphede iseniz, haydi onun benzeri bir sure meydana getirin. Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın; eğer doğru iseniz!”³ şeklinde insanlığa seslenmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi yılı aşkın sürede tedricî olarak vahyedilmesi, hem kolay anlaşılmasına hem de halkın çirkin âdetleri zaman içerisinde isteyerek bırakıp Kur'ân-ı Kerîm'i severek benimsemesine vesile olmuştur.

22 yıl 2 ay 22 gün süren vahiy alış süresinin ilk 13 yılı Mekke'de, kalanı Medine'de geçmiştir. Ayetlerin kolaylıkla ezberlenip yayılabilmesi, anlaşılıp tedricen hayatın içinde alışkanlıkları değiştirecek şekilde gelişme sağlayabilmesi için zaman içinde tamamlandığı söylenilebilmektedir. Yargılar yavaşça kök salmış, güçlenip hayatın merkezine yerleşmiştir.

Furkân suresi 32-33 ve İsrâ 105-106. ayetlerde nüzulün tedricî olma nedeni, açıklanmıştır.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا
جِنَّاتِكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا

“Yine o inkâr edenler dediler ki: “Kur'ân ona hepsi birden indirilseydi ya!” Oysa biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle parça parça indirdik ve onu ağır ağır okuduk. Hem onlar sana karşı herhangi bir mesel ile gelmezler ki, biz sana onun karşılığında doğrusunu ve tefsirin daha güzelini getirmiş olmayalım.”⁴

³ Bakara, 2/23.

⁴ Furkan, 25/32-33.

وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَفُرْنَا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَلْنَاهُ تَنْزِيلًا

“Biz bu Kur’ân’ı hak olarak indirdik, o da bütün hakikatleri içinde toplayarak indi. Seni de ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Biz onu insanlara aralıklarla okuyasın diye (sureler ve ayetlere) ayrılmış Kur’ân yapıp, peyderpey indirdik.”⁵

1.1. Hz. Peygamber’in Risalet Vazifesinin Mekkî-Medenî Ayetlere Tesiri

Hız. Muhammed (sav), açık bir davetle insanlık için İslâm’ı tebliğe başladıktan sonra Kureyşli müşrikler, hem Hz. Peygamber’in kendisini hem de ashabını türlü türlü işkenceler ve hakaretlerle eziyete maruz bırakmışlardı. Çünkü Hz. Peygamber müşrikleri, atalarının dinleri olarak kabul ettikleri putperestlikten vazgeçirip tevhide davet etmekteydi. Müşrikleri ebedî şekavete sürükleyen amellerini terk edip onları ebedî saadete çağırıyordu. Kureyşli müşrikler, Hz. Muhammed’in (sav) bu çağırısını reddederek onu ve ashabını rencide ederek tüm gayretlerini tesirsiz kılmaya çalışmaktaydılar.

Özellikle de Ebû Leheb ile karısı Ümmü Cemîl Hz. Muhammed’e (sav) karşı en şiddetli muhalif olmuşlardır. İbn-i Hişâm’a (ö. 218/833) ait *es-Sîretü’n-Nebeyyie* isimli eserde hadise şöyle geçmektedir: “Ümmü Cemîl-odun taşıyıcısı-, Kur’ân-ı Kerîm’de kendisi ile eşinin adının geçtiğini duymuştur. Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir Kâbe’nin yanındaki mescitte otururken avuç büyüklüğünde taşla onların yanına gelmiş ve aralarında durmuştur. Allah, Ebû Bekir’in yanında oturan Hz. Muhammed’i (sav) Ümmü Cemîl’in görmesine izin vermemiştir. Ümmü Cemîl o sırada sadece Ebû Bekir’i görmüş ve “Ey Ebû Bekir, arkadaşın nerede? Duydum ki beni eleştirmiş. Vallahi eğer onu bulsaydım bu taşla onun ağzına vuracaktım.” demiş ve sonra oradan ayrılmıştır. Hz. Ebû Bekir, “Ey Allah’ın Resulü, acaba seni görmedi mi?” diye sormuştur. Resûlullâh: “Evet görmedi, Allah onun beni görmesine mâni oldu.” demiştir.”⁶

Müşriklerin İslâm’ın tebliğine mâni olmak için giriştikleri hiçbir teşebbüs, Hz. Muhammed’i (sav) ve ashabını yıldıraramamıştır. Kureyşliler, Müslümanların bir kısmının Necâşî’nin ülkesine göç ettiklerini ve Hz. Peygamber’in (sav), Hz. Ömer ve Hz. Hamza ile birlikte, kabileler arasında İslâm’ı yaymaya devam ettiğini gördüklerinde, Hâşim ve Abdülmuttaliboğulları hakkında kendi aralarında bir sözleşme imzalamışlardır. Sözleşmede bu kabileler arasında alışveriş yapılmaması ve kız alıp verme gibi sosyal ilişkilerden uzak

⁵ İsrâ, 17/ 105–106.

⁶ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeyyie*, thk. İbrâhim el-Ebyârî Mustafa es-Sekkâ, Abdülhafız Şelebî, İhtiyâu’t-Türasi’l-Arabî, Beyrût 1391/1971, c. 1, s. 381-382.

durulması yönünde maddeler yer almıştır.⁷ Yapılan tüm bu boykot, hakaret ve eziyetler Müslümanların ibadetlerini huzur içerisinde yapmasına mani olmuş, uzun ve yıpratıcı sürecin akabinde, Hz. Peygamber'in emri ile Müslümanlar Medine'ye göç etmeye başlamışlardır.

Ebû Tâlib vefat ettikten sonra müşrikler, Hz. Peygambere karşı eza ve cefalarını artırmış, bunun üzerine Hz. Peygamber, Tâif'e gidip oradaki akrabalarından yardım istemiş ancak; olumlu bir karşılık bulamadan üzgün bir şekilde Mekke'ye geri dönmüştür.⁸ Hz. Muhammed'den (sav) kurtulmanın son çaresi olarak, İbn Hişâm'ın, *es-Sîretü'n-Nebeviye* adlı eserinde Ebû Cehil'in hain planı ve müşriklerin ortaklaşa kabulü şu şekilde aktarılmaktadır: Ebû Cehil, "Vallahi Muhammed hakkında sizin daha önce düşünemediğiniz bir fikrim var." dedi. "Nedir Ebû Cehil?" dediler. Ebû Cehil, "Aramızda her kabileden birer kavi delikanlı genç seçip ellerine keskin kılıç vereceğiz, sonra onları Muhammed'in (sav) yanına göndereceğiz. Gençlerin her biri aynı anda tek vuruşla onu yaralayacak ve sonunda onu öldürecekler. Biz de ondan kurtulmuş olacağız. Bu sayede hangi kabilenin yaptığı da belli olmayacak. Böylece Abdülmenâf kabilesinin tüm kabilelere savaş açmaya da gücü yetemeyecektir." demiştir. Tüm kabileler Ebû Cehil'in bu planında karar kılmışlardır. Cebrâil, Hz. Muhammed'in (sav) yanına gelmiş ve Hz. Peygamber'e, "Ey Allah'ın Resûlü, bu gece her zaman uyuduğun yatağında uyuma! Müşrikler, zifiri karanlık olduğu vakit kapıda toplanacak ve sen uyuyana kadar seni gözetleyecekler ve daha sonra sana saldıracaklar." demiştir. Hz. Peygamberin yanında bulunan Hz. Ali'yle, şu şekilde konuştuğu kaydedilmiştir: "Ey Ali, bu yeşil hırkamı üzerine örterek yatağında uyu, onlardan sana bir zarar gelmeyecek." Daha sonra Hz. Muhammed (sav) evinden çıkmış, eline bir avuç toprak alıp orada toplananların yüzlerine serperken "O ateşe atılacaklardan biri de sensin Ebû Cehil." demiştir. Allah, müşriklerin gözlerini Hz. Peygambere karşı kör etmiş ve müşrikler, onun çıkışını görememişlerdir. Hz. Muhammed (sav) elindeki toprağı onların başına serpmiş ve akabinde Yasin suresinin 8. ve 9. ayetlerini okumuştur."⁹

Böylece Cebrail Aleyhisselâm'ın ihbarı ile Hz. Peygamber, Mekke'den ayrılıp nübüvvet görevine Medine'de devam etmek üzere hicret etmiştir. Hz. Peygamberin nübüvvet görevine Medine'de devam etmesi, evrensel nitelik taşıyan Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin Mekkî-Medenî olma durumunun tespitinde bir sorun teşkil etmiştir. İslâm âlimlerinin çoğu, bu sorunun

⁷ İbn Hişâm, *age*, c. 1, s. 375.

⁸ İbn Hişâm, *age*, c. 1, s. 61.

⁹ İbn Hişâm, *age*, c. 1, s. 126-127.

ancak ayetlerin nüzul sebeplerini, sürecini ve indiği dönemi bilmek ile çözülebileceği kanaatine varmışlardır.

1.2. Mekkî ve Medenî Ayetlerin Tasnifinde Âlimlerin Görüşleri

Mekkî-Medenî ayetlerin bilmenin faydalarından biri de nâsihi, mensûhu bilmektedir. Mekkî ayetler Medenî ayetlerden fazladır. Zerkeşî bu konuda âlimlerin üç şekilde uzlaştıklarını şu şekilde ifade etmektedir: Mekke şehrinde inen ayet-i kerîmelere Mekkî, Medine şehrinde inenlere ise Medenî denildiği belirtilmektedir. İkincisi ve en bilinen görüşe göre ise; Hicretten önce Mekke’de de inen ayetlere Mekkî, Medine’de indirilip hicretten sonra nâzil olanlara Medenî ayetler denir. Mekkî ayetler, Mekke halkına, Medenî ayetler ise Medine halkına hitap etmektedir.

İbn Mesûd (ö.32/652–53) Mekkî ve Medenî ayetlerin tasnifi hususunda şöyle demektedir: “Mekke halkının çoğu İslâm’ı kabul etmemiştir. İçlerinde Müslüman olanlar olsa dahi, Mekkelilere hitap, “Ya eyyühennâs!”, yani “Ey insanlar!” şeklindedir. Medine halkının çoğu iman etmiştir. Onlara, içinde sonradan Müslümanlar olacakları da kapsayacak şekilde “Yâ eyyühellezine âmenû”, yani “Ey îmân edenler!” şeklinde hitap edilmiştir.¹⁰

Süyûtî’nin *el- İtkân ’daki* ifadesine göre Ebû Bekir İbnü’l-Arabî’nin (ö. 543/1148) en-*Nâsih ve ’l-mensûh* adlı eserinde Kur’ân ayetleri; Mekkî, Medenî, Seferî, Hadarî, Leylî, Semâî, Arzî ve Hira mağarasında inen ayetler gibi tasniflere tâbi tutulmuştur.¹¹

Süyûtî’nin (ö. 911/1505) kaydına göre Ebü’l Kâsım Habîb en-Nîsâbûrî (ö. 406/1016) *Kitâbü ’t-Tenbîh* adlı eserinde, Kur’ân ilimleri arasında en değerli bilginin nüzul ilmi olduğunu söylemektedir. Nîsâbûrî nüzul ilmini şu şekilde açıklamaktadır: “Mekke ve Medine’de inen ayetlerin tertibi, Mekke’de inen ayetlerin Medenî hükmü ve benzerliği, Medine’de inen ayetlerin Mekkî ayetlere olan benzerliği ve hükmüdür. Cuhfe’de Kâbe’de, Tâif’te Hudeybiye’de gün içinde ve günün sonunda, Hz. Peygamber yalnız olduğunda ve topluluk arasındayken inen ayetlerdir. Medenî ayetlerdeki Mekkî sureler, Mekkî ayetlerde Medenî sureler, Mekke ilinden Medine iline, Medine ilinden de Mekke iline taşınan ayetler ve bunun yanı sıra Medine’den de Habeş’e taşınan ayetlerdir.”

Ebü’l Kâsım Habîb en-Nîsâbûrî nüzul ilmini özetleyerek âlimlerin ayetleri bu şekilde sınıflandırmaya çalıştıklarını ve bazılarının ayetleri Mekkî ve Medenî olarak tasnif ettiklerini

¹⁰ Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Abdullah b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî ez-Zerkeşî, *el- Burhân fi ’Ulûmi ’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrâhîm, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, b.y. 1957, c. 1, s. 187.

¹¹Süyûtî, *age.*, c. 1, s. 33-34.

söylemektedir. Bunun yanı sıra nüzul ilmi hakkında hassasiyetini şu sözle ifade etmektedir: “Allah Teala’nın tamamlanmış kitabı hakkında konuşmak caiz değildir.” İbnü’n-Nakîb el-Makdisî (ö. 698/1298) *Mukaddimetü Tefsîri* adlı eserinde nüzul ilmini şu şekilde açıklamaktadır: Kur’ân’ın Mekkî-Medenî ayetlerinden bazısının içinde Mekkî, bazılarında ise Medenî ayetler olmak üzere dört kısımda inmiştir. Taberanî (ö. 360/971) rivayetine göre nüzul ilmi hakkında Resûlullâh’ın şu şekilde ifade ettiği aktarılmaktadır: “Kur’ân-ı Kerîm üç mekânda nazil oldu; bunlar Mekke, Medine ve Şam’dır.” Bir rivayete göre Şam’ın Beytü’l-Makdis, yani Kudüs olduğu, Şeyh İmâdüddîn b. Kesîr ise Tebük olarak yorumlamanın daha yerinde olacağını söylemiştir.” Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkılânî (ö.403/1013) *el-İntişâr* adlı eserinde ise şu görüşe yer vermektedir: “Mekkî-Medenî ayetler ancak sahabe ve tâbiînin ezberlediklerine dayanır. Hz. Muhammed(sav), bu konu üzerine herhangi bir söz söylememiştir. Çünkü nüzul ilmiyle amel etmek Hz. Muhammed’e (sav) emredilmemiştir. Allah bu ilmi Hz. Muhammed’in ümmeti için ise farz kılmamıştır. Ancak ilim ehli, nâsîh ve mensûh ilminin inceliklerini bilmelidir. Bu da sadece Hz. Peygamber’in hayatını tüm yönleriyle bilmekle sağlanabilir .” Kur’ân’ı öğrenip anlayarak hayata katma hususlarında otorite sayılan büyük sahabe Abdullah b. Mes’ûd, ayetlerin nüzulüne şahit olduğu gibi nüzul sebeplerine de vakıftır. Konumuzu ilgilendiren yanı ise Arap dilinin canlılığına ve inceliklerine de vakıf olması ve Peygamber efendimizle çağdaş olma bahtiyarlığıyla bu sürece tanıklık etmesidir. Buharî’nin (ö. 256/870) İbn Mes’ûd’dan aktardığına göre İbn Mes’ûd şöyle demektedir: “Allah’a yemin olsun ki Allah’ın kitabında indirdiği ve benim yerini bilmediğim bir ayet dahi yoktur.”¹² İbn Hişâm ayetlerin tasnifi konusunda şöyle demektedir: “Hadler ve el-Ferâiz konularını zikreden her sure Medenî, geçmiş milletleri anlatan her sure ise Mekkî’dir.”¹³

Ebû Ömer Osman b. Saîd ed-Dârimî’nin (ö. 280/894) Yahyâ b. Sellâm (ö. 200/815) isnadına göre: “Peygamber Medine yoluna ulaşmadan önce inen tüm ayetler Mekkî’dir. Resûlullah’ın (sav) Medine’de ve Medine’ye geldikten sonra yaptığı yolculuklarda inen ayetlerin hepsi Medenî’ diye adlandırılır. Kur’ân-ı Kerîm’deki “Ya eyyühennas!” “Ey insanlar!” hitabı Mekkî, “Yâ eyyühellezîne âmenû” yani “Ey îmân edenler!” hitabı ise Medenî’dir.”¹⁴

¹² Süyûtî, *age*, c. 1, s. 33-34.

¹³ Zerkeşî, *age*, s. 188.

¹⁴ Zerkeşî, *age*, s. 189.

Zerkeşî (ö. 794/1392), farklı rivayetlere rağmen surelerin belirli kısmının Mekkî, bazı kısımlarının ise Medenî olduğu hususunda ittifak olduğunu söylemektedir.¹⁵ Belirtilen sayılar Mekkî sureler için seksen beş, Medenî sureler için ise yirmi dokuzdur. Süyûtî'nin kaydına göre surelerin seksen ikisi Mekkî, yirmisi Medenî, on ikisi ihtilaflıdır.¹⁶ Mekkî, surelerin tümünün alameti, “Ya eyyühennas!”-“Ey insanlar!” şeklindedir, “Ya eyyühellezine âmenû “ yani “Ey îmân edenler!” şeklinde değildir. Ancak Hac Sûresi ihtilaflıdır.¹⁷

1.3. Mekkî Surelerin Özellikleri ve İçerikleri

Mekkî surelerin genel içeriği, şeref, akıl, din gibi insanî değerlerin korunması hususunda Mekke halkını güzel ahlâk kaidelerine davet etmesidir. Vahiy ile nübüvvetin getirdiği imanî ve ahlâkî ilkeler; müşriklerin inançlarını reddetmiş, müşrikler ile mücadele etmiş, onların çirkin adetlerini ve düşüncelerini geçersiz kılmıştır. Ayrıca geçmiş peygamberler ve kavimleriyle arasında cereyan eden hadiseler, peygamberlerin akıbetleri, onlara inanan müminlerin zaferi ve inanmayan yalancılara helaki, Hz. Muhammed'in davetinde onun arkasında duranlar için bir ibret dersi olarak anlatılmış ve Hz. Muhammed'e tabi olan müminleri müjdelemiştir. Bunun yanı sıra Mekkî ayetler vecizli ve beliğ bir şekilde nazil olmuştur. Bu durum Mekkî ayetlerin Mekke halkının fesâhat ve belâgat seviyesine de uygun bir şekilde indiğini göstermektedir. Çünkü İslâmiyet'ten önce de Mekke halkı, edebî tekâmülün zirvesinde olduğu araştırmacılar tarafından kayıt altına alınmıştır.¹⁸

Öte yandan Mekkî ayetler azarlama ve tehdit dolu ibareler içermektedir. Mekkî surelerdeki i'câz kulaklarda yankılanan bir çığlık misali kulakları sağır eder zihinleri, kalpleri titretir ve bedeni ürpertici niteliktedir. Nitekim Velid bin Muğire Müslüman olmamasına rağmen Kur'ân-ı Kerîm'i duyduğunda sarf ettiği sözler şu şekildedir: “Onun eşsiz bir tatlılığı, okunuşunda zariflik vardır; sağanak yağmur gibi feyzi boldur, asla bir beşer sözü değildir!”¹⁹

“كَلَّا” Kellâ lafzı içeren surelerin hepsi Mekkî'dir. Hece harfî ile başlayan tüm sureler Mekkî'dir. Âl-i İmrân, Bakara ve Ra'd surelerinin Mekkî mi Medenî mi olduğu hususunda ihtilaf bulunduğu belirtilmektedir. Bakara suresi dışında Âdem Aleyhisselâm'ı ve İblis'i anlatan tüm kıssalar Mekkî'dir. Ankebût suresi hariç münafıkları anlatan her sure Medenî'dir.²⁰ Hac suresi dışında secde ayeti içeren tüm sureler Mekkî'dir. Bakara suresi hariç, geçmiş milletleri

¹⁵ Zerkeşî, *age*, s. 194.

¹⁶ Abdülhamit Birışık, “Sûre”, *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, s. 538-539.

¹⁷ Zerkeşî, *age*, s. 188.

¹⁸ İsmail Güler, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, İsam Yayınları, İstanbul 2015, s. 219.

¹⁹ Muhammed Hüseyin ez-Zehbî, *el-Vahy ve'l Kur'ânu'l-Kerîm*, Mektebetü'l-Vehbe, Kahire 1986, s. 122.

²⁰ Zerkeşî, *age*, s. 189.

ve Peygamberleri anlatan her sure Mekkî'dir.²¹ Allah'a, meleklerine, Peygamberlerine ve onlara indirilen semavi kitaplara, ahiret gününe iman; cennet nimetleri ve cehennem azaplarını içeren her sure de Mekkî'dir.

1.4. Medenî Surelerin Özellikleri ve İçerikleri

İmanın inşası ve kabullenme sürecinin tamamlandığı Mekke döneminden sonra İslâm'ın inşası ve uygulamaların hayatın bütün alanlarına yerleşmesinin tamamlandığı Medine döneminde, Medenî ayetler en kısa ifadeyle şer'i hükümleri içermiştir. Kabilecilik yerini devletleşme ve medeniyet kurma anlayışına bırakmıştır. Medenî ayetlerin özellikleri şu şekildedir:

Savaş emri verilen her sure ile hadler ve ferâiz konularını işleyen her sure Medenîdir.²² Ankebût suresi dışında münafıklardan bahseden her sure Medenîdir.²³ Bu sureler, ibadet, muamelat, zekât, hac, nikâh, boşanma, alışveriş, faiz, esirler ve bunlara benzer konuları içerir. Medine içerisinde ve yakınlarında yaşayan ve Semavî kitaplara mensup Yahudi ve Hıristiyan topluluklarını, aralarında geçen hadiseleri, inançlarından sapma ve Allah'ın hükümlerini değiştirme gibi olayları içermektedir. Medenî sureler Medine'de çok sayıda münafık olmasından dolayı münafıklardan ve alametlerinden de bahseder. Ayrıca savaş kuralları, ganimetler esirler gibi konuları içermektedir. Medenî surelerin çoğu şer'i hükümleri ve tatbikini beyan etmesi sebebiyle uzundur. Ayrıca konuların içeriği, içeriğin ayrıntıları, ayrıntıları da tavizsiz ifade şekli ayetlerin uzun olmasının nedenlerindedir.²⁴

1.5. Mekke Toplum Yaşantısının Mekkî Ayetlerin İçeriğine Olan Etkisi

Mekkî ayetlerde, edebî bir form olarak beden dilini tahkik etmeye başlamadan önce Mekke'nin sosyal yapısını, dinî inançlarını, siyasî nizamını tetkik etmek gerekir.

Toplumsallaşma bakımından henüz bir millet olma kimliği ve aidiyeti kazanmamış olan Mekke halkı, kabileler hâlinde yaşadıkları bilinmektedir. Toplumun adalet sistemini tesis eden muhkem bir hukukî düzeninin bulunmaması, sınır anlaşmazlıklarını ve kabileler arasında süregelen savaşları da beraberinde getirmiştir. Soyun devamı ve insanların kişisel güvenlikleri için bir kabileye bağlı olmayı mecbur kılmış, ahlâki çöküşün yaşandığı yadsınamaz gerçekliği, kendi içinde kabile içi sadakati koruyacak şekilde iptidai bir düzen oluşmasını sağlamıştır.

²¹ Zehebî, *age*, s. 121.

²² Zehebî, *age*, s. 121.

²³ Zerkeşî, *age*, s. 189.

²⁴ Zehebî, *age*, s. 122.

Kabiller arasında en yaygın üstünlük sağlama ölçeği ‘övünme’ kelimesiyle tanımlamak yerinde olacaktır. Bu durum, haram ayları fırsat bilip Kâbe’yi ziyaret, ticaret ve diğer sosyal paylaşımlar için kabilelerin Mekke’de toplanmasını beraberinde getiren nedenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Kabilelerin üstünlük sağlamaya çalıştıkları panayırlarda şairler, kâhinler ve çeşitli dillere mensup kişiler, şiir yarışmalarına katılmakta ve beğenilen şiirler, Kâbe’nin duvarlarında sergilendiği aktarılmaktadır. Muallakât-ı Seb‘a olarak bilinen şiirleri Kâbe duvarlarına asılan şâirler: İmrü’l-Kays b. Hucr (ö. 540/1146) Tarafe b. Abd (ö. 564/1169), Hâris b. Hillize (ö. 579/1183) Amr b. Külsûm (ö. 584/1188), Zühayr b. Ebû Sülmâ (ö. 609/1213), Antere (ö. 614/1217) ve Lebîd b. Rebîa’dır. (ö. 660/1262)²⁵ Mekke’deki edebî tekâmülün cevherleri oluşturan bu vesileler, Mekkelilerin Kur’ân-ı Kerîm’in dil üslubunu anlamalarına zemin hazırlamıştır.

Tüm bu durum Mekke’nin ticarî ve edebî bakımdan Arap Yarımadası’ndaki ehemmiyetine işaret etmektedir. Ayrıca inanç bakımından bölgede putperestliğin hâkim olması ve Kâbe’de her kabilenin kendine ait bir putunun bulunması, Mekke’yi putperestliğin de merkezi haline getirmiştir.²⁶ Ancak insanın Allah’ı tanıma ve onun varlığını sezme kabiliyetiyle yaratılmış olması, özellikle Mekke de yaygınlaşan ve fitrata tamamen muhalif olan putperestlik, beşerin iç dünyasında ruhi bunalımlara sebep olmuştur. Haddizatında Mekke tevhit inancının asıl merkezidir. Bu durum Kur’ân-ı Kerîm’de şu şekilde açıklanmaktadır:

“Gerçek şu ki insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet bir bereket kaynağı olan Mekke’deki evdir.”²⁷ Ayet-i kerîme’de kastedilen ev, Kâbe’dir. Mekke halkını, sefalet, cehalete sürükleyen asıl sebep ise Kâbe’yi putlar ile doldurup tevhit inancından uzaklaşmalarıdır. Bu yüzden Mekke halkının İslâmiyet’ten önceki dönemine cahiliye dönemi adı verilmektedir.²⁸ Cahiliye kelimesi bir görüşe göre ‘cehile bih’i kullanıma bağlamak suretiyle cehalet anlamında, diğer bir görüşe göre cehile aleyhi kökü kullanımı ile irtibatlı olarak zorbalık manasındadır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “İnkâra sapmış olanlar o zaman kalplerini o gurura, Cahiliye dönemine ait büyülenme duygusuna kaptırmışlardı, Allah da Resûlüne ve müminlerin gönüllerine huzur ve güven duygusu verdi, onları takvâ sözüne bağlı kıldı. Zaten onlar bu sözü hak etmişlerdi, onlar buna lâyıktı. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.”²⁹ denilmektedir.

²⁵ Süleyman Tülücü, “Muallakât”, *DİA*, İstanbul 2020, c. 30, s. 308-310.

²⁶ Ahmet Güç, “Putperestlik”, *DİA*, İstanbul 2007, c. 34, s. 365-368.

²⁷ Âl-i İmrân, 3/96.

²⁸ Mustafa Fayda, “Câhiliyye”. *DİA*, İstanbul 1993, c. 7, s. 17-19.

²⁹ Fetih, 48/26.

Aktarılan rivayetlerden İslâm öncesi Mekke toplumunun zorbalığı hakkında net fikre sahip olunabilir. Bir hadis-i şerifte şu bilgiye aktarılmaktadır. Resûlullâh'ın yanına bir adam gelmiş ve ona, “Ey Allah'ın Peygamberi, insan cahiliye döneminde yaptığı amellerden sorumlu olacak mı?” şeklinde bir soru yöneltmiştir. Resûlullâh şu şekilde cevap vermiştir: “İslâm'a girdikten sonra iyi bir iş yapan cahiliyede yaptıklarından dolayı sorumlu tutulmayacaktır. İslâm'a girdikten sonra kötü bir iş yapan hem cahiliyede hem de İslâmiyet'ten sonraki kötülüklerden sorumlu olur.”³⁰

Bir rivayette şu bilgi aktarılmaktadır. Hz. Peygamber'e bir adam gelmiş ve ona şöyle demiştir: “Ey Allah'ın Resûlü, biz cahiliye halkıydık; putlara tapıyor, çocuklarımızı öldürüyorduk. Benim bir kızım vardı ve ona her seslendiğimde mutlu olurdu. Bir gün onu çağırdım beni takip etti. Ailemden uzaklaşana kadar elini tutup kuyuya kadar yürüdüm, onu kuyuya attım ve onun bana son sözü ‘Ey babacığım! Ey babacığım!’ demesiydi.” Allah'ın Resûlü gözlerinden yaş akana kadar ağladı. Resûlullâh'ın huzurunda oturan bir adam hadiseyi anlatan adama, “Resûlullah'ı üzdün.” dedi. Allah'ın Resûlü huzurundaki adama, “Bırak onu, o kendisini ilgilendiren bir şey soruyor.” diyerek adama; “Tekrar anlat!” buyurmuştur. Adam bir daha anlattı. Resûlullâh gözyaşları sakalına akana kadar ağlamış ve adama şöyle demiştir: “Şüphesiz ki Allah, cahiliyede işlenen hataları affetmiştir, ameline tekrar başla!”³¹

Cahiliye döneminde, öne çıkan en önemli noktalardan biri de Mekke halkının ahlâki ve sosyolojik bakımdan çöküntüde olduğudur. Özellikle de insani değerlerden olabildiğince yoksunluk, daha önce indirilen dinlerin izlerinin tamamen silindiğinin ve ilahî vahye uygun yaşantının tamamen yok olduğunun işaretidir. Bunun sebeplerinden biri de Yahudilerin Mekkelileri alt kültür olarak görüp iletişimlerini asgari seviyede tutmaları ve dinlerini tebliğ etmeyi bırakmış olmalarıdır. Ana yurtları Filistin olan Yahudiler, Arabistan yarımadasının belirli bölgelerinde koloniler kurmuşlardır. Daha sonra Yemen bölgesinde temerküz eden Yahudiler, Arap yarımadasında sürdürdükleri ticari faaliyetler aracılığıyla Araplar ile olan münasebetlerini tabi bir şekilde artırmışlardır. Bunun yanı sıra Hıristiyanlığın Arap yarımadasında yaygın olduğu gerçeğinin en önemli nedeni, Habeşistan'ın Yemen'i istila edip ardından Hıristiyan bir kralı yönetime getirmesi ve Hıristiyanların misyonerlik faaliyetleridir.³² Tüm bu durumlar da Mekkî ayetlerin muhtevası hususunda insan zihinde bir perspektif

³⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân Dârimî, *Sünen*, thk. Fevaz Ahmed Zemreli, Hâlid es-Seb' el-İlmî, y.y., b.y., 1407, c. 1, s. 13; Nebil Hişâm b. Abdullah el-Gamri, *Kitabü'l-Müsnedi'l-Cami'*, Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrût 1434/2013, s. 93.

³¹ Dârimî, *age*, c. 1, s. 14.

³² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara 2020, s. 15.

çizmektedir. Genel olarak Mekkî ayetlerin içeriğini tetkik ettiğimizde, Mekke halkının temel probleminin tevhit inancından uzaklaşarak ahlâkî değerlerden yoksun ve ilkel bir şekilde yaşamaları olduğu söylenebilir. Tüm bu durum Mekkî ayetlerin içeriğini etkileyen sebepler olarak değerlendirilebilir. Hz. Osman'ın Mushaf'ının Tertibi, cetvel:1³³

1.6. Mekkî ve Medenî Ayetlerin Nüzûl Sırasının Tablo İle Gösterimi

NO	Mekkî Sureler	Medenî Sureler	Nüzul Sırası
1.	Fâtiha		Müddessir'den sonra
2.		Bakara, 281. ayet, Veda haccı yılında Mina'da nazil olmuştur.	Medine'de ilk nazil olan süredir. Mutaffifin'den sonra
3.		Âl-i İmrân	Enfâl'den sonra
4.		Nisâ	Mümtehome'den sonra
5.		Mâide, 3. ayeti Veda haccı esnasında Arafat'ta nazil olmuştur.	Feth'den sonra
6.	En'âm 20, 23, 91, 93, 114, 151, 152, 153. ayetleri Medine'de nazil olmuştur.		Hicr'den sonra
7.	A'râf, 163'ten sonra 179'e kadar olan ayetler Medenî'dir.		Sâd'dan sonra
8.		Enfâl 30'tan 36'ya kadar olan ayetler Mekkî'dir.	Bakara'dan sonra
9.		Tevbe, son iki ayeti Mekkî'dir.	Mâide'den sonra
10.	Yûnus, 40, 94, 95, 96. ayetler Medenî'dir.		İsrâ'dan sonra
11.	Hûd, 1, 17, 114. ayetler Medenî'dir.		Yûnus'dan sonra
12.	Yûsuf, 1, 2, 3, 7. ayetleri Medenî'dir.		Hûd'dan sonra
13.		Râ'd	Muhammed'den sonra
14.	İbrâhîm 28-29. ayetler Medenî'dir.		Nûd'dan sonra
15.	Hicr, 87. ayetler Medenî'dir.		Yûsuf'dan sonra
16.	Nahl, son üç ayeti Medenî'dir.		Kehf'ten sonra
17.	İsrâ, 26, 32, 33, 57 ile 73'ten 80'e kadar olan ayetler Medenî'dir.		Kasas'tan sonra
18.	Kehf, 28 ile 83'ten 101'e kadar olan ayetler Medenî'dir.		Gâşiye'den sonra

³³ Cerrahoğlu, *age*, s. 87-93.

19.	Meryem, 58 ve 71. ayetler Medenî'dir.		Fâtır'dan sonra
20.	Tâ hâ, 130 ve 131. ayetler Medenî'dir.		Meryem'den sonra
21.	Enbiyâ		İbrahim'den sonra
22.		Hac, 52 53, 54, 55. ayetler, Mekke ile Medine arasındadır	Nur'dan sonra
23.	Mü'minûn		Enbiyâ'dan sonra
24.		Nur	Haşr'dan sonra
25.	Furkân, 68, 69, 70. ayetler Medenî'dir.		Yâsin'den sonra
26.	Şu'arâ, 197 ile 224'te sûrenin sonuna kadar olan Medenî'dir.		Vakıa'dan sonra
27.	Neml		Şu'arâ'dan sonra
28.	Kasas, 52'den 55'e kadar Medenî'dir. 85. Ayette hicret esnasında el-Cuhfe'de nazil olur.		Neml'den sonra
29.	Ankebût 1'den 11'e kadar olan ayetler Medenî'dir.		Rûm'dan sonra
30.	Rûm, 17. ayet Medenî'dir.		İnşikâk'dan sonra
31.	Lokman, 27, 28, 29. ayetler Medenî'dir.		Saffat'tan sonra
32.	Secde, 16'dan 20'ye kadar Medenî'dir.		Mü'minûn'dan sonra
33.		Ahzâb	Âl-i İmrân'dan sonra
34.	Sebe, 6. ayet Medenî'dir.		Lokmân'dan sonra
35.	Fâtır		Furkân'dan
36.	Yâsîn, 45. ayet Medenî'dir.		Cinn'den sonra
37.	Sâffât		En'âm'dan sonra
38.	Sâd		Kamer'den sonra
39.	Zümmer, 52, 53, 54. ayetler Medenî'dir.		Sebe'Sûresi'nden sonra
40.	Gâfir, 56, 57. ayetler Medenî'dir.		Zümer'den sonra
41.	Fussilet		Gâfir'den sonra
42.	Şu'arâ, 23, 24, 25, 27. ayetler Medenî'dir.		Fussilet'ten sonra
43.	Zuhruf 54 Medenî'dir.		Şu'arâ'dan sonra
44.	Duhân		Zuhruf'dan sonra
45.	Câsiye, 14. Medenî'dir.		Duhân'dan sonra
46.	Ahkaf, 10, 15, 35. ayetler Medenî'dir.		Câsiye'den sonra

47.		Muhammed, 14. ayet hicret esnasında yolda nazil olmuştur.	Hadîd'den sonra
48.		Feth, Hudeybiye'den ayrıldıktan sonra yolda nazil oldu.	Cum'a'dan sonra
49.		Hucurât	Mücâdele'den sonra
50.	Kâf, 38. ayet Medenî'dir.		Mürselât'tan sonra
51.	Zâriyât		Ahkâf'tan sonra
52.	Tûr		Secde'den sonra
53.	Necm, 32. ayet Medenî'dir.		İhlâs'tan sonra
54.	Kamer, 44, 45, 46. ayetler Medenî'dir.		Târik'tan sonra
55.		Rahmân	Ra'd'dan sonra
56.	Vâkıa, 81, 82. ayetler Medenî'dir.		Tâhâ'dan sonra
57.		Hadd	Zelzele'den sonra
58.		Mücâdele	Munâfikûn'dan sonra
59.		Haşr	Beyyine'den sonra
60.		Mümtehine	Ahzâb'tan sonra
61.		Saff	Tegâbun'dan sonra
62.		Cum'a	Saff'tan sonra
63.		Munâfikûn	Hacc'dan sonra
64.		Tegâbun	Tahrîm'den sonra
65.		Talâk	İnsân'dan sonra
66.		Tahrîm	Hucurât'tan sonra
67.	Mülk		Tûr'dan sonra
68.	Kalem, 17'den 33'e ve 48'den 50'ye kadar olan ayetler Medenî'dir.		Alak'tan sonra
69.	Hâkka		Mülk'den sonra
70.	Meâric		Hâkka'dan sonra
71.	Nûh		Nahl'dan sonra
72.	Cinn		A'râf'dan sonra
73.	Müzemmil, 10, 11, 20. ayetler Medenî'dir.		Kalem'den sonra
74.	Müdesir		Müzemmil'den sonra

75.	Kıyâme		Kâria'dan sonra
76.		İnsan	Rahmân'dan sonra
77.	Mürselât, 48. ayet Medenî'dir.		Hümeze'den sonra
78.	Nebe'		Maâric'den sonra
79.	Nâziât		Nebe'den sonra
80.	Abese		Necm'den sonra
81.	Tekvîr		Mesed'den sonra
82.	İnfitâr		Nâziât'tan sonra
83.	Mutaffifûn Mekke'de en son olan sûre		Ankebût'tan sonra
84.	İnşikâk		İnfitâr'dan sonra
85.	Burûc		Şems'den sonra
86.	Târık		Beled'den sonra
87.	A'lâ		Tekvîr'den sonra
88.	Gâşiye		Zâriyât'tan sonra
89.	Fecr		Leyl'den sonra
90.	Beled		Kaf'dan sonra
91.	Şems		Kadr'dan sonra
92.	Leyl		A'lâ'dan sonra
93.	Dûhâ		Fecr'den sonra
94.	İnşirâh		Dûhâ'dan sonra
95.	Tîn		Burûc'dan sonra
96.	Alak		
97.	Kadr		Abese'den sonra
98.		Beyyine	Talâk'tan sonra
99.		Zelzele	Nisâ'dan sonra
100.	Âdiyât		Asr'dan sonra
101.	Kâria		Kureyş'ten sonra
102.	Tekâsür		Kevser'den sonra
103.	Asr		İnşirâh'dan sonra

104.	Hümeze		Kıyame'den sonra
105.	Fîl		Kâfirûn'dan sonra

106.	Kureyş		Tîn'den sonra
107.	Mâûn, 4,5,6,7. Ayeler Medenî'dir.		Tekâsür'den sonra
108.	Kevser		Âdiyât'tan sonra
109.	Kâfirûn		Mâûn'dan sonra
110.		Nasr, Haccetu'l-Veda esnasında Mina'da nazil olmuştur. En son nâzil olan suredir.	Tevbe'den sonra
111.	Tebbet		Fatiha'dan sonra
112.	İhlâs		Nâs'dan sonra
113.	Felak		Fîl'den sonra
114.	Nâs		Felak'tan sonra

Yukarıdaki şemada Mekkî-Medenî ayetlerin tasnifi yapılmıştır. Mekkî ayetlerdeki beden dili bu şemanın verilerine göre uygun şekilde ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİL VE İLETİŞİM

1. DİL VE İLETİŞİM KAVRAMLARI

İletişim, kaynak ve alıcı arasındaki bilgi aktarımı, duygu ve düşüncelerin anlamlandırma ve yansıtma sürecidir.³⁴ Kelimenin etimolojisi Latince “communis” dir. Terim olarak İngilizcedeki “communication” kelimesinin karşılığı olup dilimizde “İletişim” olarak tanımlanmaktadır. İletişim, organizmaların iletmek istediği duygu ve düşünceleri aktarma sürecidir. Bu süreç kendi içerisinde koordineli olan bir bağlamdır.

İbn Haldûn, hayatın tamamının iletişime dayalı olduğunu söylemektedir.³⁵ Yetişkinlerin deneyimlerini ve toplumun mirasını, kültürünü bir sonraki nesle aktarmanın yolu iletişimdir. Ayrıca toplumların kalıcılığını sağlayan en önemli kültürel faktördür. İletişim yalnızca konuşma yoluyla değil sözsüz bir şekilde de gerçekleştirilebilmektedir.

Çalışmamızda önemsedığımız eksen, Allah ve insan arasında olan iletişimdir. Kur’ân-ı Kerîm’de: “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”³⁶ Mealindeki ayet, yaratılış gayesini ortaya koymakla beraber Allah’ın nefis ve irade sahibi olarak yarattığı varlıklarla arasında bir iletişim halinde olduğunu göstermektedir. Allah’ın sözlü ve sözsüz bir şekilde kurduğu, vahiy yoluyla kullarına hitap ettiği, zaman ve mekânla sınırlanamayan bu iletişimin her bir parçasına özetle ayet ya da işaret diyebiliriz. Câhiz’in (ö. 255/869) *el-Beyân ve’t-Tebyîn* isimli eserinde işaret şu şekilde tanımlanmaktadır: “İletişim konuşmadan hatta el işaretleri olmadan da sağlanır. Kâinatta bulunan her şeyde bu durum apaçıktır. Canlı, cansız, konuşan, uyuyan, ayakta olan, yürüyen, artan, azalan tüm bunlar işarettir.”³⁷ Câhiz’in işareti bu şekilde tanımlaması: Allah’ın mahlûkatla arasında mutlak sözlü ve sözsüz iletişimin olduğunu, durum, görüntü ve duruşun bir şeyler ifade ettiğini göstermektedir.

Nitekim Nahl suresinde şöyle ifade edilmektedir: “O geceyle gündüzü, ayla güneşi hizmetinize verdi; yıldızlar da O’nun emrine boyun eğmişlerdir. Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır.”³⁸

³⁴ Zuhâl Baltaş-Acar Baltaş, *Bedenin Dili*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2019, s. 11.

³⁵ Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dâru’l Ya’rub, Dimeşk 1420/2004, c. 1, s. 41.

³⁶ Zâriyât, 51/56.

³⁷ Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, thk. Abdüsselâm b. Hârûn, Mektebetü’l-Hancı, b.y. 1418 /1998, c. 1, s. 81.

³⁸ Nahl, 18/12.

Sözlü olarak yapılan bildirimlere ise vahiy denmektedir. Vahiy Allah'ın emir ve yasaklarını Peygamberine gizli olarak bildirmesi³⁹ anlamındadır. Râgıb el-İsfahânî'ye (ö. 425/1108) göre ise vahiy, bir manayı herhangi bir varlığa gizli ve hızlı bir biçimde iletmektir.⁴⁰ Sözlü iletişim sürecinin, doğal ve en gerekli bildirim aracı dildir. Bu çerçevede dil, milletlerin maksatlarını ifade eden sesleridir.⁴¹

1.1. Dilin Kökeni Hakkındaki Tartışmalar

İslâm coğrafyasında dilin kökeni hakkında görüşler altı noktada incelenmiştir: Tevkîfî, ıstılâhî, ilâhî kaynaklı uzlaşma, vokalik, lâfızların manalarına zâtî münâsebetle bağlı oluşu ve tevakkuf görüşü çerçevesindeki tasnifler tartışılmıştır.⁴²

1.1.1. Tevkîf Görüşü

Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris (ö. 395/1004) "Fıkhü'l-Luga" adlı eserinde şöyle demektedir: "Arap dilinin tevkîfî olduğunu bil! Allah, Hz. Âdem'e bütün isimleri öğretti."⁴³ ayeti ise dilin tevkîfî olduğuna dair bir delildir. İbn Abbas bu ayet üzerine şöyle demektedir: "Bu kelimeler, insanların öğrendikleri ve diğer milletlerin bunları benzer kullandıkları hayvan, yer ova, deve ve eşek gibi adlardır."⁴⁴

Hasîf b. Abdurrahman'ın Mücahit'ten dilin meselesi hususunda aldığı rivayete göre "Allah, Hz. Âdem'e bütün isimleri öğretti." şeklinde aktarmaktadır. Bu rivayetçilerin dışında Hz. Âdem'e sadece melek isimlerinin bildirildiği ya da Hz. Âdem'in nesline bütün isimlerin öğretildiği görüşünü savunanlar da bulunmaktadır.⁴⁵

İbn Hazm, (ö. 456/1064) *el-İhkâm* adlı eserinde dilin menşei problemini, tevkîfî mi yoksa uzlaşma mı (ıstılâh) olduğu hususunu incelemektedir. İbn Hazm dilin kökenin tevkîfî olduğunu öne sürmekte, aklî ve naklî delillerle tevkîfî görüşü savunmaktadır. Naklî delil olarak "Âdem'e bütün isimleri öğretti." ayetini ortaya koymakta aklî delille de şu şekilde açıklamaktadır: Eğer diller ıstılâhî yani uzlaşmaya dayalı vazedilmiş olsaydı bütün kavimlerin zihinleri ve akılları kemale ermiş, ilmî dereceleri yüksek olurdu. Ayrıca, dünya üzerinde

³⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Vahiy", *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 443-447.

⁴⁰ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat*, çev. Musa Yıldız, Çıra Yayınları, İstanbul 2020, s. 996.

⁴¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Dârü'l-Maârif, Kahire, ty. c. 5, s. 4050.

⁴² Soner Gündüzöz, *Arapçanın Söz Varlığı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 285.

⁴³ Bakara, 2/31.

⁴⁴ Celâleddin es-Süyûtî, *el-Müzhir fi 'Ulûmi'l-Luga*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, Muhammed el-Becâvî, Ahmed Câd el-Mevlâ, Mektebetül Asriyye, Beyrût 1986, c. 1, s. 8.

⁴⁵ Celâleddin es-Süyûtî, *age*, c. 1, s. 8.

bulunan bütün eşyaların isimleri, kapsamaları, türleri ve tabiatları hususunda ittifak eder ve buna vakıf olurlardı.⁴⁶

1.1.2. İstılâh Görüşü

Dilin kökeni üzerinde benimsenmiş olan bir başka yaklaşım da anlaşmak, uzlaşmak ve ittifak etmek⁴⁷ anlamına gelen ıstılâh görüşüdür. Tevkîfî görüşün, naklî delil olarak ele aldığı “Âdem’e bütün isimleri öğretti.”⁴⁸ ayetini İstılâhî görüş, dil yetisi olarak yorumlamaktadır. Nitekim İbn Cinnî (ö. 392/1002) *el-Hasâis* adlı eserinde, ayetin söz konusu tartışmayı ele almaması ve yoruma açık olmasından dolayı dil yetisi olarak tanımlanmasında ve yorumlanmasında sakınca olmayacağı görüşüne yer vermektedir. Bazılarına göre ise dil; isim, fiil ve harften oluşur. Harf ve fiil olmazsa ismi anlamanın mümkün olmayacağı bununla belirtilmektedir.⁴⁹ Başka bir görüşe göre ise isim, fiil ve harften daha kuvvetlidir. Her anlamlı cümle için isim şarttır.⁵⁰

1.1.3. Karma Görüş

Ebû İshak el-İsferâyînî (ö. 418/1027) tarafından ortaya atılan karma görüş, Dilin menşei problemiyle ilgili olarak dilin ilâhî ve beşerî kaynaklı olduğunu savunmaktadır.⁵¹ Karma görüş, ıstılâhî ve tevkîfî teorisini birleştirir.

1.1.4. Lâfızların Manalarına Zâtî Münâsebetle Bağlı Oluşu Kuramı

Bu teorinin savunuculuğunu ‘Abbâd b. Süleymân es-Saymerî yapmaktadır. Sünnî çerçevenin kabul etmediği bu görüş lafızların manalara kendiliğinden delalet ettiğini savunmaktadır.⁵²

1.1.5. Tevakkuf Görüşü

Dilin uzlaşım, tevkîfî ve beşerî olarak yapılanmış olma ihtimalini kapsayan yaklaşımdır.⁵³ Tevakkuf görüş, bu üç teorinin de mümkün olduğunu savunmakta, herhangi birini benimseme hususunda çekimser olduğu için bu ismi almıştır. Tevakkuf teorisini ilk kez ortaya koyan Ebû Bekr el-Bâkılânî’dir. Dilin kökeni hususunda Gazzâlî (ö.505/1111),

⁴⁶ İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, y. y., Beyrut 1403/1983 c. 1, s. 29.

⁴⁷ Halim Öznurhan, “İstılâh”, *DİA*, İstanbul 2016, c. 1, s. 575-576.

⁴⁸ Bakara, 2/31.

⁴⁹ İbn Cinnî, *Hasâis*, thk. Abdül-hamid el-Hindavî, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y. ts., c. 1, s. 94.

⁵⁰ İbn Cinnî, *age*, c. 1, s. 95.

⁵¹ Soner Gündüzöz, *age*, s. 296.

⁵² Soner Gündüzöz, *age*, s. 298.

⁵³ Soner Gündüzöz, *age*, s. 299.

Fahredden er-Râzî (ö. 606/1210) ve Cüveynî (478/1085) tevakkuf teorisine paralel görüşte oldukları belirtilmektedir.⁵⁴

1.1.6. Vokalik Görüşü

Vokalik görüş savunucuları, dillerin kökeninin doğal seslerden meydana geldiğini öne sürmektedirler. Bunlar, rüzgâr, gök gürültüsü, su, eşek, karga, at, geyik gibi seslerdir. Kelimelerin doğal seslerin taklidiyle meydana geldiğini, daha sonra dillerin geliştiğini savunurlar.⁵⁵

Batılı dilbilimcilerden biri olan Wilhelm von Humboldt dilin menşei problemi hakkında görüşünü şu şekilde açıklamaktadır: Dil, rasyonalistlere göre aklın ürünü olarak pozitivistlere göre doğal seslerin taklidinden doğmaktadır. Empiristlere göre, dilin duyuların kendilerini yansımasıyla meydana geldiği, Teologlara göre ise Tanrı tarafından öğretilmiş olduğunu düşünmektedir. Wilhelm von Humboldt dili, insanın doğasında bulunan bir yeti olarak tanımlamaktadır.⁵⁶

Genel olarak dilin menşei meselesi, insanlık tarihinden günümüze kadar irdelenen bir konudur. Toplumsal ve bireysel yönü olan dilin menşei ve onu meydana getiren gizil bileşenlerin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı bilinmemektedir. Ancak çalışmamızda önemseydiğimiz husus, dilin doğallık, canlılık, ulusallık, sosyallik, seslilik ve birleşme gibi vasıflarıyla iletişimdeki etkinliğini izah etmektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, "İstinasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara açık açık anlatsın."⁵⁷ denilmektedir. Ayetten de anlaşılacağı üzere Allah, insanlık için kendi katından özel bir lisan kullanmamış, bilakis gönderdiği peygamberlere, milleti hangi dili kullanıyorsa o dille vahyetmiştir. Allah ile beşeriyet arasındaki bu iletişimdeki dilin etkinliği aşikârdır.

⁵⁴ Ramazan Demir, "İbn Hazm'a Göre Dilin Menşei ve İlk Dil Problemi", *Usûl Dergisi*, sayı: 10, İstanbul 2008, s. 110.

⁵⁵ İbn Cinnî, *age*, c. 1, s. 97.

⁵⁶ Faruk Bozgöz, "Dilin Kaynağı ve İlk Dil Problemi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sayı: 1, Diyarbakır 2003, s. 28-29.

⁵⁷ İbrâhîm, 14/4.

2. BEDEN DİLİ NEDİR?

Sözsüz iletişimin diğeri bir adı olan beden dili, Mekkî ayetlerde edebî bir form olarak ele alınacaktır. Beden dili, iletişim esnasında bireylerin birbirleriyle aralarına koydukları mesafeleri ve fiziksel temasları başta olmak üzere; bedeninin duruşu, baş hareketleri, kaş-göz ve yüz ifadeleri, gülümseme, tokalaşma, öpüşme, yumruk sıkma, kol kavuşturma gibi unsurlar içermektedir. Bunun yanında el kol hareketleri, bacak pozisyonları ve yürüyüşte bacakların kullanışı, beden pozisyonları, kişisel alan, ses tonları, giyiniş tarzları, duygu, düşünce, tavır ve arzuları aktarmayı sağlayan görsel kodların kullanılması beden dilinin birer parçasıdır.⁵⁸ İletişimde beden dilinin; ses tonu ve sözcüklere oranla daha etkili olması gerçeği, iletişimin tarihi kadar eskidir.

Bu sözel olmayan yöntemin, Mekkî ayetlerdeki gücünü anlamak için ilk olarak beynin, beden aracılığıyla dışsal iletişime nasıl geçtiğine değinmek gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de "Nefse ve onu (insanın özü olarak) şekillendirip düzenleyene; ona, kötü ve iyi olma kabiliyetlerini verene!"⁵⁹ denilmektedir.

Ayetten anlaşılacağı üzere Allah'ın insanoğlunu yeteneklerle ve zaafarla donatarak yaratması, beşerin kabiliyetlerinin asıl sebebidir. Bu kabiliyet ve donanım, insanoğlunu sözel olmayan iletişimde güçlü kıldığını göstermektedir.

İletişimdeki etkinliği sağlayan, insan davranışlarına tesir eden en mühim süreç, beyin kabuğunda yer almaktadır. Duyu alanları, hareket, öğrenme, düşünme ve konuşmaya bağlı işlevlerin hepsi beyin kabuğuyla (neo/neokorteks) bağlantılıdır. Beyin, insan bedeninin ana merkezi olması ve tüm bilişsel, duyuşsal, fonksiyonları kontrol eden bir mekanizma şeklinde yaratılması hasebiyle kişilerin davranışlarını koordine eder. Ancak bu koordinasyon, üç ana kısımda tasnif edilen beynin temel yapısının ve fonksiyonlarının etkili bir şekilde işlevi başlatmasıyla sağlanır.

İnsanda komuta-kontrol merkezi olarak birlikte hareket eden, üç ayrı beyin bulunmaktadır:⁶⁰ Arka beyin (hindbrain), orta beyin (mindbrain) ve ön beyin. (forebrain)⁶¹ Beden dilinin beyindeki asıl hareket merkezi yeri limbik sistemdir. Limbik sistem orta beyinde (mindbrain) yer almaktadır. Limbik sistem, duyuşsal bir ifadeyi yansıtan ya da dış çevreden gelen bilgilere, refleksel ve anlık tepkiler verir. Bu tepkilerin anlık veya refleksel olması, limbik sistemin duygu ve düşünceleri gerçekçi bir şekilde yansıttığını göstermektedir.⁶²

⁵⁸ Necati Kara, *Bir İletişim Aracı Olarak Kur'ân'da Beden Dili*, Ensar Yayınları, İstanbul 2005, s. 211.

⁵⁹ Şems, 91/7-8.

⁶⁰ Marvin Karlins-Joe Navarro, *Beden Dili*, çev. Taylan Taftaf, Alfa Yayınevi, İstanbul 2020, s. 42.

⁶¹ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2020, s. 67.

⁶² Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 43.

İnsanlar, beyindeki limbik sistem merkezi sayesinde dışsal iletişime geçer. Bu iletişim bedende insanı tanıtan sinyaller aracılığıyla olur. Sinyallerin insan bedenindeki tezahürü de sözsüz iletişimi oluşturan temel unsurlardır. Bu unsurları beden dilinin esas kürsüleri olan; jest ve mimikler, yüz ifadeleri, bakışlar, baş hareketleri, dokunma, duruş, alan belirleme, mekân kullanımı, giysi ve ses tonu olarak sıralayabiliriz. Yani bedenimiz kendi kodlarıyla duruşunu sunar.⁶³

2.1. Beden Dilinin İletişimdeki Yeri

Sözlü ve sözsüz iletişimin gizli lisanı olan beden dili, sosyal yaşamda da etkili iletişimin vazgeçilmez bir göstergesidir. Beden dilini iyi anlamak ve kullanmak iletişimin etkinliğini artırırken aynı zamanda bilinçsizce gönderilen iletileri kontrol etmeyi sağlar. İnsanlarda gelişim fizyolojisi gereği dil yetisinin belli bir yaşa gelene kadar çevre vasıtasıyla oluştuğu bilinir. Örneğin dünyaya gelen bir bebeğin ailesi ile olan iletişimini ele aldığımızda, özellikle anne ve ardından çevre ile kurduğu bağda beden dilinin ne kadar etkin olduğu görülmektedir. Henüz sözlü iletişim kurması imkânsız olan bebekler, mikro ifadeler olarak tanımlanan mutluluk, üzüntü, korku, öfke, şaşkınlık ve tikslenme gibi duygularını beden dilleri vasıtasıyla dışa yansıtırlar. İhtiyaçları talep eden güdüler olarak ortaya çıkan bu iletişim şeklini anne ve bebeğin arasında net olarak görebiliriz.⁶⁴ Örneğin, bebeğin yemek istemediği gıdaya verdiği tepki olarak ağzını açmaması veya henüz oyun çağında olup konuşmayı öğrenmemiş bir bebeğin elinden oyuncakını alınca ağlaması gibi ifadeler bedensel kodlarla iletişimin sürdürülebileceğini göstermektedir. Bu kodlar, doğuştan veya sonradan duyuşal yetilerini kaybeden kişiler için yaşamı da kolaylaştırmaktadır. Göremeyen veya konuşamayan kişiler, ifade edemediği duygu ve düşüncelerini beden diliyle aktarırlar. Bu sayede taraflar arasında iletişim kurma engeli ortadan kalkabilmektedir.⁶⁵

Sesin ritmi, beden dili ve sözcükler arasında mutlak bir bütünlük bulunmaktadır. Bu üç bileşen arasındaki bütünlük, mesajın içeriğini doğru bir şekilde aktarma aşamasında, iletişimin vazgeçilmez temel taşı konumundadır. Ancak sözlü iletişimde duygu ve düşünceler her ne kadar konuşarak dil vasıtasıyla ifade edilse de kişilerin hislerini ve ruh halini yansıtan

⁶³ Richard Webster, *Beden Dili Rehberi*, Olimpos Yayınevi, İstanbul 2019, s. 177.

⁶⁴ Hayriye Bilginer, "Down Sendromlu Çocuklarda Dil Gelişimi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 11, Ankara 2002, s. 168.

⁶⁵ <https://www.iienstitu.com/blog/beden-dili-mekanizmasi-isaret-dili>.

duygularının asıl kimliği bedenidir. Nitekim araştırmalara göre beden dilinin komünikasyon üzerindeki tesiri aşağıdaki tabloda belirtildiği gibidir:⁶⁶

Beden	%60	%55	%65	%60
Sesin Ritmi	%30	%38	%25	%30
Kelimeler	%10	%7	%10	%10

2.2. Beden Dilinin Temel Unsurları

Beden dilinin temel unsurları, jest ve mimikler, yüz ifadeleri, bakışlar, eller, kollar ve parmaklar, mesafe, baş hareketleri, ses tonu, bacakların kullanılışı ve oturma düzenidir.

2.2.1. Jest ve Mimikler:

İletişimde, duygu ve düşünceleri aktarırken yüzdeki kasların içgüdüsel veya iradi bir Şekilde ileti amaçlı kullanımı mimik; baş, el, kol, ayak, bacak ve bedenin duruşu da jestleri oluşturur. Psikolojik diyalog, sözlü iletişim unsurlarıyla değil, ilgili taraflar arasında aktarılan anlamlar vasıtasıyla konuşmadan, kişinin genel yüz ifadeleriyle gerçekleşir. Örneğin, gözde ve bakışta sezilen değişiklikler, farklı yüz ifadeleri ve beden hareketleridir.⁶⁷ Bedensel ifadeler olan Jest ve mimikler, çeşitli Őartlar ve durumlarda belirli mesajlar gönderir. Evrensel ve ortak olabildiği gibi, kültürel ve milli farklılıklar da içerebilen bu iletiler kişilerdeki gizli duyguları da açığa çıkarır. Ayrıca kişiler arasında, jest ve mimikleri ile zihnindeki duygu ve düşünceleri saklayamadığı için ilk izlenim veya ilk değerlendirme yapma fırsatı da oluşur.

İletişimde bireylerin olaylar karşısındaki tutumlarını sergilediği görsel sinyaller olan jest ve mimikler ,‘esas’ ve ‘ikincil’ olmak üzere iki kısımda değerlendirilir. İletilmek istenen mesajın daha etkin olmasını sağlayan somut hareketleri; anlatım jestleri, sosyal jest ve mimikler ve mimik jestler olarak üç başlıkta inceleyebiliriz.⁶⁸

2.2.1.1. Anlatım jestleri: Tüm insanlarda doğuştan gelen mutluluk, öfke veya tikslenme gibi evrensel duyguları ifade eden biyopiskolojik kökenli jest ve mimiklerdir.⁶⁹

⁶⁶ Zuhall Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 33.

⁶⁷ Abdullah Avde, “Hz. Peygamber’in Sünneti ve Kur’ân-ı Kerîm Işığında Sözsüz İletişimin Başkaları zerindeki Etkisi”, *ağdaş Müslim Dergisi*, sayı: 112, Mısır 2004, s. 3.

⁶⁸ Zuhall Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 40.

⁶⁹ Zuhall Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 43.

2.2.1.2. Sosyal Jestler ve Mimikler: Kişinin duygu ve düşünceleri aktarırken bulunduğu ortamın normlarına göre ifade ettiği toplumsal rolünün gereği yaptığı misafirperverlik, yanındaki kişinin konumuna ya da yaşına göre toparlanma, sevecenlik gösterme gibi hareketlere denir.⁷⁰

2.2.1.3. Mimik Jestler: Bir oyun sergilenirken pandomim sanatçıların veya oyuncularının kullandığı uçma hareketi gibi şematik jestler veya sporcuların, trafik polislerinin vd. mesleklerin jargonu olarak kullanılan ortak teknik ve kod jestler olarak ayrılan taklit ve tanımlama jestlerdir.⁷¹

2.2.1.4. İkincil Jest ve Mimikler: Asıl olarak insan bedeni gereksinimi ile ilgili olan refleksel olarak ortaya çıkan esneme, hapsirme, ayakta çok durma neticesinde kıpırdanmalar vd. şeklinde izlenebilen jest ve mimiklere denir.⁷²

2.2.2. Yüz İfadeleri

Yüz ifadeleri, iç dünyamızın uyarılara gösterdiği tepkileri yansıtan dışsal iletişim aracı olan jest ve mimikleri sayesinde, duygu ve düşünceler ile ilgili bilgiyi karşımızdaki kişiye rahat bir şekilde iletilir. Yüzün bu noktadaki önemi yadsınmaz. Çünkü iletişim kurarken iletmek istediğimiz mesajın, ulaşmış ulaşmadığını konuşma sırasında ilk olarak karşımızdaki kişinin yüzüne bakarak yorumlarız. Bunu ölçeceğimiz en kuvvetli ifadeler mikro ifadelerdir. Mikro ifadeler, insanların yüzünde ansızın beliren istemsiz ifadelerdir. Bu ifadeler genellikle göz ve ağız çevresinde görülür. Mikro ifadeyle ortaya çıkan duyguların başında mutluluk, üzüntü, korku, öfke, şaşkınlık, tikslenme ve şaşkınlık gelir.⁷³

Zihnimizdeki duygu ve düşünceleri iletirken kullanılan tepki biçimlerinin çoğu yüzümüzdeki ifadelerle ortaya çıkmaktadır. Bu ifadeler yüz kasları sayesinde yansıtılır. Üç ana grupta değerlendirilen bu kaslar birbirinden bağımsız da hareket edebilmektedir: Göz ve göz kapakları; alın ve kaşların bağlı olduğu kaslar; burun, yanak ve ağız çevresindeki kaslar.⁷⁴ Örneğin korku hâlinde, beynin ‘Ya kaç ya savaş!’ emriyle kaşlar hareketlenir ve birbirine çekilir, göz kapakları kalkar, dudaklar gerilir. Mutluluk ifadesinde gözler ışıldar, ağız genişler,

⁷⁰ Zuhâl Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 43.

⁷¹ Zuhâl Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 44.

⁷² Zuhâl Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 41.

⁷³ Richard Webster, *age*, s. 37.

⁷⁴ Zuhâl Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 53.

burun ve ağız arasındaki çizgiler belirginleşir. Sahte ve gerçek mutluluk, göz kapağının etrafındaki kaslar sayesinde anlaşılabilir.⁷⁵

2.2.3. Bakışlar: Hisleri dışa yansıtma yetisine sahip olan yüz ifadelerinin en önemli destekleyici parçası olan uzuvlardan biri gözdür. Gözler diğer beden dili unsurlarına göre duygu ve düşünceleri daha doğru yansıtır. Çünkü gözler üzerinde bilinçli kontrol çok fazla sağlanamaz. Bu sayede iletişimde dürüst ve gerçekçi olunup olunmadığını, göz hareketleri yani bakışlar vasıtasıyla anlaşılır. Örneğin yaşanan herhangi bir olayda, şaşırma tepkisi olarak göz bebeğinin aniden genişlediği ya da olumsuz bir durumda göz bebeğinin küçüldüğü görülür.⁷⁶

Yaşanılan duygular esnasında, gözde görülen değişiklikler şöyledir:⁷⁷

2.2.3.1. Sıkıntı Esnasında: Gözler bir noktada takılır ya da tam tersi düzensiz hareketler yapar.⁷⁸

2.2.3.2. Arzu Esnasında: Kişinin göz bebekleri büyür ve gözü genişler.⁷⁹

2.2.3.3. İğrenme Esnasında: Göz kapakları yukarı doğru kalkar, göz kısılır ve gözlerin altında bir çizgi oluşur.⁸⁰

2.2.3.4. Kıskaçlık Esnasında: Gözler açılır, bazen de kısılır.⁸¹

2.2.3.5. Korku Esnasında: Kişinin göz kapakları kalkar, gözler kısılır ya da genişler, bakışların yönü aşağı doğru yönelir.⁸²

2.2.3.6. Mutluluk Esnasında: Gözü çevreleyen kaslar sayesinde, alt göz kapakları yavaşça yükselir, gözlerde bir parıldama oluşur.⁸³

2.2.3.7. İlgi Esnasında: Kişinin gözlerinde, o anda olaya ya da herhangi bir nesneye veya duruma odaklanma olur.⁸⁴

⁷⁵ Richard Webster, *age*, s. 46-47.

⁷⁶ Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 219.

⁷⁷ Ercüment Hacı Hasanoğlu, *Beden Dilinin Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, 2017, s. 63.

⁷⁸ Richard Webster, *age*, s. 47; Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 223.

⁷⁹ Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 228.

⁸⁰ Richard Webster, *age*, s. 49.

⁸¹ Richard Webster, *age*, s. 42.

⁸² Richard Webster, *age*, s. 47.

⁸³ Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 229.

⁸⁴ Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 219.

2.2.3.8. Acı Esnasında: Yaşanılan acıma duygusunun şiddetine göre göz kapakları aşağıya doğru eğilir, gözün hareketleri yavaşlar, gözyaşları belirtileri ortaya çıkar.⁸⁵

2.2.3.9. Üzüntü Esnasında: Üzüntü hissinin kuvvetine göre, gözler aşağıya doğru eğilir, gözlerde yaşama olur.⁸⁶

2.2.3.10. Utanma Esnasında: Gözler ve bakış aşağıya doğru yönelir.⁸⁷

2.2.3.11. Şaşkınlık Esnasında: Gözler irileşir.⁸⁸

2.2.3.12. Düşünme/Hatırlama Esnasında: Gözler sağ üst köşeye doğru odaklanır.⁸⁹

2.2.3.13. Suçluluk Esnasında: Kişiler göz teması kurmaktan çekinir ve gözler sürekli hareket halindedir.⁹⁰

2.2.4. Baş Hareketleri: İletişim esnasında başın hareketleri, iletişim kurulan kişiye anlaşılıp anlaşılmama duygusunu hissettirmekle kalmayıp, iletişimin muhtevasını da aktarır. Örneğin, iletişim sırasında uzun süre konuşan bir kişiye, geri bildirim olarak başı aşağı yukarı hareket ettirmek, anlaşıldığı hissini verir.⁹¹

2.2.5. Eller, Kollar ve Parmaklar: Bedensel işlevlerinin yanı sıra bedende en fazla hareket alanının sahip olan uzuvlardan biri de kollardır. Kolların, ellerin ve parmakların pozisyonu içsel tepkileri dışa yansıtır. Özellikle kolların ve ellerin duruşu, beden dilinde en önemli unsurlardan biridir. Örneğin konuşan biri ile bağlantıyı kesmek için kolları kavuşturmak, ‘alaycıyım.’ veya ‘ilgisiz ve kapalıyım.’ mesajı verir. Uzun süre görüşmediğimiz yakın bir dostumuz ile karşılaşınca kolları iki yana açmak da sevgi ifadesi sayılır. İletişim sırasında, duygusal bir konudan bahsedildiği zaman, eller ve avuç içi konuşmanın anlamını destekler.⁹²

2.2.6. Bacak Hareketleri ve Oturma Düzeni: İletişim esnasında, bacakların kullanışı ve oturma şekilleri duygu ve düşüncelerini yansıtırken insanın kişilik özellikleri hakkında da bilgi verir. Örneğin oturuş şekli yerinde durmaya istekli olup olmadığını gösterir. Koltuğun ucuna

⁸⁵ Richard Webster, *age*, s. 50.

⁸⁶ Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 223.

⁸⁷ Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 224.

⁸⁸ Richard Webster, *age*, s. 45.

⁸⁹ Richard Webster, *age*, s. 55.

⁹⁰ Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 226.

⁹¹ Zuhal Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 55; Richard Webster, *age*, s. 136.

⁹² Zuhal Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 60; Richard Webster, *age*, s. 97; Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 173.

oturmak iç gerginliği yansıtıp hemen kalkmak istediğini işaret eder. İnsanın arkasına yaslanıp oturması ise ortandan memnun olduğunu ve uzun süre kalabileceği izlenimini verir.⁹³

2.2.7. Mesafe: Mesafe kişiler arası ilişkilerde, tarafların birbirine verdikleri kıymeti ve değeri gösteren iletişimin en temel özelliğidir. Kişilerin iletişim esnasında karşındaki ile arasına koyduğu uzaklık, duygularla ile alakalıdır. Örneğin, çok muhabbet duyulan bir yakın ile ya da hoşnut olunmayan bir kişi ile iletişimdeki mesafeyi duygusal ölçüler belirler. Muhabbet duyulan kişiye yakın duruş hatta temas etmek istenir, ancak rahatsız olunan bir kişiden de uzaklaşılır, aradaki mesafe korunur. Bu mesafe, bireyler arasında kişisel, sosyal, genel ve mahrem alan olmak üzere dört bölgede tanzim edilmektedir.⁹⁴

2.2.7.1. Mahrem Alan: Psikolojik korunma alanı olarak da tanımlanan mahrem alan, bireyin sadece özel duygusal ilişkiler içerisinde olduğu ailesi veya çok yakın hissettiği kişileri kendi korunma sınırına dâhil ettiği alandır. On beş ve kırk beş cm. civarında dar ve çok özel bir bölgedir.⁹⁵

2.2.7.2. Kişisel Alan: İletişim esnasında kişiler arasında korunan yirmi beş cm. ile bir metre arasında değişen birincil ilişkilerdeki yakın mesafedir.⁹⁶

2.2.7.3. Sosyal Alan: Toplumsal düzen içerisinde kişilerin, ikincil ilişkiler esnasında çevresindeki bireyler ile arasına koyduğu bir metre ile iki buçuk metre arasında değişen uzaklıktır.⁹⁷

2.2.7.4. Genel Alan: Topluma açık bölgelerde kişilerin kendi mahrem alanını korumaya özen gösterdikleri en az iki buçuk metrelik mesafedir.⁹⁸

2.2.8. Bedensel Temas ve Bedenin Yönü: Kişiler arası ilişkilerde, duyguları aktarmak için bedensel temasın varlığı çok önemlidir. Temas ögesinin varlığı, ilişkileri geliştirir, güven duygusu hissettirir. Ancak kişinin psikolojik korunma sınırı olan mahrem alanına dâhil edilen bireyler arasında gerçekleşmesi sıkıntıya sebep olmaz. Çünkü bu bireylerin tutumu bilinir ve beklenir.⁹⁹ Bedenin Yönü: Kişiler arası ilişkilerde düşünceleri daha net yansıtan göstergelerden birisi de duruş açısidir. Bedenin yönü vasıtasıyla birbirini dinleyen kişilerin asıl niyeti ve

⁹³ Zuhal Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 104; Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 77; Richard Webster, *age*, s. 112.

⁹⁴ Zuhal Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 118; Richard Webster, *age*, s. 120.

⁹⁵ Zuhal Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 119.

⁹⁶ Zuhal Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 121; Richard Webster, *age*, s. 214.

⁹⁷ Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 120; Zuhal Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 121.

⁹⁸ Zuhal Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 122.

⁹⁹ Zuhal Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 124.

düşünceleri ile iletişimi devam ettirmeye ilgili hisleri anlaşılabilir. Kişilerin karşısındakileri dinlemeyi arzu ettikleri durumda, vücudun 90°C'lik açıyla el ayak uyumu eşliğinde birbirlerine dönük şekilde olmasıdır.¹⁰⁰

2.2.9. Susmak: İletişimin yönünü değiştirmek veya belirli bir amaç dâhilinde bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde konuşmamaktır. Susma, psikolinguistik, etkileşimsel, sosyokültürel olmak üzere üçe ayrılır. Psikolinguistik duygu ve düşünceler ifade edilirken karşıdakine düşünme süresi sağlamayı amaçlayan susma türüdür. Karar verme, denetim kurma amacı ve akıl yürütme nedenleriyle kaynak ve hedef arasında gerçekleşen susma türüne etkileşimsel susma, kültürel normlardan dolayı sergilenen susma türüne ise sosyokültürel susma denir.¹⁰¹

2.2.10. Ses Tonu: Duygu ve düşüncelerimizi aktarmada sözcüklerden daha etkin bir becerisi olan sesin, beden dilindeki ehemmiyeti fazladır. Çünkü yapılan araştırmalarda iletişimin bütünlüğü içerisinde sözcükler %10, ses tonlaması %30 ve beden hareketleri %60 oranında rol oynarlar.¹⁰²

Sesin sözcüklerden daha etkin olmasının sebebi, sesin yüksekliği, tonu, temposu ve rezonansı gibi özellikleri sayesinde iletilmek istenen duygu ve düşünceleri doğru bir şekilde aktarmaya yardımcı olmasıdır. Aynı zamanda sesin eşsiz donanımları hasebiyle aktarılmak istenen duygu da vurguyu artırır, mesajın kişilerin zihninde kurgulandığı formda ifade edilmesini de destekler. Bu formda ses, kişiyi ele verebileceği gibi mesajını da doğrulayabilmektedir. Örneğin, tereddüt edilen bir konuda konuşurken ses bazen gerginleşir ya da titrer. Yapılan araştırmalarda, ses tonu sayesinde konuşan kişinin yalan söylediğini anlamının mümkün olacağına dair Allen Bell'in çalışmasında mevcuttur. Allen Bell Psikolojik Stres Ölçüsü ismini verdiği bir aletle ses titreşimlerini analiz ederek kişilerin yalan söylediği esnada, ses tellerinde natürel olmayan bir gerilim olduğunu %95 oranında doğruluk gösterdiği ispatlamaktadır.¹⁰³

¹⁰⁰ Richard Webster, *age*, s. 198; Marvin Karlins-Joe Navarro, *age*, s. 118; Zuhale Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 128.

¹⁰¹ Zuhale Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 128.

¹⁰² Richard Webster, *age*, s. 220; Zuhale Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 128.

¹⁰³ Zuhale Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEKKÎ AYETLERDE EDEBÎ BİR FORM OLARAK BEDEN DİLİ

1. KUR'ÂN-I KERÎM'İN İ'cÂZİ VE EDEBÎ TENKİTİN DOĞUŞU

Çalışmamızın asıl konusu olan Mekkî ayetlerdeki beden dilini edebî bir form olarak tetkik etmeden önce Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı üzerinde çalışma yapmaya sevk eden sebeplerin teşekkülünden bahsetmek gerekir. Çünkü i'câz Kur'ân-ı Kerîm üzerinde çalışmalar yapılmasının asıl sebebidir. Öncelikle i'câz, güçsüzlük,¹⁰⁴ yetersizlik aciz kalmak manasındaki 'acz kökünden türetilmiştir. İ'câz ise benzersizlik, eşsizlik demektir.¹⁰⁵ Kelimenin etimolojisinin tahkiki, kişilerin Arap diline vâkıf olsa da Kur'ân'ın benzerini oluşturmaya güç yetiremeyeceği gerçeğini ortaya koyar.

Kur'ân-ı Kerîm, nazil olmasıyla beraber insanları inanmaya davet eden tebliğin asıl kaynağıdır. Gerek ayetlerin insicamı gerekse ayeti kerimelerin anlamları, o dönemin şiir ve edebiyat noktasında büyük bir zevke ve seviyeye ulaşmış olan Arapları büyülemiştir. Peygamber efendimizin davetinin merkezinde yer alan Kur'ân-ı Kerîm, insanları hayrete düşürecek dil özelliklerine sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm'in fonetiği ve semantiği Arap diline vakıf olan İslâm âlimlerinin ve birçok oryantalistin filolojik olarak araştırma konusu olmuştur. İslâmiyet'in daha çok yayılmasıyla beraber henüz Müslümanlığı benimsememiş Arapların ayetleri anlama hususundaki karşılaştıkları zorluklar ve bazen de yanlış okumaları sebebiyle Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı üzerindeki çalışmaları artırmıştır. Dolayısıyla Arap lengüistik çalışmalarının da işin içine girmesi gerekmiştir.

Ebü'l-Esved'in (ö. 69/688) *Naktü'l-Mushaf*'ı ele alması başlayan bu süreç Hâlil b. Ahmet'in, (ö. 175/791) hicrî VIII. yüzyıl gibi erken bir dönemde Kitâbü'l-Ayn'ı telif etmesi ile devam etmiştir. Onun bu kitaba dildeki bütün malzemeyi alması anagram sistemini ve tekâlib sistemini oluşturması bir nevi nahvin ve belagatin temelini atmıştır. Daha sonra Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) öğrencisi olan Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) el-Kitab'ını telif etmesi anlamlıdır. Sîbeveyhi el-Kitabı'nda kıyas ve ta'lîl yaparak nahiv ilmini oluşturmakla kalmayıp belagatin konuları olan istiâre, kinâye, mecâz, te'kîdul'-medh bimâ yuşbihu'z-zem, müsned, müsnedun ileyh, takdim-te'hir, ta'rîf-tenkîr, hazf, emir-nehîy gibi edebî sanatları da ele

¹⁰⁴ İbn Manzûr, *age.*, c. 4, s 2817.

¹⁰⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l- Kur'ân", *DİA*, İstanbul 2000, c. 21, s. 403-406.

almıştır.¹⁰⁶ Ancak belagat Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078-79) bütün tafsilat ve incelikleriyle tetkiki sayesinde istikrar bulmuştur. Cürcânî, *Esrârü'l-belâga* ve *Delâ'ilü'l-i'câz* adlı eserlerinde dili merkeze almış ve edebi sanatların etkileyici gücünün yanı sıra anlamların muhataba tesir edilecek şekilde tertibine de dayandığını söyleyerek sözdizimi (nazım) nazariyesini ortaya koymuştur. Bu çalışmalar sırasında belagatin ilkeleri usul ve kaideleri oluşmuştur İbnü'l-Mukaffa'dan (ö. 142/759) Kudâme b. Ca'fer'e (ö. 337/948) ve Rummânî'ye (ö. 384/994) gelene kadar birçok âlim belagati, insanın sahip olduğu, bir kabiliyet olarak anlatmıştır.

Belagat, Antik Yunan kültüründe ise Aristoteles'in dil ile ilgili doktrinleri ortaya koymasıyla yeni bir anlam kazanmıştır. Yunan kültüründe tartışma yaşayan taraflardan güzel konuşana ödüllerin takdim edilmesi ve erken yaşlarda gençlere retorik ile ilgili birçok konuda eğitim verilmesi, belagatin Yunan kültüründeki ehemmiyetini de gözler önüne sermektedir.¹⁰⁷ Nitekim Kudâme b. Ca'fer'in (ö. 337/948)-Aristoteles'in *Poetika* ve *Rhetorika* adlı eserlerinden etkilenecek belagatin üslûp ve özelliklerini tafsilatlı bir şekilde ele alınması, Arap ve Yunan kültürünün etkileşiminin kanıtlanmasıyla beraber, Yüce Allah'ın insanoğlunu ortak evrensel değerler ve duygularla yarattığını da göstermektedir.

İlk olarak belagati tetkik ettikten sonra ayetleri edebî bir form olarak tahlil etmemiz mümkündür. Belagatin bağımsız bir ilim olarak teşekkül etmesinin müsebbiplerine temas etmenin yanı sıra Arap yarım adasındaki edebî seviye ve zevki de ele almak gerekir. Arap yarımadasında yazının mütedavil olmayışı hasebiyle Cahiliye devrinde edebî zevk ancak eski Arap şiirlerinden yola çıkılarak kavranabilir. Cahiliye döneminde şiiri teşvik eden vesileler ve edebî merkezler Arap toplumunda edebî tenkitin gelişmesine büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Özellikle Eyyâmü'l-Arab olarak adlandırılan ve Arap kabileleri arasında cereyan eden savaşlar neticesinde şairler, hicviye veya methiyeler ile savaşı aktarırlardı. Söylenen methiyeler ve hicivler Arap edebiyatının edebî zevkini yansıtmakta ve muhtevasını içermektedir.¹⁰⁸

Arapların belirli günlerde, özellikle haram aylarda tertip ettikleri Ukâz, Zu'l-Mecâz, Mecenne, es-Sahr, Dûmetü'l-Cendel¹⁰⁹ Hacer, Suhâr gibi panayırlarda ticari, kültürel ve sosyal ilişkilerin canlı tutulmasının yanı sıra Arap kabilelerinde edebi bir üsluba dayanan bir değerlendirme ortamının teşekkülünü de sağlamıştır. Özellikle de zevkine ve bilgisine

¹⁰⁶ Ali Bulut, *Belagat*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2019, s. 21.

¹⁰⁷ Hasan Ali, Yücel, *Aristoteles Retorik*, Türkiye İş Bankası Kültürü Yayınları, İstanbul 2020, s. 5.

¹⁰⁸ İbrahim, Yılmaz, *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*, Doktora Tezi, Erzurum 1997, s. 10.

¹⁰⁹ Nihat M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2019, s. 13.

güvenilen ve şairlerin şiirlerini değerlendiren en-Nâbiğâ ez-Zubyânî'nin bu panayırlarda hakemlik yapması Arapların edebî tenkite verdikleri önemi gözler önüne sermektedir. Öte yandan muallaka şairlerinin en önde gelen isimlerinden olan İmruulkays ile Alkame el-Fahl'in kendi aralarında 'Ben senden daha büyük şairim!' şeklinde münakaşaları neticesinde İmruü'l-Kays'ın eşi Ümmü Cünbed'in hakemliğine başvurmaları Cahiliye dönemindeki şiir tenkiti ve edebî tahlil cevherinin varlığını da göstermektedir.¹¹⁰

2. KUR'ÂN-I KERÎM' DE BEDEN DİLİ

Kur'ân-ı Kerîm, Allah ile yarattıkları arasındaki iletişimi sağlayan doğruluk rehberidir.¹¹¹ Bu iletişim, Kur'ân'ın biçim ve içerik özellikleri vasıtasıyla sağlanmaktadır. İçeriği ifade etmek için kullanılan üsluplar Kur'ân'ın i'câzını ortaya koymakta, onun kusursuz bir şekilde vaz' edildiğini ispatlamaktadır. Kur'ân da kullanılan fiillerin kip-zaman kullanımı, söz dizimi, figürler, cümle türleri, armonisi, ahengi, ayetteki vurgular, edebî sanatların kullanımı, Kur'ân'ın i'câzının bir parçası ve ayetlerin semantiğini oluşturan biçimsel özelliklerdendir.

Kur'ân'ın biçimsel özellikleri manayı zenginleştirmekte, ayetlere farklı çağrışıma dayalı anlamlar ilave etmektedir. Tüm bu durum, Kur'ân'ın lügavî i'câz güzelliği vasıtasıyla Allah ile insanlar arasındaki iletişimi sağlamaktadır. Çalışmamızda ele alacağımız kısım Mekkî ayetlerde edebî bir form olarak beden dili üslubunun kullanım biçimidir. Ayetlerdeki beden dili üslubunu ele almadan önce Kur'ân'ın edebî dili ve insanlarla olan sözsüz iletişimi nasıl sağladığını ve aralarındaki uyuma da değinmek gerekmektedir. Allah, insanı düşündüğünü ifade edebilme kabiliyetiyle yaratmıştır. İnsanda bir yeti hâlinde bulunan belâgat, etkili söz söyleme ve hitabet gücü doğuştan gelir, fitridir.¹¹²

Nitekim Rahman suresi " O insanı yarattı ve ona beyanı öğretti."¹¹³ ayeti, insanın duygu ve düşüncelerini sözlü veya sözsüz ifade etme kabiliyetine sahip olarak yaratıldığını göstermektedir. İnsanın iletişimin en temel türlerinden olan beden diline de vakıf olarak yaratıldığına işaret eden bir ayet de Meryem suresinde bulunmaktadır:

"Bunun üzerine Meryem ona işaret etti. 'Beşikteki bir sabî ile nasıl konuşuruz?' dediler."¹¹⁴ ayeti, Allah'ın insanı, duygu ve düşüncelerini sözsüz iletebilme kabiliyeti ile

¹¹⁰ Kenan Demirayak, *Arap-İslâm Edebiyatı Literatür Bilgisi*, Cantaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 143.

¹¹¹ Câsiye, 45/11.

¹¹² Hulusi Kılıç, "Belâgat", *DİA*, İstanbul 1922, c. 5, s. 384-387.

¹¹³ Rahmân, 55/3-4.

¹¹⁴ Meryem, 19/29.

yarattığı görüşüne delildir. Hz. Meryem'in bedensel hareketi, bebeğin konuşacağını kavme bildirmektedir. Ayetin devamında, kavmin "Bebekle nasıl konuşuruz?" şeklinde şaşkınlıklarını dile getirmeleri iletişimin beden dili vasıtasıyla gerçekleştiğini kanıtlamaktadır. Nitekim Meryem suresinde, "Derken Zekeriyâya mihrabdan çıkıp kavmine: 'Sabah ve akşam (Rabbinizi) yüceltin.' diye işaret¹¹⁵ etti."¹¹⁶ denmektedir. Süyûtî'î bu ayeti, Hz. Zekeriyâ'nın kavmine Allah'ı yüceltmelerini, işaret ederek anlattığı şeklinde tefsir etmektedir.¹¹⁷ Vehbe ez-Zühaylî tefsirinde şöyle nakletmektedir: "Hz. Zekeriyâ kavmine sabah ve akşam namaz kılmalarını, Allah'ın onlara ihsan ettiği nimetler için şükretmeleri gerektiğini el-kol işaretleriyle bildirdi." Ayrıca söz konusu ayette kullanılan "أَوْحَى" fiilinin إلی harfi ceri ile kullanılmasının işaret etmek manasına gelebileceği ihtimalini artırmaktadır. Tüm bu durum, ayette Zekeriyâ Peygamberin hiçbir söz söylemeden kavmine Allah'ı zikretmeleri gerektiğini anlattığını ifade etmektedir. Bu anlamı sağlayan, beden dilinde çok önemli bir yeri olan elin ifade gücüdür. Susmanın sözden çok daha etkili olabileceğini ve beden dilinin hakiki manayı ifade etmedeki tesirini göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, beden dili üslubunun kıyamet sahnelerinin tasvirinde, kıssalardaki diyalogları aktarmada ve anlamı, duygu veya sıfatı somutlaştırma gibi birçok amaçla kullanıldığı görülmektedir. Özellikle de ele alacağımız Mekkî ayetlerdeki tezahürü daha belirgindir. Çünkü Mekke halkı, daha önce de değindiğimiz üzere bâtil itikat anlayışlarına sahip, toplumsal ve sosyal düzenin yok olduğu sefih bir toplumdur. Mekkî surelerdeki üslup muhtelif delillerle onları ikna ve inzâr edici şekilde nazil olmuştur. Beden dili üslubu ise, öldükten sonra dirilme, mü'minleri cennetle müjdeleme, kâfirleri cehennemle tehdit etme sahnelerinin tasvirinde kullanılmıştır. Çünkü bu sahnelerin tasvirinde kuvvetli bir seslendirme ve canlandırma bulunmaktadır. Ayetlerde geçen beden dili unsurları, bu sahnelerin muhatapların zihinlerinde tasavvur edilmesini sağlayan güçlü bir üsluptur. Muhatapların duyularını harekete geçirerek, vicdanlarına tesir etmesini sağlamaktadır. Öte yandan içeriği tasvir ederek ayetin beyanını daha da anlaşılır kılmaktadır. Tüm bunlar Kur'ân'ın muhataplarına iletmek istediği mesajların tesirini artırmaktadır.

Bunu yanı sıra, insanın sözlü ve sözsüz iletişime yetkin olarak yaratılışıyla Kur'ân-ı Kerîm'in dil ve üslubu arasında mucizevi bir uyum bulunduğu yadsınamaz bir hakikattir. İnsan düşündüğünü açıklayabilme kabiliyetiyle sözsüz iletişim unsurları olan, mimik ve jestler, yüz

¹¹⁵ İlhami Güler-Ömer Özsoy, *Konularına Göre Kur'ân*, Fecr Yayınevi, Ankara 2019, s. 761.

¹¹⁶ Meryem, 19/11.

¹¹⁷ Celâleddin es-Süyûtî-Celâleddin Mahallî, *Tefsîrü'l-Celâleyn*, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 305

ifadeleri, bakışlar, baş hareketleri, eller, kollar ve parmaklar, bacakların kullanılışı ve oturma şekli, mesafe, bedensel temas ve bedenin yönü, susmak, ses tonu gibi beden dili unsurlarına, yaratılışı gereği vakıftır. Eğer insan bu kabiliyet ile yaratılmasıydı Kur’ân-ı Kerîm de kullanılan beden dili kodlarının karşılığını anlayamazdı.

Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de insanların bedensel hareketlerinden mükellef olduğuna delalet eden ayet bulunmaktadır. İsrâ suresinde şu şekilde bahsetmektedir: “Bir de hiç bilmediğin bir şeyin ardınca gitme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.”¹¹⁸

3. MEKKÎ AYETLERDE EDEBÎ BİR FORM OLARAK BEDEN DİLİ

3.1. Gözün Dili

Beden dilinin en önemli unsurlarından biri olan gözün hareketleri, iletişim esnasında kaynaklar için bir bilgi kaynağıdır. Kişiler, iletişim esnasında kullandıkları zamanın yüzde otuzunu birbirilerinin gözlerine bakarak geçirirler. Ayrıca kişilerin sözel olarak ifade edemedikleri çoğu şey hakkında, gözleri mesajlar içermektedir. Bu yüzden gözün hareketleri sayesinde pek çok duygu anlaşılabilen ve iletişim sağlanabilmektedir.¹¹⁹

3.1.1. Ağlayan Göz

Gözyaşı, kişilerin yaşadıkları hüznün, sevinç, korku gibi zıt duyguları ifade eder. Ayrıca iletişimdeki en büyük rolü, yaşanan duygunun yoğunluğunu yansıtmadır. Nitekim tahkik edilecek olan İsrâ suresi 36. ayette evladıyla kavuşmayı arzulayan Yakup Peygamber’in çok fazla ağlaması yaşadığı kederin şiddetini göstermektedir.¹²⁰

﴿وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِبيضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ﴾¹²¹

Meali: “Onlardan yüz çevirdi, “Âh Yûsufum âh! İçim yanıyor!” diyordu. Sonunda üzüntüden gözlerine boz geldi. Artık kederini içine gömüyordu.”

¹¹⁸ İsrâ, 17/36.

¹¹⁹ Richard Webster, *age*, s. 57.

¹²⁰ Joe Navarro, *age*, s. 228.

¹²¹ Yûsuf, 12/84.

Göz: “عين” (çoğ.) “عُيُون، أَعْيُن، أَعْيَان” “Semâi müennes bir kelimedir.¹²² Ayet-i kerîmede Yakup Peygamber’in evlatlarıyla artık konuşmadığını, Hz. Yusuf’a olan iştiyakı ve üzüntüsünden dolayı görme kaybı yaşadığı aktarılmaktadır.¹²³ “وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ” : Göz bebeğinin beyazlaması, görme kaybı şeklinde tefsir edilmektedir. Gözlerine boz geldi ifadesi Yakup Peygamber’in bitkinliğini, kederini tasvir eden görme kaybı ve üzüntüsünün bedensel ifadesidir. Ayetteki hüznü ve kederi, veciz bir ifade ile tanımlamak, beden dilinin anlama kattıkları ile mümkün olmuştur. Yakup Peygamber gerçek duygularını gizleyememektedir. Çünkü beden dilinde gözler, duygu ve düşünceleri samimi ve net ifade etme yetisiyle öne çıkar.¹²⁴ Ayette Yakup Peygamber’in üzüntüsünün beden dili ile tasvir edilmesi, ayetin hakiki anlamına katkı sağlamış, duygunun gerçekliğini perçinlemektedir. Ayrıca gözün üzüntüden dolayı fiziksel ve kimyasal dejenerasyona uğraması, yaşanan duygunun şiddetini de göstermektedir.

Allah’ın Yakup Peygamber’in halini “فَهُوَ كَظِيمٌ” olarak nitelendirmesi, onun çok kederli olduğu halde acısını içinde yaşadığına, duygularına hâkim olduğuna ve hüznünden şikâyet etmediğine işaret etmektedir.¹²⁵ Çünkü “كظم” fiili bir kişinin öfkesine hâkim olabilmesi demektir.¹²⁶ Ayet-i kerîmede “يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يَوسُفَ” nida edatı, Yakup Peygamber’in Hz. Yusuf’la geçirdiği günlere olan iştiyakını da vurgulamaktadır. “وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ” ifadesi Yakup Peygamber’in sevgisindeki samimiyetin ve davranışında riya olmadığını göstergesidir. Çünkü ayet-i kerîmede vurgulandığı üzere, Yakup Peygamber evlatlarından yüz çevirdikten sonra ağlamaya devam etmiş aczini ve kederini sadece Allah’a arz etmiştir.

¹²² İbn Manzûr, *age*, c. 4, s. 4195.

¹²³ Kurtubî, *el-Câmi’u li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdülmuhsin et-Türkî, er-Risâle Yayınevi, Beyrût ts., c. 11, s. 430-432; Suyûtî, *age*, s. 245; Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîrü l-Vecîz*, Fikir Yayınevi, Şam 2019, s. 246.

¹²⁴ Richard Webster, *age*, s. 53.

¹²⁵ Kurtubî, *age*, c. 11, s. 430.

¹²⁶ İbn Manzûr, *age*, c. 5, s. 3886.

3.1.2. Hor Gören Gözler

﴿وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ

تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾¹²⁷

Meali: “Size, ‘Allah’ın hazineleri benim yanımdadır’ demiyorum, gaybı da bilmem, melek olduğumu da söylemiyorum. Sizin hor gördüğünüz kimseler için, ‘Allah onlara faydalı şeyler vermeyecektir’ diyemem. Onların içlerinde olan şeyi Allah daha iyi bilir. Bunları yaparsam gerçekten zalimlerden olurum!”

Ayet-i kerîmede Hz. Nuh ve kavmi arasında geçen diyalog aktarılmaktadır. Kavim, Hz. Nuh’a iman eden kişileri küçümsemektedir. Hz. Nuh, Allah’ın istediği kullarına lütfettiği hazinlerin kendisinde bulunmadığını, kavmin hor gördükleri kişiler hakkında bir bilgiye sahip olmadığını açıklamaktadır. Hz. Nuh kendisine inanan kişilerin içlerini en iyi bilenin Allah olduğunu ikrar etmektedir.¹²⁸ Nuh peygamberin, elçi olmasına rağmen yaptığı açıklama, tevazu ve alçak gönüllü bir karaktere sahip olduğunu göstermekte; kavminin bedensel hareketleri de kendilerini üstün gördüklerini, aşağılayıcı tavırlar takındığını net bir şekilde ispatlamaktadır.

Ayet-i kerîmede kullanılan “أَزْدَرَاءَ” fiili, hor görme, tahkir etme, aşağılama anlamlarına gelmektedir.¹²⁹ “تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ” Gözlerin hor görmesi deyimi, kavmin Nuh Peygamber’e ve ona inananlara değer vermediğini, küçümsemediğini gösteren beden dili ifadesidir. Küçümseme davranışı, üst dudak ve çenenin yüzün bir yanına doğru gerilmesi aynı zamanda gözlerinde hafif bir şekilde kısılmasıyla oluşan bir ifadedir.¹³⁰ Küçümseme davranışını yansıtan bedensel hareket, ayetin esas anlamı ile bütünlük sağlayarak ayetin semantiğini zenginleştirmektedir.

Nuh Peygamber’e, “inananları hor görenler,” şeklinde ifade edilen topluluk, müşriklerdir. Müşriklerin bedensel hareketleri, okuyucuların zihninde yaşanan sahneyi hayal edilebilir kılmaktadır. Ayrıca bu durum, toplumun ahlâki seviyesi hakkında fikir sahibi olma imkânını da sağlamaktadır. Çünkü müşriklerin beden dilleri; kendilerini üstün gördüklerini, toplumdaki ahlâki yozlaşmanın durumunu, kardeşlik olgusunu yitirdiklerini ve bir sınıf ayırımının var olduğunu göstermektedir.

¹²⁷ Hûd, 11/31.

¹²⁸ Kurtubî, *age*, c. 11, s. 104-105; Suyûtî, *age*, s. 225; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 226.

¹²⁹ İbn Manzûr, *age*, c. 3, s. 2325.

¹³⁰ Richard Webster, *age*, s. 43.

3.1.3. Dehşetle Bakan Ürkek Bakış

Korku kişilerin heyecan, kaygı gibi stresi tetikleyen olayların neticesinde adrenalin hormonunun salgılanmasıyla vücutta değişikliğe neden olan bir duygudur.¹³¹ Beden dilinde birçok tezahürü bulunan korku duygusunun ifadelerinden biri de İbrâhîm suresi 42. ayette gözün dehşetten dışarı çıkacağı şeklinde tasvir edilen kelimedir.

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخَّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ﴾¹³²

Meali: “Sakın, Allah’ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! O sadece, onların işini bir güne erteliyor ki, o gün gözler dehşetten dışarı fırlamış...”

Ayet-i kerîmede, Hz. Peygamber’in tebliğine karşı kâfirlerin ve zalimlerin tutumlarının Allah-u Teâlâ tarafından bilindiği beyan edilmektedir. Allah’ın onlar için hazırladığı bir azabı ertelediği o gün, korku ve dehşetten dolayı gözlerin dışarı fırlaması, baş ve bakışların durumunun anlatılması, dehşete kapılma esnasında zalimlerin ve müşriklerin sergileyecekleri beden dili göstergesi tarif edilmiş ve bu durum Hz. Peygamber’e bildirilmiştir.¹³³ Ebû Eyyûb Meyûn b. Mihrân, (ö.117/735) ayeti zalimler için bir tehdit, mazlumlar için bir teselli şeklinde yorumlamaktadır.¹³⁴

Kıyamet günü kâfirlerin yaşayacağı çetin azabı net bir şekilde izah eden, onların jest ve mimikleridir. Söz konusu ayette kullanılan “تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ” ‘gözlerin dışarı fırlayacağı’ kelamı, zalimlerin kıyamet günü dehşet ve endişe halinde gözlerini hiç kırpmadan uzun uzun bakacaklarına delalet eden beden dili ifadesidir.¹³⁵ Zalimlerin gözlerinin dehşetten dışarıya fırlaması; korku, tedirginlik, telaş, şaşkınlık gibi duyguları taşıyacaklarını göstermektedir. Bu duygu durumları beden dilinde; gözlerin geniş bir şekilde açılması, göz bebeklerin büyümesi, kaşların yukarıya doğru kalkıp birbirine yaklaşması, alındaki çizgilerin belirginleşmesi ve yüzde oluşan gergin bir ifadeyle verilmektedir. Allah’ın kıyamet günü kâfirlerin hallerini beden dili ile tasvir etmesi, ayetin hakiki manasının okuyucunun zihninde tasavvur edilebilmesini sağlamaktadır. ‘Gözlerin dehşetle dışarıya fırlayacağı’ kelamı, kıyamet günü kâfirlerin görecekleri şeylerin ürkütücülüğünü anlatmasının yanı sıra okuyucuların vicdanının da devreye girmesini sağlamaktadır. Nitekim kıyamet günü kâfirlerin yaşayacağı halleri ve duyguları

¹³¹ Doğan Cüceloğlu, *age*, s.274.

¹³² İbrâhîm, 14/42.

¹³³ Kurtubî, *age*, c. 12, s. 107-108; Suyûtî, *age*, s. 260; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 261.

¹³⁴ Kurtubî, *age*, c. 12, s. 107-108.

¹³⁵ İbn Manzûr, *age*, c. 4, s. 2212.

yansıtan bedensel hareketler, zalimleri ikaz edici, inananları da tebliğ ve teybin vasıtasıyla nasiplendikleri için şükre sevk edici niteliktedir. Kâfirler gözün etkili yetisi sayesinde hiçbir söz söylemeden beden dilleriyle korku ve acizliklerini ifade etmektedirler. Çünkü göz hareketleri duygu ve düşünceleri ifade etme açısından zihnin tuvali olan yüzün en güçlü parçasıdır.¹³⁶ Bu sayede kâfirlerin zihinlerinde anlamlandırdıkları duygu ve düşünceler gözlerine yansımaktadır.

Bunun yanı sıra ayet, zalimlerinin gözlerinin dehşetten dışarı fırlamasını, kıyamet günü bakmak istedikleri şeylere zorla baktırılacaklarını, gözlerini kapatmak gibi temel yetilerinin bile ellerinden alınacağını düşündürmektedir. Çünkü ayette kullanılan “شُخْصَ” fiili gözlerin açık olması, kirpikleri hiç kırpmamak demektir.¹³⁷ Nitekim Allah’ın ayette zalimlere uygulayacağı azabı, alışılmışın dışında bir göz hareketiyle tasvir etmesi, kıyamet günü kâfirlere ve zalimlere olan yaklaşımını da yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra kullanılan fiilin delalet ettiği mana, Allah’ın Hz. Peygamber’e olan hassasiyetini, tehdit içerikli ifadelerin yanında göstermesi ve ayetin genel semantiğini oluşturan, adalet ve zalimlerin cezalandırılması gibi sert ifadelerle beraber anması bu durumu desteklemektedir. Bedensel ifade, ayetin anlamı ile tasvir edilen durum arasında güçlü bir bağ konumunda olduğundan tüm bu değerlendirmeleri yapma imkânı sağlamakta, ayetin semantiğine yeni ve etkileyici değerler yüklemektedir.

3.1.4. Hırslı ve İstekli Bakış

Aşırı istek, tamah, hırs, öfke ve haset gibi duyguları içeren bakıştır. Bu duyguları içeren bakış hedefindeki kişinin hareketlerini değiştirmesini ister.¹³⁸ Nitekim Hicr, suresi 88. ayetteki belagatin ve i’câzın ürünü olan bedensel ifadenin altındaki derinlik tahkik edilmektedir.

﴿ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾¹³⁹

Meali: “Sakın ola ki, onlardan bazı gruplara verdiğimiz geçici dünya nimetine göz dikmeyesin! Onlardan yana üzülme, müminlere karşı da alçakgönüllü ol!”

¹³⁶ Joe Navarro, *age*, s. 218.

¹³⁷ Süyûtî, *age*, s. 260.

¹³⁸ Richard Webster, *age*, s. 59.

¹³⁹ Hicr, 15/88.

" مَدَّ بَصْرَهُ إِلَى الشَّيْءِ " : Bir şeyi çok fazla istemek, arzulamak, amaç edinmek. ¹⁴⁰ Kurtubî,

el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân adlı eserinde ayet-i kerîmenin nüzul sebebi hakkında şu görüşe yer vermektedir: “Benî Nadîr ve Benî Kurayza kabilesinden yedi Yahudi kabile, yanlarında mücevherler ve deniz malzemelerinden oluşan kervan yükleriyle birlikte Basra ve Şam bölgesinden Medine’ye geldiler. Müslümanlar, Yahudiler’in yanlarında getirdikleri kıymetleri eşyaları gördüklerinde ‘Eğer bu eşyalar bizim elimizde olsaydı, onları Allah yolunda infak ederdik.’ dediklerini ve bunun üzerine Hicr 87. ve 88. ayetlerin indiği belirtilmektedir.” Ayette Allah’ın kâfirlere ve müşriklere verdiği maddî imkânların geçiciliğine, müminlerin bu nimetleri arzu etmemeleri gerektiği bildirilmektedir. ¹⁴¹ “ لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ ” Göz dikmek deyimi, rağbet etme, arzulama, temenni etme gibi duyguları yansıtan beden dili ifadesidir. Güçlü bir davranış olan göz dikme eylemi, arzu edilen şey karşısında göz bebeklerinin büyümesiyle gösterilir. ¹⁴² Söz konusu ayette kullanılan ‘göz dikme kelamı’, mecazi bir ifade olarak gerçek anlamıyla kullanılmama ihtimali taşısada gözün hal dili vasıtasıyla aktarılan arzulama ve isteme duygusunun gerçekliğini yansıttığı düşünülebilir. Çünkü hakikat olan şey bakışlarda tespit edilen istek ve arzu duygularıdır.

Beden dili üslubu bu duyguları yansıtmasının yanı sıra ayetin semantiğini zenginleştirmektedir. Çünkü tasvir edilen portrenin okuyucuların gözlerinde canlanmasını sağlarken kalplerde empati dahilinde tembih ve ikaz hissi uyandırmaktadır. Okuyucunun kalbinde tembih ve ikaz hissini uyandıran şey lafızların delalet ettikleri mananın manevi ve tahyilî yöntem yönü içermesidir. Dolayısıyla okuyucu ayetin tefsirinden kişilerin ellerinde bulunan maddî imkânların, Allah’ın katında önemi ve değerinin olmadığını düşünmenin yanı sıra Allah’ın nezdinde kıymetli olan şeylerin iman ve manevi değerler olduğu manasını da çıkarabilmektedir. Tüm kapsamlı değerlendirmeler, beden dili üslubunun okuyucunun duygularını harekete geçirip tahayyül etmesini sağlayarak yapılmaktadır. ¹⁴³

¹⁴⁰ İbn Manzûr, *age*, c. 6, s. 4157.

¹⁴¹ Kurtubî, *age*, c. 12, s. 252–253; Suyûtî, *age*, s. 266; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 267.

¹⁴² Richard Webster, *age*, s. 53.

¹⁴³ Seyyid Kutup, *Kur'ân'da Edebî Tasvîr*, çevr. Ömer Aydın, Ertuğrul Özalp, İşaret Yayınları İstanbul 2015, s. 93.

3.1.5. Nefret Dolu Bakış

Bireylerin iç gerginliklerini yansıtan, öfke, haset ve kin yüklü bakıştır.¹⁴⁴ Kalem suresi 51. ayette bu olumsuz duygunun bedensel ifadesi ele alınacaktır.

﴿وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ﴾¹⁴⁵

Meali: “O inkârcılar Kur’an’ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, “Şüphe yok o bir delidir” derler.”

Ayet-i kerîmede Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı okuduğu zaman, kâfirlerin ona olan düşmanlığından, kin ve hiddet dolu bakışlarından bahsedilmektedir. Hz. Peygamber Kur’ân’ı tebliğ ve tebyin ettiği için müşriklerin ona “Muhammed delidir!” dedikleri aktarılmaktadır. Ayette kullanılan “زَلَقَ” fiili: Ayaklar üzerinde duramama, kişiyi ya da kişileri konumundan etmek, ayağını kaydırmak anlamındadır.¹⁴⁶ “كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ” Gözleriyle devirmek deyimi, müşriklerin, Hz. Peygamber’e karşı beslediği nefret, kin, haset, öfke, düşmanlık, hiddet, öldürme isteği gibi duyguları yansıtan bedensel ifadenin karşılığıdır. Beden dilinde bu davranış, göz bebeklerinin küçülmesi, gözlerin kısılması, dudakların büzüşmesi ve kaşların aşağıya doğru inmesiyle yüzde oluşan belirgin çizgilerle yansıtılır.¹⁴⁷

Gözün dili, inkârcıların bilinçaltlarındaki duygu ve düşüncelerini net bir şekilde ortaya koyan temel unsurdur. Çünkü gözler, duygu ve düşüncelerin anlamlandırıldığı beyine en yakın uzuvdur.¹⁴⁸ İnkârcıların yoğun bakışları Hz. Muhammed’i (sav) öldürmeyi ve Allah’ın Hz. Peygamber’e verdiği makamdan düşmesini sağlamaya çalıştıklarını düşündürmektedir. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058) şöyle nakletmektedir: “Araplardan bazısı, bir kimsenin canına, malına zara vermek isterse üç gün aç kalıp kem gözle şöyle söylerler: “Allah’ım, ondan daha güçlü, yiğit, zengin ve iyisini görmedim.” Akabinde istedikleri şey gerçekleşir, zarar vermek istedikleri kişinin canı ve mülkü helak olur.”¹⁴⁹ Arapların böyle bir ritüelinin olması, müşriklerin göz hareketleriyle Hz. Peygamber’e zarar verme niyetinde olduklarını ispatlamakta, onu gözleriyle öldürmeye çalıştıkları yorumunun doğruluğuna katkı sağlamaktadır.

¹⁴⁴ Richard Webster, *age*, s. 56.

¹⁴⁵ Kalem, 68/51.

¹⁴⁶ İbn Manzûr, *age*, c. 3, s. 1854.

¹⁴⁷ Richard Webster, *age*, s. 56.

¹⁴⁸ Joe Navarro, *age*, s. 218.

¹⁴⁹ Kurtubî, *age*, c. 21, s. 185.

3.1.6. Beden Dilinde Bakışların Anlamlarının Tablo Üzerinde Gösterimi

Ayet	Meali	Beden Dili Karşılığı
...خُشِعَا أَبْصَارُهُمْ ¹⁵⁰	Gözlerini korku kaplayarak...	Korku Dolu Bakışlar
...فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ ¹⁵¹	Korkarak ve etrafa bakarak...	Gözetleyen ve Korkan Göz
...فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ¹⁵²	...Bakışlarımı çevir, bir uyumsuzluk görüyor musun?	Dikkatle Bakan Göz
...يَنْقَلِبُ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَائِسًا وَهُوَ حَسِيرٌ ¹⁵³	...Göz mağlup ve aciz bir şekilde sana geri dönecektir.	Mahcup Olmuş Bakış
...فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ¹⁵⁴	Sonra yıldızlara şöyle bir baktı..	Düşünceli Bakış
...فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا ¹⁵⁵	Kâfirlerin gözleri dışarı fırlamış...!	Dehşet Dolu Bakış
...فَإِذَا بَرَقَ الْبَصَرُ ¹⁵⁶	Göz dehşetle açıldığında	Tedirgin ve Şaşkın Bakış
...لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ¹⁵⁷	...Bakışlarımı çevirip kendilerine dahi bakamıyorlar.	Güçsüz ve Acizlik İçeren Bakış
...يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ ¹⁵⁸	...Göz ucuyla gizli gizli çevrelerine bakıyorlar...	Göz Ucuyla Bakış

¹⁵⁰ Kamer, 54/7.

¹⁵¹ Kasas, 28/21.

¹⁵² Mülk, 67/3.

¹⁵³ Mülk, 67/4.

¹⁵⁴ Sâffât, 37/88.

¹⁵⁵ Enbiyâ, 21/97.

¹⁵⁶ Kıyâmet, 75/7.

¹⁵⁷ İbrahim, 14/43.

¹⁵⁸ Şûrâ, 42/45.

... وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامِرُونَ ¹⁵⁹	Yanlarından geçtiklerinde birbirlerine kaş göz ederlerdi.	Kaş Göz İşareti
... يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ¹⁶⁰	Allah gözlerin hainliği ve kalplerin gizlediklerini bilir.	Hain Bakış

3.2. Yüzün Dili

Zihnin tuvali olan yüz, beden dilinin en önemli unsurlarından birisidir. Yüz ifadeleriyle birçok duygu ve düşünce yansıtılmaktadır. Kişilerin duygusal durumlarından dolayı kimi zaman yüzleri kızarabilmekte ya da solabilmektedir. Yapılan araştırmalara göre kişilerin on binden fazla değişik yüz ifadesi sergileyebildiği düşünülmektedir. Tüm değerlendirmeler yüzün duyguları hem açıklayıcı hem de gizleyici yetisini ortaya koymaktadır.¹⁶¹

3.2.1 Neşeli Yüz

Neşeli ve aydınlık yüzler olarak ele alınan başlıkta, dünya hayatında Allah'ın emir ve yasaklarına tabi olmuş, ciddiyet, hassasiyet ve gayretle sıratı müstakim üzere yaşamış müminlerin ahiretteki yüzleri tasvir edilmektedir. Ayrıca Allah'ın tasvir edilen simaya sahip kişilerden razı olduğunu bu kişilerin de Allah'tan razı olduğunu işaret etmektedir.

﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ﴾

﴿صَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ﴾¹⁶²

Meali: “O gün birtakım yüzler parıldar; Güleçtir, müjde almıştır.”

Yüz: “وَجْهٌ” (çoğ.) “وَجُوهٌ، أَوْجُهُ” Canlıların bedeninde en değerli¹⁶³ unsur olarak

tanımlanan yüz, Arap literatüründe Allah'ın bizzat kendisi,¹⁶⁴ “وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ”

¹⁵⁹ Mutaffifin, 83/30.

¹⁶⁰ Mü'min, 40/19.

¹⁶¹ Richard Webster, *age*, s. 37.

¹⁶² Abese, 80/38-39.

¹⁶³ Rağib, el-İsfahânî, *age*, s. 855; İbn Manzûr, *age*, c. 6, s. 4775.

¹⁶⁴ Rahmân, 55/27.

rızası,¹⁶⁵ "يريدون وجه الله" amaç, niyet, yön gibi birçok anlama gelmektedir. Ayette kıyamet günü müminlerin yüzleri tasvir edilmektedir. Allah'ın müminlere vaat ettiği nimetlerin tahakkuk edeceğini ve müminlere dünyada hayırlı amel yaptıklarının bildirilmesi neticesinde yüzlerinin aydınlık nurlu, sevinçli ve güleç olacağını bildirmektedir.¹⁶⁶ "وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ" Yüzlerin ışık saçması deyimi, müminlerin memnuniyetlerini sevinçlerini, rahatlıklarını, mutluluklarını ve neşelerini yansıtan bedensel ifadenin karşılığıdır. Bu davranış; ağzın yukarı doğru genişlemesi, burun ve ağız kenarındaki çizgilerin ortaya çıkmasıyla yüzde oluşur.¹⁶⁷ Ayette kullanılan beden dili üslubu, müminlerin yaşayacağı mutluluğun gerçekliğine işaret etmektedir. Çünkü araştırmalara göre beden dilinde sahte ve gerçek gülümseme arasındaki ayrım şu şekilde belirlenmiştir: Gülümseme esnasında gözler eğer parlıyorsa gerçek sevinç, parlamıyorsa sahte bir duygu gösterimidir. Ayrıca gerçek mutluluk hissi sırasında ağız kenarlarındaki kaslar rahatlar sahte gülümseme esnasında ağız etrafındaki çizgiler kulaklara kadar gerilmektedir.¹⁶⁸ Yüzün; ayetteki duyguyu açıklayıcı bir şekilde somutlaştırabilmesinin nedeni, görsel sinyaller veren bedensel kodların en güçlü parçası ve zihindeki düşünceleri resmeden en gerçekçi tuval olmasıdır. Bu tuvalin renklenmesini sağlayan yüz kasları beyinden gelen komutla kasılmaya ve kişinin hissiyatına dair izler sergilemeye başlar, ardından jest ve mimikler oluşur. Bunun yanı sıra yüzlerin ışıldaması ve güleç olacağı, kelamın mecaz ya da hakikat olması, ahirette müminlerin yaşayacağı mutluluk gerçeğini değiştirmemektedir.

Bu mutluluk ifadesi, Allah ile müminler arasındaki atmosferi açık bir şekilde okuyucu tahayyül edebilmekte, müminlerin memnuniyetini hissedebilmektedir. Ayrıca müminlerin yüzlerinde tezahür eden mutluluk ifadesi, onların hiçbir söz söylemelerine gerek kalmadan duygularını net bir şekilde yansıtmaktadır.

¹⁶⁵ Rûm, 30/38.

¹⁶⁶ Kurtubî, *age*, c. 22, s. 91; Süyûtî, *age*, s. 585; Vehbe ez-Zühaylî *age*, s. 586.

¹⁶⁷ Richard Webster, *age*, s. 48.

¹⁶⁸ Joe Navarro, *age*, s. 215.

3.2.2. Aydınlık Yüzler

Parlak yüzler olarak ele alınan başlıkta, mümin kişilerin iç huzurunu, memnuniyetini, rahatlığını ve mutluluğunu yansıtan yüz ifadeleri tahkik edilmektedir.

﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ

﴿فِيهَا خَالِدُونَ﴾¹⁶⁹

Meali: “Güzel yapanlara daha güzeli, bir de fazlası vardır. Onların yüzlerinde ne toz toprak bulaşığı olur ne de aşağılanmışlık izi. İşte bunlar cennetlik kullardır, kendileri orada sonsuza kadar kalıcıdırlar.”

Ayet-i kerîm, dünya hayatında hayırlı amel işleyen, ibadetlerini ihsan ve ihlaslı gerçekleştiren kulları cennetle müjdelenmekte, ayrıca Allah’ı perdesiz bir şekilde müşahede edebilecekleri şeklinde tefsir edilmektedir. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî’nin (ö. 261/875) rivayetine göre müminler cennete girince Allah’ın onlara şu şekilde hitap edeceğini aktarmaktadır: “ Sizlere nimetlerimden artırmamı istediğimiz bir şeyler var mı? ” Müminler Allah’a, “ Ey Allah’ım sen yüzlerimizi aydınlatmadın mı, bizleri cennetine almadın mı, bizleri ateşten kurtarmadın mı?” diye sorarlar. Hicap kalkar ve müminler, Allah’ı müşahede ederler, şeklinde aktarılmaktadır.¹⁷⁰ Ayette kullanılan “رَهَقَ” fiili; yakalamak, yetişmek, takip etmek,¹⁷¹

cahil olmak, yormak, örtmek gibi birçok anlama gelmektedir.¹⁷² “ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ ” “Onların yüzlerinde ne bir karanlık ne de bir zillet izi’ ifadesi, müminlerin yüzlerindeki mutluluğu, huzuru ve onuru yansıtan simanın beden dili karşılığıdır. Kıyamet günü müminlerin yüzlerinde yer alacak olan bu ifade, müminlerin gönül hoşluğunu yansıtmakta, kıyamet günü yaşanılacak atmosferi resmetmektedir. “ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ” ayeti, güzel ameller işleyen müminlerin cennet ve daha fazlasıyla mükâfatlandırılacaklarını bildirmektedir. Bu ayetin hemen akabinde, müminlerin simalarının tasvir edilmesi, ifade tertibindeki belagati ortaya koymaktadır. Çünkü “ الْحُسْنَىٰ ” cennet, “ وَزِيَادَةٌ ” Allah’ı görme demektir. “ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ ” ayeti ise güzel amel işleyen, Allah katında, razı olunan ve razı olan müminlerin yüzlerindeki sevinçli tasvir etmektedir. Dolayısıyla ayette ortaya konulan simaların okuyucular tarafından anlaşılmasını sağlayan

¹⁶⁹ Yûnus, 10/26.

¹⁷⁰ Kurtubî, *age*, c. 10, s. 482-486.

¹⁷¹ Rağîb el-İsfahânî, *age*, s. 418.

¹⁷² İbn Manzûr, *age*, c. 3, s. 1754.

zihinlerde tahyilî pekiştiren nokta, ayetlerin tertibi, lafızların delalet ettikleri manalarla olan ahengi ve beden dilinin duyguları ifade etme fonksiyonunun katkısıdır.

3.2.3. Asık Yüzler

Asık yüzler olarak ele alınan başlıkta, Allah'a asi gelen, peygamberlerine ve kitaplarına tabi olmayan, ömürleri boyunca inananlara karşı içlerinde kin, nefret ve düşmanlık besleyen kâfirlerin ve müşriklerin yüzleri tasvir edilmektedir. Kıyamet günü bu kişilerin yüzlerinin asık olarak tasvir edilmesi, dünya hayatında küfürleri nedeniyle, ömürlerini delaletle geçirdiklerini anladıklarında yaşadıkları derin pişmanlığın şiddetini ve ebedi olarak şaki kalacaklarını bildirmektedir.

(وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ بِأَسْرَةٍ تَتَنُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ) ¹⁷³

Meali: “Bir kısım yüzler ise o gün insanın belini kıracak bir felâketi sezerek sararıp solacaktır.”

Ayet-i kerîmede kıyamet günü kâfirlerin yüzlerinin asık, soluk, korkunç bir simada olacağı bildirilmektedir.¹⁷⁴ Kullanılan “بَسَرَ” fiili; bir şeyin zamanı gelmeden hemen önce başlaması, istemek, acele etmek, kaşlarını çatmak, öfkeyle bakmak gibi birçok anlama gelmektedir.¹⁷⁵ “وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ بِأَسْرَةٍ” yüzlerin sararıp solması ise, kâfirlerin iç dünyalarında yaşadıkları olumsuz hislerin beden dili karşılığıdır. Yüzün hal dili, kâfirlerin duygu ve düşüncelerini resmetmekte, yaşadıkları duygunun yoğunluğunu göstermektedir.

Bu noktada, büyük bir felaketin olacağını sezen ve azabın kendisine ineceğine emin olan kâfirlerin yaşayacakları korku, keder gibi olumsuz duyguların şiddetini ve yoğunluğunu yüzlerindeki fiziksel değişimlerin anlatımları ispatlamaktadır. Çatık bir çehreyi resmeden bu ifadenin beden dilindeki karşılığı da yaşanan duygunun şiddetine bağlı olarak tende ani ve gözlemlenebilen değişiklik, kaşların aşağı doğru çekilmesi, burun deliklerinin şişmesi, alında oluşan çizgiler ve dudakların büzüşmesiyle gösterilir.¹⁷⁶

Ayette kullanılan beden dili üslubu, kıyamet gününü anlatan benzer ayetlerden farklı bir yanı da dikkat çekmektedir. Çünkü bu üslup okuyucunun zihninde net bir simanın

¹⁷³ Kıyâmet, 75/24-25.

¹⁷⁴ Kurtubî, *age*, c. 21, s. 432-433; Süyûtî, *age*, s. 578; Vehbe ez-Zühayli, *age*, s. 579.

¹⁷⁵ Rağîb el-İsfahânî, *age*, s. 130.

¹⁷⁶ Richard Webster, *age*, s. 48.

canlanmasını sağlamakta, kıyamet günü vuku edecek olan olayların zorluğunu düşündürmektedir. Bunun yanı sıra zihinlerde müşahhas bir tablonun oluşmasını sağlayan beden dili üslubunun ayetlerin beyanı hususunda mihenk taşı olduğunu da göstermektedir. Çünkü beden dili, lafızların delalet ettikleri şeyleri tasvir ederek beyanı kolaylaştırmaktadır.

3.2.4. Kederli Yüzler

Kederli yüzler olarak ele alınan başlıkta, cahiliyedeki müşriklerin batıl inançları nedeniyle olaylar karşındaki yanlış tutumlarını yansıtan yüz ifadeleri incelenmektedir.

﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾¹⁷⁷

Meali: “Onlardan biri, Rahmân’a yakıştırdığı (kız çocuğu) ile müjdelence öfkeye kapılarak yüzü mosmor olur.”

Ayet-i kerîmede cahiliye dönemi müşrikleri kast edilmektedir. Melekler Allah’ın kızlarıdır diyerek Allah’a kız isnat eden müşrikler, Allah’a isnat ettikleri şey kendilerine haber verildiğinde (kız çocuklarının dünyaya geldiği) bu duruma razı olmadıkları öfke ve üzüntüden yüzlerinin değiştiği bildirilmektedir. Ayette kullanılan karalamak, kararmak, simsiyah olmak anlamına gelen “اسْوَدَّ” fiili: Karalama, siyahlaştırma, kavminin efendisi olma gibi anlamlara gelen “سَوَدَّ” kökünden gelmektedir. Ayrıca isim formunda olan “سواد” kelimesinin çoğulu “أسودة” siyah renk anlamındadır. Çoğunluk, göz bebeği, şekil gibi başka anlamlara da gelmektedir.¹⁷⁸

“وَجْهُهُ مُسْوَدًّا”: Ayette geçen yüzü simsiyah olur kelamı, müşriklerin mahcubiyetlerini, üzüntülerini, kederlerini yansıtan bedensel ifadenin karşılığıdır. Öfke, keder gibi duyguların sonucunda tezahür eden bu duruş; çatık kaşlar, göz bebeklerinin büyümesi bazen de kısılması, dudakların sıkıştırılması, tende ani renk değişimi, alın ve ağız etrafında çizgilerin belirginleşmesiyle yüzde oluşan gergin bir ifadeyle gösterilir.¹⁷⁹

İnsanlar olumlu veya olumsuz duygularını kimi zaman kontrol altına almaya çalışsalar dahi yaşanan duygunun şiddeti sebebiyle bedenlerinde kimyasal ve fiziksel değişiklikler

¹⁷⁷ Zuhruf, 43/17.

¹⁷⁸ İbn Manzûr, *age*, c. 3, s. 2141.

¹⁷⁹ Joe Navarro, *age*, s. 211.

meydana gelebilmektedir.¹⁸⁰ Ayette yüzü simsiyah olur kelamı, müşriklerin kıyamet günü yaşayacağı duyguları okuyucuya hissettirmekte, yüzlerindeki fizyolojik değişimi resmetmektedir. Tenin renginin değişmesi, müşriklerin¹⁸¹ kederine delalet ederek duygunun yoğunluğunu göstermektedir. Ayrıca ortaya konulan simanın okuyucunun zihninde tahyilini ve tasvirini kolaylaştırmaktadır. Bunun yanı sıra beden dili üslubu, ayetteki didaktik ve sanatsal değerlerin öne çıkmasını da sağlamaktadır. Didaktik değerler açısından, cahiliye döneminde yaşayan insanların cinsiyet ayrımı yaptığını ve bu durum karşısındaki tutumlarının nasıl olduğu hususunda okuyucuları bilgilendirmektedir. Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*'daki kaydına göre, cahiliye döneminde bazı Arapların kız çocukları olduğu zaman eşini ve evini terk ettiği rivayet edilmektedir.¹⁸² Ayrıca kullanılan ifadenin mecaz olduğu ihtimali düşünüldüğünde ise kapkara kelimesinin pekiştirme görevi üstlendiğini, sözcüğün anlamını kuvvetlendirerek sanatsal değer kattığını göstermektedir.

3.2.5. Beden Dilinde Yüz İfadelerinin Anlamlarının Tablo Üzerinde Gösterimi

Ayet	Meali	Beden Dili Karşılığı
...وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ¹⁸³	Kıyamet günü bazı yüzleri zillet ve aşağılık duygusu bürüyecektir.	Rezil ve Kahrolmuş Yüz
...فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ¹⁸⁴	Kâfirlerin yüzü çirkinleşir ve kararır...	Rezil ve Kahrolmuş Yüz
...وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهِمْ غَبْرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ¹⁸⁵	Bazı yüzler tozlanmış ve onları, karanlık bürünmüş.	Kederli Yüz
...عَبَسَ وَتَوَلَّى ¹⁸⁶	Suratını astı, yüzünü çevirdi.	Asık Yüz
...كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا ¹⁸⁷	...Onların yüzleri karanlık bir geceden bir parçayla kaplanmış gibidir...	Rezil olmuş Yüz

¹⁸⁰ Richard Webster, *age*, s. 36.

¹⁸¹ Vehbe ez-Zühayli, *age*, s. 491.

¹⁸² Kurtubî, *age*, c. 19, s. 18-19; Süyûtî, *age*, s. 490; Vehbe ez-Zühayli, *age*, s. 491.

¹⁸³ Gâşiye, 88/2-3.

¹⁸⁴ Mülk, 67/27.

¹⁸⁵ Abese, 80/40-41.

¹⁸⁶ Abese, 80/1.

¹⁸⁷ Yûnus, 10/27.

... وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ 188	Allah'a karşı yalan söyleyenlerin yüzlerini kararmış göreceksin.	Ahirette Mutsuz Yüzler Kararmış ve Kederli Yüzler
... وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ 189	O gün kimi yüzler de mutludur.	Mutlu yüz
... تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ 190	İlâhî lütufların sevincini yüzlerinden okursun	Memnun Yüz
... وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ 191	O gün bir takım yüzler ışıltılı parlacaktır.	Parlak Yüz
... إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا 192	bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere (Hakk'ın kelâmı) okununca derhal yüzüstü secdeye kapanırlar.	İtaatkâr Yüz
... الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ 193	Yüzüstü cehenneme toplanacak olanlar...	Kahrolmuş Yüz
... يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ 194	O gün yüz üstü ateşe sürüklenirler...	Perişan Yüz
... لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُونُ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ 195	İnkâr edenler bilseler ateşi yüzlerinden savamayacaklarını...	Çaresiz Yüz
... وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمُ فِي النَّارِ 196	Kimler de kötülükle gelirse artık yüzleri ateşe sürülür...	Çaresiz Yüz
... تَلْفَحُ وُجُوهُهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ 197	Dişler sırtır haldeyken ateş yüzlerini yalar...	Kederli Yüz
... ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ 198	Sonra kaşlarını çattı ve suratını astı.	Asık Yüz

188 Zümer, 39/60.

189 Gâşiye, 88/8.

190 Mutaffifin, 83/24.

191 Kıyâmet, 75/ 22-23.

192 İsrâ, 17/107.

193 Furkân, 25/34.

194 Kamer, 54/48.

195 Enbiyâ, 21/39.

196 Naml, 27/90.

197 Mü'minûn, 23/104.

198 Müddessir, 74/ 22.

...وَعَنْتَ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ¹⁹⁹	Hayy ve Kayyum olan Allah'a bütün yüzler baş eğmiştir.	İtaatkâr ve Teslimiyeti Yansıtan Yüz
...أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى ²⁰⁰	Şimdi yüzüstü kapanarak yürüyen mi dost doğru gider?	Pişmanlığı Yansıtan Yüz

3.3. Elin Dili

Beden dilinde iletişimi etkili bir şekilde sürdürmeyi sağlayan unsurlarından biri de eldir. El işaretleri duygu ve düşünceleri ifade etme kabiliyeti bakımından yüzden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Çünkü el işaretleri iletişimsel bir mesaj içermektedir. Pişmanlık, öfke, şaşkınlık, korku gibi birçok evrensel duyguyu yansıtmakta kullanılmaktadır.²⁰¹

3.3.1. Pişmanlığı Yansıtan El İşareti

Pişmanlığı ifade eden el işareti olarak ele aldığımız başlıkta Hz. Mûsâ ve kavmi arasında geçen diyalog sırasında kavminin pişmanlığını yansıtan el işareti tahkik edilmektedir.

﴿وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾²⁰²

Meali: “Pişman olup kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını anlayınca da dediler ki: ‘Eğer rabbimiz, bize acımaz ve bizi bağışlamazsa mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız!’”

Ayet-i kerîmede Hz. Mûsâ ve kavminden bahsedilmektedir. Hz. Musa'nın yokluğunda buzağıyı ilahi edinen kavminin halleri bildirilmektedir. Hz. Musa kavminin yanına tekrardan döndüğünde, kavmi buzağıyı ilah edinerek hata ettiklerini ve saptıklarını anladıkları ifade edilmektedir.²⁰³ El: “يَدِ” (çoğ.) “أَيْدِي، أَيَادٍ، أَيَادِي” Arap literatüründe nimet, mülkiyet, dost, güç, kuvvet, pişmanlık gibi birçok anlama gelmektedir.²⁰⁴

Ayet-i kerimede geçen “سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ” elleri yanlarına düşer kelamı, kavmin ümitsizliğini, pişmanlığını çaresizliğini yansıtan beden hareketidir. Pişmanlık duygusu beden dilinde, omuzların düşük pozisyonu, kolların ve ellerin yana sarkık bir şekilde bırakılmasıyla gösterilmektedir.²⁰⁵ Kişilerin duygu ve düşüncelerini yansıtan ifadelerden biri de ellerdir.

¹⁹⁹ Tâhâ, 20/111.

²⁰⁰ Mülk, 67/22.

²⁰¹ Richard Webster, *age*, s. 97.

²⁰² A'râf, 7/149.

²⁰³ Kurtubî, *age*, c. 9, s. 33; Süyûtî, *age*, s. 168; Vehbe ez-Zühayli, *age*, s. 169.

²⁰⁴ Rağîb el-İsfahânî, *age*, s. 1058.

²⁰⁵ Joe Navarro, *age*, s. 173.

Ellerin ifade gücü; kitlesel, örgütsel, gurup ve kişiler arası iletişimde, beden dilinin en etkili birincil araçlarından biridir. Etkili el davranışları, iletişimde aktarılmak istenen mesajın içeriğini açıklar, samimi ve gerçek duyguları yansıtırken ifadeyi pekiştirir.²⁰⁶

Musa Peygamber'in kavminin pişmanlığını, çaresizliğini tasvir eden bedensel ifade, ayetin hakiki anlamını desteklemekte ve kuvvetlendirmektedir. Elin durumu, kavmin hakikati idrak ettiğini, kavmin zihnindeki gerçek duyguları açığa çıkardığını göstermektedir. Ayetin devamında kavmin Allah'a tevazu ile yaklaşım ve yardım ve merhamet istemesi, yaşadıkları duygunun gerçekliğini ve pişmanlıklarındaki samimiyeti ispatlamaktadır. Ayrıca kullanılan bedensel hareket ile kavmin yaşadığı pişmanlık duygusu uyum içerisindedir. Bu uyumu doğrulayan beden dilinde pişmanlığı yansıtan el hareketinin kavmin sergilediği ile aynı olması dikkat çekmektedir. Ayrıca ayetin devamında kavmin Allah'a tekrar yöneldiği bildirilmektedir.²⁰⁷

3.3.2. Öfke ve İnkârı Yansıtan El İşareti

Öfke ve inkâr ifade eden el işareti olarak ele aldığımız başlıkta Nûh, Âd ve Semûd kavimlerin peygamberlerinin tebliği sırasında öfke, nefret ve küfürlerini yansıtan el işaretleri incelenmektedir.

﴿ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴾²⁰⁸

Meali: “Sizden öncekiler, Nûh, Âd ve Semûd kavimleriyle onlardan sonra gelenler hakkındaki bilgiler size ulaşmadı mı? Onları (tam olarak) ancak Allah bilir. Peygamberleri onlara mûcizeler getirdi de ellerini ağızlarına götürüp getirerek, “Biz size gönderilene inanmıyoruz, bizi kendisine çağırduğunuz şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz” dediler.”

Ayet-i kerîme; Nûh, Âd ve Semûd kavimleri hakkındadır. Nûh, Âd ve Semûd kavimleri, peygamberleri aracılığıyla kendilerine bildiren, ilahi emirleri kabul etmeyerek, daima onlarla mücadele halinde olmuşlardır. Putlara tapınan, cehalet, delalet, isyan içerisinde yaşayan bu kavimler, peygamberlerinin davetine icabet etmeyip küfürlerini dile getirmişlerdir. Ayeti kerîmede kullanılan “رَدُّ” Fiili reddetme, geri çevirme, kabul etmeme gibi anlamlara

²⁰⁶ Joe Navarro, *age*, s. 173.

²⁰⁷ A'râf, 7/149.

²⁰⁸ İbrâhim, 14/9.

gelmektedir. ²⁰⁹ Ele alınan ayet üç farklı görüşte tefsir edilmiştir. Kurtubî ve Süyûtî'nin içtihadına göre “فَرُدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ” kelamı, kavmin ellerini öfkeden ısırıldılar anlamındadır. Diğer bir görüşe göre bu ifadenin, kavimlerin kendi elleriyle peygamberlerinin ağızlarını kapattıklarını kast ettiği şeklinde yorumlayanlar da bulunmaktadır. Öte yandan bu ifadenin “دَرَّ يَدَهُ فِي فَمِهِ” susmak, cevap vermemek anlamındaki ağzını kapatmak deyiminin karşılığı olduğunu da savunanlar bulunmaktadır.²¹⁰ Ancak ittifak edilen görüş, peygamberlerin kendilerine bildirdiği ilahi mesaj karşısında kavimlerin öfkelerinden ellerini ısırıldıkları manasıdır.

Üç farklı görüşte ittifak edilen nokta, kavimlerin iman, inanç ve esasları kabul etmemeleri ve peygamberlerine olan inatçı ve nezaketsiz tutumlarıdır. Ayette ellerini ağızlarına götürdüler ya da öfkeden ellerini ısırıldılar şeklinde tefsir edilen el işareti kavimlerin inkârının, bedensel ifadesidir. Çünkü kavimlerin ellerini ağızlarına götürmesi, içsel gerginliklerini yansıtan bir jesttir. Elin hareketi, peygamberleri ve kavimleri arasındaki atmosferi açıklayıcı niteliktedir. Ayette ortaya konan portre, peygamberlerin tebliğ ve tebyin görevleri sırasında yaşadığı zorlukları ve kavimlerin peygamberlerine karşı tutumunu anlatır. Elin ifade gücü, bu portrenin semantiğinde net bir şekilde açıklanmaktadır. Ayrıca kavmin küfürlerindeki ısrarcı ve inatçı karakterleri hakkında da geniş bir perspektif çizmektedir.

3.3.3. Çaresizliği ve Pişmanlığı Yansıtan El İşareti

Çaresizlik ve pişmanlık ifade eden el işareti olarak ele aldığımız başlıkta, Ukbe b. Ebî Muayt'ın kıyamet günü yaşayacağı söylenen, derin pişmanlık yansıtan el işareti tahkik edilmektedir.

﴿وَيَوْمَ يَعِضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا﴾²¹¹

Meali: “O gün, (dünyada iken) haktan sapmış kişi ellerini ısırarak şöyle diyecek: “Keşke peygamberle birlikte aynı yolda olsaydım!”

Ayet-i kerîmede kıyamet günü kâfirlerin pişmanlıktan dolayı, ellerini ısıracakları anlatılmaktadır. Saîd b. el-Müseyyeb ve İbn Abbas gibi tefsirciler, kast edilen kişinin Ukbe b.

²⁰⁹ İbn Manzûr, *age*, c. 3, 1621.

²¹⁰ Kurtubî, *age*, c. 12, s. 111-112; Süyûtî, *age*, s. 256; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 257.

²¹¹ Furkân, 25/27.

Ebî Muayt olduğu kanaatindedirler. Ukbe'nin aslında İslâm'a niyeti olduğunu ve hatta şehadet getirdiği aktarılmaktadır. Ancak İslâm muhaliflerinin en büyük düşmanlarından olan Übey b. Halef'in Ukbe'yi azarlayarak, “Sen dinini mi değiştirdin?” sorusu üzerine yakın dostunu razı etmek için imanından döndüğü ve ayetin nüzul sebebinin bu olay olduğu nakledilmektedir.²¹² Ayet-i kerîmede kullanılan “عَضَّ” fiili, bir şeyi ısırarak, dişlemek anlamındadır.²¹³ Ukbe b. Ebî Muayt'ın ellerini ısırması pişmanlığını, üzüntüsünü yansıtan bedensel harekettir. Elin etkili ifade gücü sayesinde Ukbe b. Ebî Muayt'ın duygu ve düşünceleri ortaya çıkmaktadır.

Ayette gerçek bir duygunun varlığını hissettiren, bu duyguyu okuyucu tarafından anlaşılabilir kılan ve canlı bir sahne resmetmesini sağlayan, beden dili üslubudur. Bunun yanı sıra elin hareketi, okuyucunun duygularını harekete geçirip hakiki anlamın vicdana intikal etmesini sağlamaktadır. Çünkü Allah, Ukbe b. Ebî Muayt'ın ellerini ısırarak kadar büyük bir nedamet hissi içinde olduğu durumu tasvir ederek okuyucuyu önceden ikaz etmektedir. Ayetin nüzul sebebinin tahkik ettiğimizde Ukbe b. Ebî Muayt'a yönelik bir akıbet kast edildiği de görülmektedir. Ancak ayete genel olarak bakıldığında, irtidat eylemi yapan kişilerin de çok pişman olacağını, İslâm dini üzerinde sabit kalınması gerektiği değerlendirilmesinin de yapılabileceğinin mümkün olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra Ukbe b. Muayt'ın beden dili, yaşadığı pişmanlık duygusunun şiddetine işaret etmektedir. Ayrıca onun bu davranışı sergilemesine neden olacak olan olayların esrarı ve kıyamet günü atmosferi hakkında okuyucuyu bir kez daha düşünmeye sevk etmektedir.

3.3.4. Şaşkınlığı Yansıtan El İşareti

Şaşkınlık ifade eden el işareti başlığı altında, Hz. İbrâhîm'in ilk eşi olan Sare'nin aşırı sevincini ve mutluluğunu yansıtan el işareti incelenmektedir.

﴿ فَأَقْبَلَتْ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴾²¹⁴

Meali: “Karısı heyecanla bağırarak alnına vurdu; “Benim gibi yaşlı ve kısır bir kadın ha!” dedi.”

Ayet-i kerîmede yüz ya da yüz yirmi yaşında olan Hz. İbrâhîm ve doksan ya da doksan dokuz yaşına kadar çocuğu olmayan ilk eşi Sare hakkında bir diyalogdan bahsedilmektedir. Meleklerin doksan dokuz yaşına kadar hiç çocuğu olmayan Sare'ye Hz. İshak'ı müjdelemesiyle

²¹² Kurtubî, *age*, c. 15, s. 401; Süyûtî, *age*, s. 256; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 257.

²¹³ İbn Manzûr, *age*, c. 4, s. 2986.

²¹⁴ Zâriyât, 51/29.

yaşadığı sevinç aktarılmaktadır.²¹⁵ “فَصَكَّتْ وَجْهَهَا” Alnına vurdu kelamı, Sare’nin sevincini, şaşkınlığını ve neşesini yansıtan beden dili ifadesidir. Beden dilinde kişilerin kendisine olan teması, iç gerginliğini gidermek, dikkati yoğunlaştırmak, dinlemek ve şaşkınlık gibi duygu durumlarını ifade etmektedir. Ayrıca kişinin iletişim sırasında işaret parmağını kaşlarına doğru bastırması beden dilinde dinlediğini göstermektedir.²¹⁶ Hz. Sare, yaşlı ve kısır bir kadındır, Allah’ın ayette bu durumu açıkça belirtmesi ve Sare’nin sevincini beden dili üslubuyla aktarması, ayetin genel semantiğine farklı duygusal değerler yüklemektedir. Çünkü Sare’nin bedensel hareketi; yaşadığı duygunun yoğunluğunu daha gerçekçi ve etkili ifade etmektedir. Sevinç ve şaşkınlık duygularının okuyucuya da geçmesini sağlanmaktadır. Ayrıca bedensel hareketin yansıttığı hakiki sevinç, imkânsızlık olgusunun varlığını sorgulamadan okuyucunun kalbinde umut hissini uyandırmaktadır.

Allah’ın kudreti ile imkânsız durumların dahi gerçekleşebileceğini ispatlamakta ve daha okurken imanı kuvvetlendiren mucizevi bir delile dönüşmektedir. Hatta kişinin ümitsizlik esnasında yaşadığı bunalımdan dolayı sosyal hayattan kopup içine dönmesine karşı da set çekecek nitelikte bir örnek teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra müjdelenen çocuğun İshak olduğunu Saffât suresi 112. ayette, “Ona bir de salihînden bir peygamber olarak İshak’ı müjdeledik.” şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca İshak kelimesinin etimolojisi İbranicedeki “צחק” Sahak fiilinden gelmektedir. Sahak anlam olarak gülmek demektir. İshak ise “o gülümsüyor” anlamındadır.²¹⁷

3.3.5. İnat ve İnkârı Yansıtan El İşareti

İnat ve inkârı ifade eden el işareti başlığı altında Hz Nûh’un tebliği sırasında kavminin inkârını ve iman etmemedeki inatçılığını yansıtan el işareti tahkik edilmektedir.

﴿وَأَيُّ كَلِمًا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَعْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا
وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا﴾²¹⁸

Meali: Kendilerini bağışlaman için ben onları ne zaman çağırdıysam, parmaklarını kulaklarına tıkadılar; elbiselerini başlarına bürüdüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler.

²¹⁵ Kurtubî, *age*, c. 19, s. 494-495; Süyûtî, *age*, s. 521; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 522.

²¹⁶ Zuhail Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 183.

²¹⁷ Faruk Harman, Ömer “İshak” *DİA*, İstanbul 2000, c. 22, s. 519-521.

²¹⁸ Nûh, 71/7.

Ayet-i kerîmede Hz. Nûh ve kavmi arasında geçen bir diyalog aktarılmaktadır. Nûh Peygamber, günahları bağışlansın diye onları imana ve itaate davet ettiğinde, çağrışı dinlememek için kulaklarını tıkadıkları hatta yüzlerini elbiseleriyle örttükleri aktarılmaktadır. Kavmi, Nûh Peygamber'in davetine icabet etmeyip inkârda ısrar etmiş, ona tabi olmayıp kibirle ve inkârla karşılık verdiği bildirilmektedir. İbn Abbas kâfirlerin yüzlerini kapatmalarının sebebinin inkârlarında ısrar ettiklerini ikrar etmek, Hz. Nuh'u susturmak ve gerçeği kabul etmemek için yaptıklarını savunmaktadır.²¹⁹

Parmak: “ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ ” “ أَصَابِعُ (çoğ.) اِصْبَعُ ” Parmaklarını kulaklarına tıkladılar kelamı, kavmin hiçbir söz söylemeden, beden dilleriyle Nuh Peygamber'e besledikleri kini, nefreti, öfkeyi, kibri, alaycılığı ve inatçılığı yansıtmaktadır. Kavmin duygularını bu şekilde ifade etmesi inatçı, kibirli bir karaktere sahip olduklarını göstermektedir. Ayetin devamında inkâr etmede ısrarlarını sürdürdüklerini hatta elbiseleriyle başlarını kapattıklarını söyleyen ifadeler, kavmin genel karakteristik yapısı hakkında yapılan çıkarımı doğrulayıcı niteliktedir.

Beden dili üslubu ayetin hakiki anlamını zenginleştirmekte, ayrıca Nûh Peygamber'in, tebliği sırasında yaşadığı zorluklar hakkında daha geniş bir perspektif çizmektedir. Toplumsal yapının en değerli öğelerinden olan din, ahlâk gibi unsurların Nûh Peygamber'in kavminde bir yerinin olmadığına işaret etmektedir. Bu değerlerin göz ardı edilmesi, toplumsal hayatın uyum içerisinde devam etmediğini de göstermektedir. Toplumun ahlâk ve inanç hususunda dejenerasyon yaşadığını tespit ettiren nokta, kavmin ilahi emirler karşısında çirkin inkârcı tutumunu tasvir eden beden dili ifadesidir. Çünkü herhangi bir konuda isteksizliği veya kabul etmeme, sağa sola²²⁰ çevrilen baş hareketi ya da sözlü bir dille ifade edilebilmektedir. Kavmin parmaklarını kulaklarına tıkaması, Nûh Peygamber'e ve ilahî emirlere karşı tahammülsüzlüklerini ve nezaketsizlik seviyelerini, sorgulanamaz nitelikte göz önüne koymaktadır. Nitekim kavmin isyankâr yaklaşımı ve ahlâkî değerlerin noksanlığı, toplumun evvelindeki inanç teşekkülünde bir problem olduğunu da açığa çıkarmaktadır. Nitekim Zemahşerî, *el-Keşşâf*'inde, İbn Kesîr'in *es-Sîre*'sinde, putperestliğin Hz. Nûh dönemi ile başlatılması, kavmin dini anlayış hususunda saptanan bu düşünceleri doğrulayıcı niteliktedir.²²¹ Tüm bu çıkarımlara sebebiyet veren beden dili üslubudur. Bunun yanı sıra okuyucunun bu

²¹⁹ Kurtubî, *age*, c. 21, s. 252.

²²⁰ Richard Webster, *age*, s. 136.

²²¹ Ahmet Güç, “Putperestlik”, *DİA*, İstanbul 2007, c. 34, s. 365-368.

sahneyi zihninde tahayyül etmesini sağlamakta, Hz. Nûh dönemi hakkında sosyal bir değerlendirme yapma imkânı sağlamaktadır.

3.3.6. Beden Dilinde El Jestlerinin Anlamlarının Tablo İle Gösterimi

Ayet	Meali	Beden Dili Karşılığı
...وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ²²²	...Bu yüzden şaşkınlıkla ellerini doğrarlar	Şaşkınlığı Yansıtan El Jesti
...كَبَّاسِطٍ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ ²²³	Suya iki avcunu açana benzer...	Arzulamayı Yansıtan El Jesti
...وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا ²²⁴	Eli cimri ve ölçüsüzce ve eli açık (müsrif) olma...	Cimriliği Yansıtan El Jesti

3.4. Başın Dili

Sözsüz iletişimi sağlayan ve destekleyen unsurlardan birisi de baş hareketleridir. Baş hareketleriyle; endişe, yenilgi, hayal kırıklığı, utanç, sabırsızlık, üstünlük gibi birçok duygu durumu ifade edilebilmektedir.²²⁵

3.4.1. Korku ve Dehşeti Yansıtan Baş Hareketi

Korku ve dehşeti ifade eden baş hareketi başlığı altında, kıyamet gününün zalimler için ne kadar çetin ve ürkütücü olacağı tahkik edilmektedir.

﴿مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ﴾²²⁶

Meali: “Başları yukarıya kalkık, bakışları bir noktaya sabitlenmiş, zihinleri bomboş kalmış olarak toplanma yerine koşarlar.”

Baş: “رُؤُسٌ، أَرْؤُسٌ، رُؤُسَاءُ” (çoğ.) “رَأْسٌ” Baş beden dilinde iletişime yön veren en etkili jestlerden biridir. Başın hareketleri, kişilerin çekingenlik, utangaçlık, üstünlük gibi çeşitli duygularını, herhangi bir durumla ilgili tutumlarını yansıtmaktadır. İletişim esnasında başı sağa

²²² Yûsuf, 12/31.

²²³ Ra'd, 13/14.

²²⁴ İsrâ, 17/29.

²²⁵ Richard Webster, *age*, s. 31.

²²⁶ İbrâhîm, 14/43.

sola sallamak hayır anlamını vermekte, öne arkaya doğru hareket ettirmek konuşulan konunun anlaşıldığını tasdiklemektir. Başın hafif bir şekilde geriye doğru yaslanması kibir, üstünlük gibi duyguları içermektedir.²²⁷

“مُقْنَعِي رُءُوسِهِمْ” Başları yukarıya kalkık kelamı, zalimlerin içsel duygularını yansıtan beden dili ifadesidir. Bu ifade, korku, azap, dehşet, yenilgi, şaşkınlık, üzüntü gibi duyguları içinde barındırmakta, müşahhas bir sahnenin oluşmasını sağlamaktadır. Ayet-i kerîmede kullanılan beden dili, lafızların delalet ettikleri duyguları ortaya çıkarmakta, aynı zamanda ayette ortaya konulan sahnenin okuyucunun zihninde tahayyülünü de sağlamaktadır. Zalimlerin kıyamet gününde aşağılanmış ve yenilgi içinde koşuşturacaklarını, başlarını göğe kaldıracaklarını, dehşet ve mahcup bir bakışla bakacaklarını, gözlerinin sürekli bir şekilde sabit kalacağını, panik ve şaşkınlıklarından dolayı idraklerinin yok olacağı bu ayette anlatılmaktadır.²²⁸ Tüm bu betimlemeleri teybin eden, tahyile ve tasvire canlılık veren ifade beden dili üslubudur.

Öte yandan zalimlerin baş hareketleri, kıyamet gününde görmek istemediği şeyleri görmeye mecbur edileceğini de düşündürmektedir. Çünkü insanlar korkunç bir olaya şahit olduklarında güvensizlikleri ya da yoğun duygusallıkları nedeniyle, o duruma bakmak istemezler.²²⁹ Allah'ın zalimlerin hallerini alışılmışın dışında çok ayrıntılı ve tehditkâr bir şekilde tasvir etmesi, ayetin bir önceki terkiibinde bahsedilen putlara tapınma inancı yüzünden olduğu ihtimalini de artırmaktadır. Nitekim İbrâhîm suresi 35. Ayette Hz. İbrâhim şöyle dua ettiği bildirilmektedir: “Rabbim! Bu beldeyi güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!”

3.4.2. Tevazu ve Korkuyu Yansıtan Baş Hareketi ve Oturma Pozisyonu

Tevazu ve korkuyu ifade eden baş hareketi ve oturma pozisyonu başlığı altında kıyamet günü tüm insanların Allah'ın huzurundaki duruş şekillerini bildiren ayet tahkik edilmektedir.

﴿وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَائِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾²³⁰

Meali: “Bütün toplulukları diz çöküp boyun eğmiş olarak göreceksin. Her topluluk kendine ait defterin başına çağrılacak, o gün yaptıklarınızın karşılığını göreceksiniz.”

²²⁷ Richard Webster, *age*, s. 30.

²²⁸ Kurtubî, *age*, c. 12, s. 108-109; Süyûtî, *age*, s. 260; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 261.

²²⁹ Joe Navarro, *age*, s. 55.

²³⁰ Câsiye, 45/28.

“جُنُوءٌ:” Diz çökmek anlamına gelmektedir. “جَائِيَةٌ” Ayet-i kerîmenin tefsirlerinde beş farklı anlamda olduğu hususunda tartışılmıştı: Diz ve parmak uçları yere degecek bir şekilde çökerek telaş içinde merakla beklemek, diz üstü oturmak, korkudan boyun eğip oturmak, ayrı olmak veya topluluk şeklinde tefsir edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamberin “Sanki sizleri cehennem olmayan bir tepede diz çökmüş olarak görüyorum.” hadisi “جَائِيَةٌ” fillin diz çöküp oturmak anlamını ve ayetin tefsirini doğrulamaktadır. Oturma şekli, bedenin pozisyonu, bacakları kullanım biçimi, otururken kaplanan alan, kişilerin duygu ve düşüncelerini ileten beden dili unsurlarındandır. Anlaşma, uzlaşma, iç gerginlik, güven gibi birçok olumlu ve olumsuz duygu durumlarının göstergesi olabilmektedir. Kişilerin herhangi bir ortamda koltuk veya sandalyenin ucuna oturması o ortamı terk etmek istediğini ya da içsel huzursuzluğunu veya rahat olmadığını yansıtmaktadır. Ayrıca konferans, sunum, gösteri, sınıf gibi birçok yerde bireylerin ön koltukları tercih etmesi, kendilerine olan güvene, izlenen şeye olan ilgilerine ve iletişime açık bireyler olduklarına işaret etmektedir.²³¹ Ayetteki diz çöküp boyun eğmiş ifadesi, toplulukların çekingenliğinin, korku ve aczinin beden dili ifadesidir.²³²

Hesap günü, toplulukların korku, hüznün ve tevazuuyla Allah’ın huzuruna tek tek çağırılacağı ve dünya hayatında yaptığı tüm amellerin hesabını vereceğinden bahsedilmektedir. Topluluktan kasıt kendilerine kutsal kitap insan veya inmesini tüm insanlık olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.²³³ Dikkat çekilen husus, insanlığın Allah’ın huzurundaki duruşudur.

Tasvir edilen topluluğun bedenlerinin duruşu ruhsal yapıları hakkında bilgi içermektedir Allah’ın huzurunda dizlerini çökecek ve başlarını eğecekler ifadesi, yaşanılacak olan ortamın ciddiyetine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra bu duruş şekli, bazı toplulukların edep ve hayâdan, bazılarının ise hesap verememe korkusu ve mahcubiyetten, pişmanlık içinde olacaklarını düşündürmektedir. Başın hareketi, orada bulunan tüm insanların Allah’a karşı benzer duygular taşıyacağını göstermektedir. Çünkü boyun eğme; mahcubiyet, utanç, edep, çekingenlik, korku gibi duygu durumlarının beden dili karşılığıdır.²³⁴ Duruş biçimi gerçek bir duygunun varlığını ispatlamakta ve dikkati bu duyguya yoğunlaştırmaktadır. Ayette hâkim olan duygu, insanlığın Allah’ın huzurundaki aczi ve çekingenliğidir. Tasvir edilen insanların

²³¹ Zuhail Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 110.

²³² Kurtubî, *age*, c. 19, s. 169–170.

²³³ Kurtubî, *age*, c. 19, s. 169–170; Vehbe ez-Zühayli, *age*, s. 502.

²³⁴ Richard Webster, *age*, s. 90.

bedenlerinin duruş biçimi, ayetteki duyguların iletilmesini sağlayarak etkileyici bir portre çizmektedir.

Ayrıca topluluğu kuşatan mahcubiyetin nedeni, müşahede ettirilecek olanların ve amansız bir adaletin kendilerini beklediğini bilmelerinin tesiri olduğu da düşünülebilir. Ayette, bundan önceki örneklerde olduğu gibi tahayyülün ve tasvirin tesirini artıran husus, beden dili üslubudur. Okuyucu, kullanılan beden dili üslubu sayesinde kişilerin, yaşayacağı acizlik duygusuna yoğunlaşmakta, hesap gününün önemini ve müşahade edilecek olan şeylerin azametini anlayabilmektedir. Ayrıca bedensel hareketlerin sunduğu korku ve acizlik duygusu neticesinde okuyucuya kendisini önceden muhasebe etme imkânı sağlamaktadır.

3.4.3. Pişmanlığı Yansıtan Baş Hareketi

Pişmanlığı ifade eden baş hareketi olarak ele alınan başlıkta kıyamet günü suçlu kişilerin Allah'ın huzurundaki mahcubiyetlerini ve utançlarını gösteriş şekli tahlil edilmektedir.

﴿ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴾²³⁵

Meali: “O günahkârları rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş halde şöyle derlerken bir görsen: “Rabbimiz! Gördük ve işittik; bizi geri gönder de rızâna uygun işler yapalım, artık kesin olarak inandık!”

“ نَكَسَ ” Başını bir tarafa çevirmek, utanarak öne doğru eğmek anlamlarına gelmektedir.

“ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ ” “ Başlarını önlerine doğru eğdiler ” ifadesi, kâfirlerin iç dünyalarında yaşadığı utanç duygusunun beden dili ifadesidir. Ayette Hz. Peygamber’e kıyamet günü kâfirlerin yaşayacağı haller bildirilmektedir. Rablerinin huzurunda dirilmeyi inkâr eden müşriklerin, başlarını utanç içinde öne eğdiklerini ve Allah’ın kendilerini hesaba çektiğinde yaşayacakları pişmanlıktan bahsedilmektedir.²³⁶ Ayet-i kerîmede somut bir şekilde ortaya konan portreye hareketlilik veren, beden dili üslubudur. Bedensel ifade, kıyamet gününde yaşanılacak olan bu olayı muhataplarının zihninde tasavvur etmesini sağlamaktadır. Ayrıca “başlarını önlerine eğmiş” ifadesi kâfirlerin hissettikleri utanç ve yenilgi duygusunun yoğunluğuna dikkat çekmektedir. Çünkü kâfirlerin pişmanlıkları sadece sözel bir şekilde sunulsaydı, yaşadıkları duygunun şiddeti bilinemeyebilirdi.

²³⁵ Secde, 32/12.

²³⁶ Kurtubî, *age*, c. 17, s. 21-22; Süyûtî, *age*, s. 416; Vehbe ez- Zühaylî, *age*, s. 417.

Başın aşağıya doğru hareketi; mahcubiyet, utanç ve kabullenici bir duygunun anlatım şeklidir.²³⁷ Bu hareket, kâfirlerin mahcubiyetini ve yenilmiş olduklarını kabullendiklerine dikkat çekmektedir. Bir sonraki ayette; kâfirlerin inkârdan vazgeçip tekrardan dünyaya salih amel işlemek için dönme istekleri, Allah'ın emrettiği gibi yaşayacaklarını vurgulayan ifadeler, beden dilinin yansıttığı utanç ve kabullenici duygu durumu doğrulanmaktadır. Ayrıca kıyamet günü yaşanılacak olan bu olay, zamanı ve mekânı aşan bir durum olmasına rağmen beden dilinin gözü ve kalbi harekete geçiren etkili ifade gücü sayesinde, okuyucunun zihninde bu sahneyi müşahade etme imkânını sağlamaktadır. Çünkü ayette kullanılan beden dili üslubu, ilk olarak okuyucunun hayaline ve gözlerine bu portreyi resmetmekte, ardından kâfirlerin yaşadığı utanç duygusunu okuyucunun idrakine sunmaktadır. Bunun yanı sıra ayette hâkim olan duygu ve bu duygunun gösteriminin dile getiriliş şekli eş zamanlı olarak okuyucunun bilgisine ulaşmaktadır. Ayrıca “Başlarını önlerine doğru eğdiler.” cümlesinde kullanılan “نَكَسَ” fiili, delalet ettiği utanç duygusunu vurgularken, bedensel ifadenin tasvir ve tahyil yönünü de kuvvetlendirmektedir. Çünkü kullanılan lafız ile ortaya konulmak istenen duygu, uyum içindedir. Beden dili ise, bu uyum vasıtasıyla yaşanan duyguyu gerçekçi ve ortaya konulan sahneyi hayalen seyredilebilir kılmaktadır.

3.4.4. Küçümseme ve Alay Etmeyi Yansıtan Baş Hareketi

Aşağıdaki ayette, küçümseme ve alay etmeyi ifade eden baş hareketi ile yeniden dirilmeyi inkâr eden kâfirlerin tutumlarını gösteriş şekli tahlil edilmektedir.

﴿ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى ۚ هُوَ قُلْ هُوَ قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ۚ ﴾²³⁸

Meali: İsterse canlanmasını aklınızın almadığı herhangi bir yaratık!” Bu defa da “Bizi tekrar hayata kim döndürecek?” diyecekler. “Sizi birinci defa yaratan” de. Sonunda onlar, sana alaylı bir tarzda başlarını sallayacak ve “Ne zamanmış o?” diye soracaklar. De ki: “Yakın olduğunu sanıyorum.”

“نَغَضَ” “نَغَضَ فَلَانَ أَيْضًا رَأْسَهُ” Hareket ettirmek, sarsılmak, titretmek, şaşkınlık esnasında bir şeyi hareket ettirmek anlamlarına gelmektedir. Bir kişinin başını sallaması gibi kullanımı da

²³⁷ Zuhal Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 155.

²³⁸ İsrâ, 17/51.

bulunmaktadır.²³⁹ Ayet-i kerîmede, yeniden dirilme hakkında konuşan kâfirlerle Hz. Peygamberin arasında geçmiş olan bir diyalog aktarılmaktadır. Öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kâfirleri; yer, gök ve dağ gibi canlı olmayan hatta taşlardan ve demirden daha sert bir mahlûk olsalardı bile Allah'ın tekrar dirilteceğini, ilk defa yaratanın buna da muktedir olduğunu bildirmektedir.²⁴⁰ “ Sana alaylı bir tarzda başlarını sallayacaklar.” ibaresi, kâfirlerin peygambere karşı takındıkları alaycı ve küçümseyici yaklaşımlarının bedensel ifadesidir.

3.4.5. Beden Dilinde Baş Hareketlerinin Anlamlarının Tablo İle Gösterimi

Ayet	Meali	Beden Dili Karşılığı
... فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ ²⁴¹	Hemen ona boyun eğler.	İtaatkârlığı Yansıtan Baş Hareketi
... ثُمَّ نَكَسُوا عَلَى رُءُوسِهِمْ ²⁴²	Ardından tekrar eski küfürlerine döndüler.	İsyan Etmeyi Yansıtan Baş Hareketi
... يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ ²⁴³	... Zilletten dolayı başları öne eğik...	Pişmanlığı Yansıtan Baş Hareketi

3.5. Yürümenin Dili

Sözsüz iletişimin en önemli unsurlarından biri olan yürüme eylemi, iletişim sürecinde farklı durumlar hakkında fikir vermektedir. Ayrıca yürüyüş tarzları, kişilerin nasıl bir karaktere sahip olduklarına dair bilgi verir.

3.5.1. Kibir ve Gururu Yansıtan Yürüyüş Şekli

Kibri ve gururu ifade eden yürüyüş şekli olarak ele alınan başlıkta, kişilerin yürüyüş tarzlarından kişiliklerini ortaya koyan ayetler tahkik edilmektedir.

²³⁹ İbn Manzûr, *age*, c. 6, s. 4488.

²⁴⁰ Kurtubî, *age*, c. 13, s. 99; Süyûtî, *age*, s. 287; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 288.

²⁴¹ Şuarâ, 26/4.

²⁴² Enbiyâ, 21/65.

²⁴³ Şûrâ, 42/45.

﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا﴾²⁴⁴

Meali: “Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! Ne yeri yarabilir ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin.”

“مشى” Yürümek, ilerlemek anlamına gelen bir fiildir.²⁴⁵ Ayet-i kerîme insanların böbürlenerek, büyülenerek yürümeleri gerektiğini ifade ederek toplumsal ahlâk ve adab-ı muaşeret kuralları hakkında bir ölçüt bildirmektedir.²⁴⁶ Beden dilinde ayak ve bacak hareketleri ile olumlu ve olumsuz duygular yansıtılmaktadır. Kişilerin duygusal durumuna işaret eden bu hareketler, his ve düşüncelerin çözümlenmesine yardımcı olmaktadır. Korku, panik, stres, acelecilik, tevazu, kibir ve gerginlik gibi birçok duygu durumunu ifade etmektedir. Mesela, ayakta duruş pozisyonunda bacaklar açık bir şekilde topuklarını yere basarak ayağını dikmek, karşıdaki kişinin geçişini engellemek ya da kişiyi korkutmak için kullanılabilir.²⁴⁷

Kişilerin kendilerini rahat hissettiklerinde bacaklarını çapraz yapması, konuşma esnasında gitmek isteyen tarafın ayaklarının yönünü çevirmesi hem görsel hem de duygusal sinyaller içermektedir. Ayrıca yürüyüş şekilleri insanların kişilikleri hakkında bilgi vermekte ve çeşitli anlamlar ifade etmektedir. İçe dönük bireyler yürüdüklerinde ağır ve yavaş, dışa dönük bireyler daha hızlı ve acelecidirler. Dik bir beden duruşunun beraberinde yüzün üstünlük belirtecek şekilde gösterilen bedensel bir hareket olan böbürlenerek dolaşma ifadesi; kibir, gurur, kendini beğenme gibi olumsuz duygu durumlarının beden dili karşılığıdır.²⁴⁸

Ayet-i kerîmede kibir ve kendini beğenme gibi özellikler kesin bir şekilde reddedilmektedir. Kabiliyet, donanım ve idrak bakımından en şerefli mahlûk olan insan, cansız varlık olan dağlarla kıyaslanmaktadır. Beden dili üslubuyla ayetin hakiki ve mecaz anlamı pekiştirilmektedir. Ayetteki hakiki mana, kibirli insanın fiziki yaratılışı itibarıyla beden olarak ne kadar uzun ve iri olursa olsun, cansız varlıklar olan yüce dağların karşısında dahi azametini kaybedeceğine işaret etmektedir. Mecaz bakımındansa böbürlenerek dolaşan kişilerin kibirle kendilerini ne kadar büyük ve güçlü hissetseler de “ne yeri delebileceği ne de dağlarla denk olabileceği” vurgulanmaktadır. Ayrıca ayette dağların azametine de ayrıca dikkat çekilmektedir. Neml suresi

²⁴⁴ İsrâ, 17/37.

²⁴⁵ İbn Manzûr, *age*, c. 6, s. 4212.

²⁴⁶ Kurtubî, *age*, c. 13, s. 81; Süyûtî, *age*, s. 285; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 256.

²⁴⁷ Joe Navarro, *age*, s. 104.

²⁴⁸ Joe Navarro, *age*, s. 104; Richard Webster, *age*, s.113.

88. ayette de “ Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa bulutlar gibi hareket ederler.” şeklinde bildirilmektedir.

3.5.2. Dehşet ve Korkuyu Yansıtan Kaçış

Dehşet ve Korkuyu İfade eden kaçış olarak ele alınan başlıkta kıyamet gününün ürkütücülüğünü hissettiren bedensel hareket tahkik edilmektedir.

﴿يَوْمَ يَقْرَأُ الْمَرْءُ مِنَ أَحِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ﴾

Meali: “İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır.²⁴⁹”

“فَرَّ” Kaçmak, firar etmek, kaçınmak anlamlarına gelen bir fiildir.²⁵⁰ Ayet-i kerîmede ‘kardeşinden, annesinden babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır ibaresi’; kişinin zihin karmaşıklığını, korkusunu, telaşını, tedirginliğini yansıtan beden dili ifadesidir. Kıyamet günü ‘kulakları sağır edecek’²⁵¹ olan o sesin etkisiyle kişinin; kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı bildirilmektedir.²⁵² Kaçmak, ayetin tesirini ve tahayyülünü kuvvetlendiren beden hareketidir. Beden dilinde ayakların ve bacakların kullanımı iletişimin etkinliğini sağlayan en önemli faktörlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu davranış şekli de iletişim esnasında kişilerin iletmek istedikleri mesajı destekler, içeriğin etkisini artırır ve duygu durumunun anlaşılmasını sağlar. Ayak ve bacakların hareketi kişilerin zihninde dolaşmakta olan duygu ve düşünceleri dışa yansıtmaktadır.²⁵³

Örneğin kişinin ayaklarını sık sık hareket ettirmesi iç gerginliğinin stresinin ve huzursuzluğunun, belirtisidir.²⁵⁴ Ayeti okuyan herhangi bir kişi beden dili üslubunun sağladığı canlılık ve hareketlilik vasıtasıyla bu sahneyi aynı korku, telaş ve dehşetle yaşıyor gibi olacak ve kıyamet gününün zorluğunu hatırlayıp muhasebeye başlayacaktır. Bunun yanı sıra ayette hâkim olan duygu durumları, beden dili üslubunun etkisiyle, kaçınılmaz olan bu sonun, dehşetengiz bir tablo olarak kıyamet gününün tahayyülünü beraberinde getirir.

Kişilerin bu günde en sevdiklerinden dahi yüz çevireceğini, bedensel bir hareketle tasvir etmesi, ayetin hakiki anlamını, yaşanılacak olan duyguların yoğunluğunu

²⁴⁹ Abese, 80/34-36.

²⁵⁰ İbn Manzûr, *age*, c. 5, s. 3375.

²⁵¹ Abese, 80/ 33.

²⁵² Kurtubî, *age*, c. 22, s. 89-90; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 586.

²⁵³ Richard Webster, *age*, 110; Zuhâl Baltaş-Acar Baltaş, *age*, s. 110.

²⁵⁴ Richard Webster, *age*, s. 116.

ispatlamaktadır. Ayette olumsuz bir duruma dikkat çeken yüz çevirmek, ilgilenmemek anlamındaki kaçmak fiilinin, kişilerin sevdiklerine karşı yapacağını belirtmesi, sevgi ve kaçmak gibi iki zıt duygu durumunu karşı karşıya getirmektedir. Bu durum, okuyucuya dünyada asla yüz çevirmeyip daima yanında olduğu sevdiklerine karşı; manevi değerlerinde ölçülü olmayı, hakiki sevgiyi ve yaratılış gayesini idrak ettirir niteliktedir.

3.5.3. Beden Dilinde Bacak Hareketlerinin Anlamlarının Tablo İle Gösterimi

Ayet	Meali	Beden Dili Karşılığı
وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا ²⁵⁵	Rahman'ın yeryüzünde mütevazı, sakin bir şekilde yürüyen o has kulları...	Tevazu ile Yürüyüş
فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ ²⁵⁶	O anda kızlardan biri utana utana yürüyerek geldi...	Utanarak Yürüyüş
وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ²⁵⁷	...Yeryüzünde (kibirli) çalınmış yürüme...	Kibirli Yürüyüş
فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ²⁵⁸	Yeryüzünü dolaşın bakın ki Peygamberleri yalanlayanların akıbetinin nasıl olduğunu görün.	İbret Alarak Yürümeyi Yansıtan Yürüyüş
فَاسْرِبْ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ ²⁵⁹	Derhal gecenin bir kısmında aileni yola çıkar...	Yürümek, Hareket etmek
وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ ²⁶⁰	Hizmetçileri onların etraflarına dönerler...	Hareketli ve Hizmete Koşan Ayaklar
أَمْ مَنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ²⁶¹	...yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?	Hidayet Üzeri Olmayı Düşündüren Yürüyüş
وَلَىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ²⁶²	...arkasına bakmadan dönüp kaçı...	Koşmak

²⁵⁵ Furkân, 25/63.

²⁵⁶ Kasas, 28/25.

²⁵⁷ Lokmân, 31/19.

²⁵⁸ Nahl, 16/36.

²⁵⁹ Hicr, 15/65.

²⁶⁰ Tûr, 52/24.

²⁶¹ Mülk, 67/22.

²⁶² Neml, 27/10.

...فَقُرُوا إِلَى اللَّهِ ²⁶³	O halde Allah'a koşun (sığımn)	Allah'a Yönelmeyi Yansıtan Ayaklar
...وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا ²⁶⁴	...Kaçmakla da O'nun elinden kurtulamayız.	Hakikatten Kaçınılmayacağını Yansıtan Ayaklar
...يَوْمَ تُولُونَ مُدْبِرِينَ ²⁶⁵	O gün öyle bir günkü arkanızı dönüp kaçacaksınız...	Korkudan Kaçmak
...فَلَمَّا أَحْسَسُوا بِأَسَآ إِذًا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ²⁶⁶	Azabımızı hissettiklerinde bakarsın ki yerlerinden kaçıyorlar.	Azaptan Kaçış
...وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ ²⁶⁷	Kavmi Lût'a hızlıca koşarak ona geldi...	Hızla Koşma
...فَهُمْ عَلَى آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ²⁶⁸	Ama kendileri de onların izlerinde koşuyorlar.	Acele Etme
...قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ ²⁶⁹	Ey babamız! Biz gittik ve yarıştık...	Hareket Etmek
...وَاسْتَبَقَا الْبَابَ ²⁷⁰	İkisi de kapıya doğru koştu...	Koşuşma
...يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا ²⁷¹	...O gün onlar, hızlı hızlı kabirlerinden çıkarlar...	Koşuşma
...يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ²⁷²	İşte o gün insanlar Rabbül âlemînin huzurunda duracaklar.	Ayağa Kalkma ve Durma
...فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثَاً ²⁷³	...sonra onlar (kafirleri) kesinlikle cehennemin çevresinde dizleri üstü hazır bulunduracağız.	Suçluların Oturma Şekilleri Üzerinde Uygulanacak Olan Mutlak Gücü Yansıtan Ayaklar
...وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا ²⁷⁴	(Adaletsizlik karşısında) kıyam ederlerken onların kalplerini güçlendirdik...	Kuvvetin Allah'tan Geldiğini Yansıtan Ayaklar
...ثُمَّ نَفَخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ²⁷⁵	Sonra sûra bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış, bakıyorlardır.	Korkunun İfadesi

²⁶³ Zâriyât, 51/50.

²⁶⁴ Cin, 72/12

²⁶⁵ Mü'min, 40/33.

²⁶⁶ Enbiyâ, 21/12.

²⁶⁷ Hûd, 11/78.

²⁶⁸ Sâffât, 37/70.

²⁶⁹ Yûsuf, 12/17.

²⁷⁰ Yûsuf, 12/25.

²⁷¹ Meâric, 70/43.

²⁷² Mutaffifin, 83/6.

²⁷³ Meryem, 19/68.

²⁷⁴ Kehf, 18/14.

²⁷⁵ Zümer, 39/68.

... عَلَى سُرِّ مَوْضُونَةٍ مُتَكِينٍ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ²⁷⁶	Mücevherlerle işlenmiş tahtlar üzerinde karşılıklı vaziyette yaslanırlar.	Memnuniyet Pozisyonu
... مُتَكِينِينَ عَلَى سُرِّ مَصْفُوفَةٍ ²⁷⁷	...Yaptıklarınıza karşılık, sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanacak âfiyetle yiyin için...	Memnuniyet Pozisyonu
... وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنِّهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا ²⁷⁸	İnsana bir sıkıntı dokunduğu zaman gerek yan yatarken gerek otururken gerekse ayaktaiken bize dua eder...	Zikreden ve İtaat Eden Vücut

3.6. Sesin Dili

İletişim esnasında sesin aniden alçaltılması veya yükseltilmesi aktarılmak istenen mesajın içeriğini destekler niteliktedir. Konuşma üslubu ve ses tonundaki vurgu; kişilerin özgüvenini, karakter özelliklerini ve ahlâkî değerlerini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra ses tonuyla; elem, korku, öfke, tevazu gibi birçok evrensel duygu ifade edilmektedir.²⁷⁹

3.6.1. Tevazu ve Saygıyı Yansıtan Ses Tonu

Tevazu ve saygıyı ifade eden ses tonu olarak ele alınan başlıkta kişilerin dua, namaz gibi ibadetlerini yaparken ses tonlarında olması gereken ölçü ve bu ölçünün bulunduğu karşılıklar tahkik edilmektedir.

﴿قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا

تُخَافَتُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾²⁸⁰

Meali: “ De ki: “İster Allah diyerek, ister Rahmân diyerek yakarın; hangisiyle yakarsanız olur, çünkü bütün güzel isimler O’na mahsustur.” Namazında niyazında sesini fazla yükseltme, fazla da kısma, ikisinin arasında bir yol tut.”

²⁷⁶ Vâkıa, 56/15-16.

²⁷⁷ Tûr, 52/19-20.

²⁷⁸ Yûnus, 10/12.

²⁷⁹ Richard Webster, *age*, s. 220.

²⁸⁰ İsrâ, 17/110.

Ses: “صَوْت” (çoğ.) “اصوات” Ses tonlaması da beden dilini oluşturan en önemli unsurlardandır. İletişimde sesin tonu ve seçilen kelimelerde yapılan vurgular; anlam farklılıklarını ortadan kaldırmakta ve duygu ve düşüncelerin etkili ve doğru aktarılmasını sağlamaktadır. Ses tonundan kişilerin gerginlikleri veya neşeli oldukları anlaşılabilir. Bunun yanı sıra ses perdesinin değişmesi ve sesin aniden titremesiyle, kişilerin yalan söylediği de anlaşılabilir. ²⁸¹ Ayrıca ses tonu, kişilerin karakteristik özellikleri hakkında da bilgi vermektedir. Nitekim Muhammed suresi: “Kuşkusuz konuşma tarzlarından sen onları bileceksin.”²⁸² ayeti ses tonundan, kişilik analizi yapılabileceği düşüncesini net bir şekilde göstermektedir. Ele alınan ayetin sebab-i nüzulü, Muhammed b. Cerîr Taberî’ye göre şu şekilde bildirilmektedir: “Hz. Ebû Bekir alçak sesle okur, Hz. Ömer ise yüksek sesle okurdu. Onlara bu sorulduğunda Hz. Ebû Bekir, “Ben duamı Rabbime ediyorum, Rabbim de hacetimi ona dediğimi biliyor.” dedi. Hz. Ömer’in ise şu şekilde cevapladığı aktarılmaktadır: “Ben şeytani kovuyorum ve uykuyu kaçırıyorum.” Bunun üzerine Hz. Ebubekir’e sesini biraz yükselt, Hz. Ömer’e de sesini biraz azalt denildiği aktarılmaktadır.”²⁸³

Bir başka tefsirde, Hz. Peygamber’in ‘Ya Allah Ya Rahmân’ diye dua ettiği sırada bunu duyan müşriklerin “Muhammed bize tek bir ilaha dua etmemizi söylüyor ama kendisi iki ilaha tapıyor.” dedikleri akabinde Allah’a, Kur’ân’a, ve Hz. Peygamber’e küfür ettikleri aktarılmaktadır.²⁸⁴ “Sesini çok yükseltme ve çok da kısma” ibaresi ses tonundaki ölçüye dikkat çeken beden dili ifadesidir. Beden dili üslubu, hem bu konudaki açık ikazı hem de ibadet edilirken doğru olan ses tonunu kullanmak gerektiğini bildirmektedir. Ancak ifadenin etkinliğini artıran husus, beden dili ile kullanılan lafızların daha önceki ayetlerde olduğu gibi uyum içinde olmasıdır. Bu uyum, kelimelerin delalet ettiği ses tonunu okuyucunun idrak etmesini sağlamakta, duyular vasıtasıyla zihinlere ayetin hakiki manasını ulaştırmaktadır.

“جَهْرٌ” Bir şeyin açık ve aleni olması, yüksek sesle konuşmak, kulak ve göze hitap edecek şekilde net olmak gibi birçok anlama gelmektedir.²⁸⁵ “خَفْتٌ” Sesin karşıdan duyulamayacağı şekilde konuşmak, sesi kısmak anlamlarına gelmektedir. Fiillerin Nehy-i Hâzır kalıbında, yani yasaklayıcı formda gelmesi Allah’ın ölçüye olan yaklaşımı ve hassasiyetini

²⁸¹ Richard Webster, *age*, s. 220.

²⁸² Muhammed, 47/30.

²⁸³ Kurtubî, *age*, c. 13, s. 192.

²⁸⁴ Kurtubî, *age*, c. 13, s. 191-193; Süyûtî, *age*, s. 293; Vehbe ez-Zühayli, *age*, s. 294.

²⁸⁵ İbn Manzûr, *age*, c. 1, s. 710; Rağîb el-İsfahânî, *age*, s. 233.

görmemizi sağlar. Ayrıca kullanılan fiillerin delalet ettiği “جَهْرٌ” yüksek ses ve “خَفْتٌ” kısık ses anlamına da gelir. Ayette, telaffuzu bakımından okuyucunun kulağına biri sert biri yumuşak olarak seçilen bu fiiller, izlenim oluşturan bir ses ulaştırmaktadır. Tüm bu seçilen fiillerin ayetteki fonksiyonunu etkin ve işlevsel hale getiren, cümlelerdeki ritmi duyulabilir kılan beden dili üslubunun etkisidir. Bu dil üslubu, ses tonunda olması gereken özellikleri, okuyucunun idrak etmesini sağlamaktadır.

Beden dilinin sunduğu imkânlar vasıtasıyla ayette aktarılmak istenen duygu ve düşünceler kavranmaktadır. Ayetteki ‘Sesini fazla yükseltme, fazla da kısma!’ ifadesi, didaktik bir form olmasının yanı sıra tevazu, saygı, nezaket gibi olumlu duyguların varlığını ve tercih edilmesi gerektiğini de işaret etmektedir. İfadenin dini bir nitelik taşımasının haricinde, sosyal hayatta kişiler arası iletişimi düzenleyici bir vasıf olduğunu da göstermektedir. Çünkü beden dilinde yüksek sesle konuşmak saygısızlığa, alçak ses ile konuşmak güvensizliğe işaret eder. Ayette uygun olan orta bir ses, evrensel kabul görmüş bir husustur.²⁸⁶

3.6.2. Ses Tonun Duygu Durumu Üzerindeki Etkisinin Tablo İle Gösterimi

Ayet	Meali	Beden Dili Karşılığı
287 وَأَغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ	...sesini yükseltme...	Naif ses
إِنَّمَا يَبْتَلِيَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفٍّ وَلَا تَنْهَرُهُمَا ²⁸⁸	...Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle.	Merhameti ve Saygıyı Yansıtan Ses
289 وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ	...Öyle ki o gün Rahmân’ın heybetinden sesler kısılmıştır...	Mahcup ve Teslim Olmuş Ses
290 يَتَخَفَتُونَ بَيْنَهُمْ	Diyerek aralarında fısıldaşırlar...	Gizliliği Yansıtan Ses

²⁸⁶ Richard Webster, *age*, s. 220.

²⁸⁷ Lokmân, 31/19.

²⁸⁸ İsrâ, 17/23.

²⁸⁹ Tâhâ, 20/108.

²⁹⁰ Tâhâ, 20/103.

إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ²⁹¹	Hani o, alçak sesle rabbine yalvarmıştı	Yakarış
عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْل ²⁹²	Dilimdeki düğümü çöz ki sözümü iyi anlasınlar...	Anlaşılır Olma

3.7. Kulağın Dili

Sözsüz iletişimin gizli dillerinden biri de kulaklardır. Kulaklar ile yapılan jestler şüphe, şaşkınlık ve konuşulan şeye olan ilgiyi ya da duyulan rahatsızlığı belirtme gibi birçok duygu ve düşünceyi ifade edebilmektedir.²⁹³

3.7.1. Önemsememek ve İlgisizlik Duygularını Yansıtan İfade

Önemsememek ve İlgisizlik duygularını yansıtan ifade olarak ele alınan başlıkta kâfirlerin, inkârları ve kibirleri nedeniyle Kur’ân’ı önemsemediklerini, dikkate almadıklarını bildiren ayet tahkik edilmektedir.

﴿وَإِذَا تُلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَىٰ مُسْتَكْبِرًا كَانَ لَمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَسَّرَهُ بَعْدَآبِ

أَلِيمٌ﴾²⁹⁴

Meali: “Böyle birine âyetlerimiz okunduğunda sanki kulaklarında ağırlık varmış da onu işitemiyormuş gibi büyüklük taslayarak sırt çevirir. Ona acıklı bir azabı müjdele!”

Kulak: “أُذُنٌ” (çoğ.) “آذَانٌ” Kulağın renginin aniden değişmesi veya kulakla çeşitli şekillerde oynayarak sözlü ve sözsüz iletişimi etkili hale getiren beden dili unsurlarından birini daha irdelemek gerekmektedir. Kişilerin iletişim esnasında kulaklarını aniden ovuşturması veya kaşınması şüpheyi ve konuşulanlara karşı ilgisizliğini, işaret parmağıyla kulaklarının arkasını kaşınması hayret ve kuşku içinde olduğunu gösteren bedensel hareketlerdir. Bunun yanı sıra kulakların aniden kızarması gerçek duyguları da ortaya çıkartmaktadır. Çünkü kızarmak, utanma, çekinme, heyecan, öfke gibi duygusal nedenlerden dolayı istemsiz olmaktadır.²⁹⁵ Kulaklarında ağırlık var kelamı söylenenlere karşı ilgisizliği, yüz çevirme ve önemsememeyi yansıtan beden dili ifadesinin açıklamasıdır. Ayette kast edilen kişinin İslâm’ın en büyük muhaliflerinden ve Kureyş’in en iyi hatiplerinden olan Nadr b. Hâris’in olduğu şeklinde tefsir

²⁹¹ Meryem, 19/3.

²⁹² Tâhâ, 20/ 27, 28.

²⁹³ Richard Webster, *age*, s. 66.

²⁹⁴ Lokmân, 31/7.

²⁹⁵ Richard Webster, *age*, s. 66.

edilmektedir. Nadr b. Hâris'in kitap tüccarlığı yaptığı ve Arap olmayan kavimler hakkında Mekke halkına: “Muhammed size Âd ve Semûd kavmini anlatıyor, bense size Fars ve Rûm'u, Kisraları anlatıyorum.” diyerek ²⁹⁶ İslâm'ın neşrine mâni olduğu aktarılmaktadır. Bu sebeple Nadr b. Hâris'in şiddetli bir azapla cezalandırılacağı bildirilmektedir. Bunun yanı sıra müjdenin çoğunlukla olumlu cümlelerde kullanılan bir kelime olup, azabı nitelendirmesi Kur'ân'ın Nadr b. Hâris ile istihza ettiğini göstermektedir. Beden dili üslubu ayette aktarılmak istenen duyguyu okuyucuyu geçirmektedir. Entelektüel bir müşrik, ikna kabiliyeti ve edebi bir dili olan Nadr b. Hâris'in İslâm'a muhalif tutumunu, kibrini ve nefretini yansıtmaktadır. Ayrıca Nadr b. Hâris'in gerçek kişiliğini tanımlamakta ve karakteri hakkında analiz yapma imkânı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in tebliği sırasında karşılaştığı insan tiplerine de ışık tutmaktadır. Ahlâki değerlerden yoksun, kibirli, saygısız ve alaycı karakterler olduğunu göstermektedir.

3.8. Giysinin Dili

Kıyafetler, beden dilinin etkili unsurlarından birisidir. Seçilen kıyafetler, temizliği, özeni, kimi zaman ortama olan saygıyı da yansıtmaktadır.²⁹⁷

3.8.1. Azabı Yansıtan Giysi

Azabı ifade eden giysi olarak ele alınan başlıkta, Allah'ın kâfirlere olan hiddetini, onlar için hazırladığı çetin azabı yansıtan ayet tahkik ve tahlil edilmektedir.

﴿سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطْرَانٍ وَتَغَشَىٰ وُجُوهُهُمُ النَّارُ﴾

Meali: “Onların giysileri katrandandır; onların yüzlerini ateş bürüyecektir.”²⁹⁸

Elbise: “سَرَابِيلٌ” (çoğ.) “سَرَابِيلٌ”²⁹⁹ Ayet-i kerîmede, Allah'ın zalimler ve suçlu kişiler için hazırladığı azap bildirilmektedir. Onlara siyah kokmuş katrandan gömlekler giydirileceği, bu kıyafetin tüm bedenlerini saracağı ve yüzlerinin ateşle kaplanacağı ifade edilmektedir.³⁰⁰ Süyûtî, suçluların gömleklerinin katrandan olma sebebini katranın, ateşi tutuşturan bir özelliği nedeniyle tercih edildiği şeklinde yorumlamaktadır.³⁰¹ Bilimsel araştırmalara göre katranın yakıcı bir madde olduğu ve içerisinde ateşi tutuşturan etkin maddeler bulunduğunu

²⁹⁶ Süyûtî, *age*, s. 411; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 412.

²⁹⁷ Richard Webster, *age*, s. 161.

²⁹⁸ İbrâhim, 14/50.

²⁹⁹ Rağıb el-İsfahânî, *age*, s. 464.

³⁰⁰ Kurtubî, *age*, c. 12, s. 171; Süyûtî, *age*, s. 261; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 262.

³⁰¹ Süyûtî, *age*, s. 261.

ispatlanmıştır.³⁰² Bu durum Kur'ân'ın yaptığı tanımlamaların ve örneklemelerinin bilimsel verilere de uygun olduğunu göstermektedir.

Kıyafet, duygu ve düşünceleri yansıtan beden dilinin bir başka aracıdır. Toplumun ortak disiplini haline gelen giyinme olgusu; içerisinde saygı, düzen ve ihtimamı barındırmaktadır. Örneğin kurumsal bir şirkette, kişilerin eşofman giymesi ortama ve bireylere olan saygısını, verdiği önemin derecesini göstermektedir. Kılık kıyafetlerin dili, kişilerin ruhunu yansıtan önemli bir göstergedir.³⁰³

Nitekim Taha Abdurrahman *Dinü'l-Hayâ* adlı eserinde, kıyafetin asıl anlamını görmeye engel olan apaçık perde; manevi olarak anlamını hakikati gizleyen örtü olarak açıklamaktadır. Bunun yanı sıra birçok mana ve farklı özelliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kıyafetin tamamlayıcı özelliklerini farklı cenahtan ele almakta ve giysinin kişinin mütevazılığını yansıtan bir sembol olduğunu da ifade etmektedir. Bu sembolik ilişkiyi şu şekilde beyan ederek örneklendirmektedir: Şehadet kelimesini tevhitte; duayı yakınlıkla; orucu, arzuları kırmak; zekâti, çoğalmak; haccı ise göğe yükselmek anlamına gelen ifadelerle ilişkilendirerek kıyafet ve tevazu arasındaki bağın mahiyetini örneklendirerek açıklamıştır.³⁰⁴ Ayet-i kerîmede “Onların giysileri katrandandır.” kelamı, zalimlerin ruh hallerini yansıtan, yasayacakları azabın şiddetini gösteren somut bir ifadedir. Zalimlere giydirilecek olan elbisenin dili, korkutucu ve dehşet verici bir halde resmedilmiştir. Kıyafetlerin temsil ettiği duygular, okuyucuların vicdanına tesir etmekte, kişilerin adalet gibi ahlâki değerler hakkında kendilerini sorgulamasına imkân tanımaktadır. Bunun yanı sıra ayetteki kıyafet tasviri, azabın zahiri tecellisi olarak ön plana çıkmaktadır.

Giysilerin duygu ve düşünceleri yansıtan görsel sinyal yönünü A'râf sûresi 31. ayeti de ispatlamaktadır. Nitekim ayette şu şekilde buyrulmaktadır: “Mescide giderken güzel giyinin.” Bu kelam, kıyafetlerin özeni ve saygıyı yansıtan bir sembol olduğunu ilahi dil ile de beyan etmektedir.

³⁰² Elif Ünay, *Koza Küspesinin Pirolizi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2000, s. 52.

³⁰³ Richard Webster, *age*, s. 161.

³⁰⁴ Taha Abdurrahman, *Dinü'l-hayâ: mine'l-fikhi'l-i'timârî ile'l-fikhi'l-i'timânî* Beyrut, el-Müessesetü'l-Arabiyye, Beyrut 2017, c. 3, s. 143.

3.9. Şiddetli Korkunun Dili

İlerleyen yaş ile birlikte organizmada oluşan fizyolojik yönden gerileme ve değişikliklere yaşlılık denilmektedir.³⁰⁵ Ancak ele alınan başlıkta yaşlılık belirtisi olan saç beyazlamasının şiddetli korkunun tesiriyle bir çocukta meydana geliş nedeni ve bu beyazlığın yansıttığı dehşet tahkik edilmektedir.

﴿فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا﴾³⁰⁶

Meali: “Siz de inkârda direnirseniz çocukları ihtiyarlatan o günden kendinizi nasıl koruyacaksınız?”

“شَيْبٌ” Saçın beyazlaması, yaşlanmak gibi anlamlara gelmektedir.³⁰⁷ “شَابٌ” : Üzüntü ve kederden saçların beyazlaması ve beyaz saç manasındadır.³⁰⁸ Ayet-i kerîmede, küfürlerinde ısrar eden kâfirlere kıyamet gününün korkunç şiddetinden dolayı fiziksel değişime uğrayacakları ifade edilen çocuklar örnek verilmektedir. Tefsirciler bu benzetmenin mecaz ya da hakikati kast ettiği hususunda ortak bir görüş sunmamaktadırlar. Ancak ayetin semantiğinin kâfirleri ikaz ve azarlayıcı³⁰⁹ nitelikte olması, tasvir edilen durumun tahakkuk etme ihtimalini artırmaktadır.³¹⁰ Kıyamet gününde haşrolan münafık, kâfir ve fasık kimselere hâkim olacak duygu durumu korku ve dehşettir.

Korku sadece bir söz veya herhangi bir bedensel hareketle tanımlanamayacağından çocukların bile ihtiyarlayacağı vurgusu kıyamet gününün korkunçluğunun ve dehşetinin beden dili ifadesidir. Çocukların ihtiyarlaması kelamı, kıyamet günü hâkim olacak olan korku atmosferini canlandırmakta ve siyaka uygun olarak aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra beden dili üslubu duyuları harekete geçirerek, kâfirlerin vicdanına da temas etmektedir. Okuyucunun bu sahneyi zihninde tasavvur edebilmesini sağlamakta, Allah’ın kâfirlere ikazını alenî şekilde ibraz etmekte ve kıyamet gününün zorluğunu bildirmektedir. Ayrıca çocukların korkudan dolayı saçlarının beyazlayacağı kelamının mecaz ya da hakikat olması, ayetin asıl semantiğini etkilememekte aksine anlamı kuvvetlendirmektedir. İfadenin mecaz olması durumu dahi muhatapların kalplerinde oluşacak korku, dehşet ve kaygıyı pekiştirmektedir. Çünkü hakikat olan, kıyamet gününün korkunçluğu ve cereyan edecek olan olayların dehşetidir. Ayet,

³⁰⁵ Nazmi Bilir, *Yaşlılık ve Solunum Hastalıkları*, Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği, Ankara 2018, s. 14.

³⁰⁶ Müzemmil, 73/17.

³⁰⁷ Ebû Hayyân el-Endülüsî, *Kur’ân Lugatı*, çev. Enes Selam, İşaret Yayınları, İstanbul 2019, s. 110.

³⁰⁸ İbn Manzûr, *age*, c. 4, s. 2371.

³⁰⁹ Kurtubî, *age*, c. 21, s. 341.

³¹⁰ Kurtubî, *age*, c. 21, s. 341; Süyûtî, *age*, s. 574; Vehbe ez-Zühaylî, *age*, s. 575.

korkunun bedensel ifadesi olan çocukların uğrayacağı ani değişim ile bu hakikati okuyucuların ruhlarına temas ettirerek dehşeti hissedilebilir kılmaktadır. Ayrıca kişilerin stres ve aşırı üzüntü halinde vücutta hasara yol açan oksidatif stresin artması nedeniyle saçların aniden beyazlaması bilimsel olarak ispatlanmıştır.³¹¹

Korkunun bedensel ifadesi, ayetin semantiğini okuyucuların idrak etmesinin yanı sıra Kur’ân’ın bilimsel dayanağı olan ifadeler kullandığı da ispatlamaktadır. Bu durum Kur’ân’daki tanımlamaların ve örneklemelerin bilimsel verilere uygun olduğunu, ikna olmak için bilimsel kanıtlara ihtiyaç duyan diğer insanlara da sunmaktadır.

Ayet	Meali	Beden Dili Karşılığı
إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا ³¹²	Kemiklerim güçsüzleşti saçlarım beyazladı	Yaşlılığın Göstergesi

³¹¹ Süleyman Bulut, “Association between Hair Whitening and Hair Loss Scores and Erectile Dysfunction” *Yeni Üroloji Dergisi*, sayı: 14, Ankara, Şubat 2019, s. 2.

³¹² Meryem, 19/4.

4. MEDENÎ AYETLER

4.1. Medenî Ayetlerde Gözün Dili

Ayet	Meali	Beden Dili Karşılığı
تَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ 313	...gözlerinde yaşlar boşandığını görürsün...	Ağlayan Göz
فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ 314	...gözü kaymış kimse gibi sana baktıklarını görürsün...	Korkmuş Bakış
وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ 315	Dünya hayatının çekiciliğine göz dikme!..	Hırslı ve İstekli Bakış
وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ 316	...korkudan gözler kaymış...	Baygın Bakış
يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ 317	...ölüm korkusuyla baygınlık geçiren kimsenin bakışı gibi sana baktığını görürsün...	Sersem ve Endişeli Bakış

4.2. Medenî Ayetlerde Yüzün Dili

Ayet	Meali	Beden Dili Karşılığı
فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ 318	...yüzlerindeki işaretlerden kendilerini tanırısın...	Kafirlerin Yüzü
يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ 319	Bir gün nice yüzler ağaracak...	Mutlu yüz
وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ 320	...nice yüzler de kararacaktır...	Kederli Yüz
يُعْرِفُ الْمَجْرُمُونَ بِسِيمَاهُمْ 321	Günahkârlar simalarından tanınır...	Mutsuz Yüz
تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا 322 الْمُنْكَرَ	...inkârcıların yüzlerindeki hoşnutsuzluğu hemen fark edersin...	Hakikatten Nefret Eden Yüzler

313 Mâide, 5/83.

314 Ahzâb, 33/19.

315 Tâhâ, 20/131.

316 Ahzâb, 33/10.

317 Muhammed, 47/20.

318 Muhammed, 47/30.

319 Âl-i İmran, 3/106.

320 Âl-i İmran, 3/106-107.

321 Rahmân, 57/41.

322 Hac, 22/72.

سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أُنْزِ السُّجُودِ 323	Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur...	İbadet Eden Güzel Yüzler
قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ 324	Biz senin, yüzünün semaya doğru çevirip durduğunu muhakkak görüyoruz...	Dua Eden Özleyen Yüzler

4.3. Medenî Ayetlerde Elin Dili

Ayet	Meali	Beden Dili Karşılığı
وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصَدِيدَةً 325	Kâbe yanında onların namazı ıslık çalmak ve el çırpılmaktan başka bir şey değil.	Küçümsemeyi Tasvir Eden El Jesti
وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا 326	Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'dan bir ceza olarak ellerini kesin...	Suçlunun Eli
ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَكُمْ 327	İşte bu, ellerinizle yapıp ettikleriniz yüzündendir...	Suçlunun Eli
وَيَسْطُورُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ 328	...size ellerini ve dillerini kötülükle uzatacaklardır...	Kin ve Düşmanlığı Yansıtan El jesti
مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِي إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ 329	...ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim!...	Güçlü Olmayı ve Merhamet Duygusu İçeren El jesti
يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنْ الصَّوَاعِقِ حُدْرَ الْمَوْتِ 330	...yıldırımlar yüzünden ölümden korkarak parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar...	Çaresizlik ve Dehşet Barındıran El Jesti
وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمْ الْأَنَامِلَ مِنْ الْغَيْظِ 331	...Baş başa kaldıkları zaman da ise size karşı öfkelerinden parmak uçlarını ısırıyorlar...	Haset ve Hiddet Barındıran El Jesti

323 Fetih, 48/29.

324 Bakara, 2/144.

325 Enfâl, 8/35.

326 Maide, 5/38.

327 Enfâl, 8/51.

328 Mümtehine, 60/2.

329 Mâide, 5/28.

330 Bakara, 2/19.

331 Âl-i İmran, 3/119.

SONUÇ

‘Mekkî Ayetlerde Edebî Bir Form Olarak Beden Dili’ adlı tez çalışmasının asıl merkezin de Kur’ân-ı Kerîm’in iletişim gücünü ortaya koymaktır. Bu iletişimin varlığını keşfetmemizi sağlayan Kur’ân’ın ifade tertibi, mecaz ve hakikat arasındaki nükteler özetle Kur’ân’ın belagatidir. Ebû Hilâl el-Askerî’nin ifade ettiği gibi ilimlerin öğrenmeye en layık olanı mârifetullah, daha sonra belagati ve fesahati öğrenmektir. Allah’ın kitabının mucizevi oluşunun bu yolla bilineceğini izah etmektedir.

Ontolojik olarak Allahu Teâlâ’dan farklı olmamıza rağmen Kur’ân-ı Kerîm’in mesajlarını anlayabilmek, anlamlandırabilmek aynı zamanda aktarılan duyguların gerçekliğini hissedilmek hayret vericidir. Çünkü etkili iletişim dediğimiz şey aslında kişiler arasında mesajların etkili bir şekilde aktarılması ve doğru bir şekilde anlaşılmasından ibarettir. Çalışmamız Allah ile insanlar arasında gerçekleşen bu etkili iletişimi ortaya koyarak iletişimi sağlayan Kur’ân-ı Kerîm’in kendine has sistem hüviyetine dikkat çekmektedir. İ‘câzü’l-Kur’ân olarak ifade edilen bu sistem Kur’ân’ın akla ve kalbe tesir eden lugavi üstünlüğüdür. Çalışmamızda iletişimin diğer bir çeşidi olan beden dilinin ayetlerdeki kullanımlarını tespit ederek ayete kattığı duygular açıklanmaktadır. Ele alınan ayetlerde tasvir edilen sahneleri, duyguları, verilmek istenen mesajları okuyucunun hissedebilmesi ve tahayyül edebilmesi sağlamaya çalışılmıştır. Kuranın zamanı aşan bu ifadeleri beden dili vasıtasıyla nasıl bağdaştırdığı irdelenmiştir. Yapılan değerlendirmelerden hareketle okuyucunun Kur’ân’ın anlatım gücünü keşfetmesi sağlanmıştır.

Bu tez öncelikle Allah ile mahlûkat arasında bir iletişimin var olduğu soncuna varırken diğer yandan okuyucunun Kuranın beden dili unsurlarını kullanım şeklini görme imkânı sağlamıştır. Yapılan tespitler de Allah ile insan arasında mutlak bir iletişim gerçekleştiği kanaatine varılmıştır

KAYNAKÇA

- Avde, Abdullah, “Hz. Peygamber’in Sünneti ve Kur’ân-ı Kerîm Işığında Sözsüz İletişimin Başkaları Üzerindeki Etkisi”, *Çağdaş Müslim Dergisi*, sayı:112, Mısır 2004.
- Baltaş Zuhâl-Baltaş Acar, *Bedenin Dili*, 53. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul 2019.
- Bilginer, Hayriye “Down Sendromlu Çocuklarda Dil Gelişimi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, Ankara 2002.
- Bilir, Nazmi, *Yaşlılık ve Solunum Hastalıkları*, Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği, Ankara 2018.
- Birişik, Abdülhamit “Sûre”, *DİA*, İstanbul 2009.
- Bozgöz, Faruk, “Dilin Kaynağı ve İlk Dil Problemi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, Diyarbakır 2003.
- Bulut, Ali, *Belagat*, 8. Baskı, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2019.
- Bulut, Süleyman “Association between Hair Whitening and Hair Loss Scores and Erectile Dysfunction” *Yeni Üroloji Dergisi*, sayı:14, Ankara, Şubat-2019.
- Câhız, Ebû Osman, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, thk. Abdüsselâm b. Hârûn, Mektebetü’l-Hancı, b.y., 1418 /1998.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara 2020.
- Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, 38. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul 2020.
- Çetin, Nihat, *Eski Arap Şiiri*, 2.Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2019.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, *Sünen*, thk. Fevaz Ahmed Zemreli, Hâlid es-Seb‘ el-i‘lmî, y.y., b. y., 1407.
- Demirayak, Kenan, *Arap-İslâm Edebiyat Literatür Bilgisi*, Cantaş Yayınları, İstanbul 2016.
- Demir, Ramazan, “İbn Hazm’a Göre Dilin Menşei ve İlk Dil Problemi”, *Usûl Dergisi*, sayı:10, İstanbul 2008.
- Ebû Hayyân el-Endülüsî, *Kur’ân Lugatı*, çvr. Enes Selam, İşaret Yayınları, İstanbul 2019.

el-Gamri, Nebil b. Hâşim b. Abdullah, *Kitabü'l-Müsnedi'l-Cami*, Darü'l-Beşairi'l İslâmiyye, Beyrût 1434/2013.

es-Sâmarrâî, Fâdıl Sâlih, *Kur'an'ın Edebî Dili*, İşaret Yayınları, İstanbul 2016.

ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *el-Vahy ve'l Kur'an-ı Kerîm*, Mektebetü'l-Vehbe, Kahire 1986.

ez-Zühaylî, Vehbe, *et-Tefsîrû'l-Vecîz*, Fikir Yayınevi, Şam 2019.

Faruk Harman, Ömer “İshak” *DİA*, İstanbul 2000.

Fayda, Mustafa “Câhiliyye”, *DİA*, İstanbul 1993, c. 7, s. 17–19.

Güç, Ahmet “Putperestlik”, *DİA*, İstanbul 2007.

Güler İlhami-Özsoy Ömer *Konularına Göre Kur'an*, 44. Baskı, Fecr Yayınevi, Ankara 2019.

Güler, İsmail, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, İsam Yayınları, İstanbul 2015

Gümrükçüoğlu, Süleyman, *Kur'an'da İletişim Dili*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2014

Gündüzöz, Soner, *Arapçanın Söz Varlığı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

Hacı Hasanoğlu, Ercüment, *Beden Dilinin Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, 2017.

İbn Cinnî, *Hasâis*, thk. Abdül-hamid el-Hündavî, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, b. y., ts.

İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed, *Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dârül Ya'rub, Dimeşk 1420/2004.

İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut 1403/1983.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik *es-Sûretü'n-Nebeyiyye*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî, Mustafa es-Sekkâ Abdülhafîz Şelebî, İhtiyâü't-Türasi'l-Arabî, Beyrût 1391/1971.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Dâru'l-Maârif, Kahire, ty.

Kara, Necati, *Bir İletişim Aracı Olarak Kur'an'da Beden Dili*, Ensar Yayınları, İstanbul 2005.

Kılıç, Hulusi “Belagat”, *DİA*, İstanbul 1922.

Kurtubî, *el-Câmi 'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdülmuhsin et-Türkî, er-Risâle Yayınevi, Beyrût ts.

Kutup, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvîr*, çev. Ömer Aydın, Ertuğrul Özalp, 2. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul 2015.

Navarro, Joe- Marvin Karlins, *Beden Dili*, çev. Taylan Taftaf, Alfa Yayınevi, İstanbul 2020.

Öznurhan, Halim, "İstılâh", *DİA*, İstanbul 2016.

Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. El-Mufaddal, *Müfredat*, çev. Musa Yıldız, 6. Baskı, Çıra Yayınları, İstanbul 2020.

Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn, Abdurrahmân b.Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfîî *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Merkezü'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, Mecmua'l- Melik el-Fehd li Tıbbâ'ati'l- Mushafi's- Şerif, Suûdi Arabistan ts.

Süyûtî, *el-Müzhir fî 'Ulûmi'l-Luga*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Muhammed el-Becâvî, Ahmed Câd el-Mevlâ, Mektebetül Asriyye, Beyrût 1986.

Süyûtî, Celâleddin-Celâleddin Mahallî, *Tefsîrû'l-Celâleyn*, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 2018.

Taha Abdurrahman, *Dînü'l-hayâ: mine'l-fikhi'l-i'timârî ile'l-fikhi'l-i'timânî*. Beyrut, el-Müessesetü'l-Arabiyye, Beyrut 2017

Tülücü, Süleyman, "Muallakat", *DİA*, İstanbul 2005.

Ünay, Elif, *Koza Küspesinin Pirolyzi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2000.

Webster, Richard, *Beden Dili Rehberi*, 3.Baskı, Olimpos Yayınevi, İstanbul 2019.

Yavuz, Yusuf Şevki "Vahiy", *DİA*, İstanbul 2012.

Yavuz, Yusuf Şevki, "İ'câzü'l- Kur'ân", *DİA*, İstanbul 2000.

Yılmaz, İbrahim, *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*, Doktora Tezi, Erzurum 1997.

Yücel, Hasan Ali, *Aristoteles Retorik*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültürü Yayınları, İstanbul 2020.

Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Abdullah b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dârul İhyâi'l- Kütübî'l-Arabiyye, b.y., 1957.

İnternet Kaynakları

PDF الجامع لأحكام القرآن (تفسير القرطبي) (ت: التركي) - المكتبة الوقفية للكتب المصورة

<https://waqfeya.net/book.php?bid=2538>

<https://www.egitimsistem.com/islamiyet-oncesi-doneme-neden-cahiliye-donemi-denilmis-78453h.htm>

<https://www.pusula360.com/blog/detay/267/en-cok-yapilan-20-beden-dili-hareketi-ve-anlamlari>

<https://www.pazarlamasyon.com/basarili-insanlarin-asla-yapmayacagi-15-beden-dili-hareketi>

https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/insan_iliskileri_ve_iletisim_yontemleri/4/index.html

<https://listelist.com/vucut-dili-hareketleri/>

<https://www.ofmark.com/blog/etkili-iletisimin-anahtari-beden-dili/>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0leti%C5%9Fim>

<https://www.iienstitu.com/blog/iletisim-nedir-ogeleri-ve-turleri-nelerdir>

<https://www.isnadsistemi.org/guide/isnad2/isnad-dipnotlu/12-sozluk/12-1-sozluk-arap-harfli/>

<https://www.iienstitu.com/blog/beden-dili-mekanizmasi-isaret-dili>

ÖZET

Bu Tez Kur'ân-ı Kerîm'de iletişim merkezli bir çalışmadır. Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinden Mekki ayetlerle sınırlandırılmıştır. Ele alınan ayetlerde beden dili üslubu tespit edilmiş ayetin temel anlamına kattığı yeni anlamlar değerlendirilmiştir. Ayrıca ayetler hakkında Arapça tefsir kaynakları taranmıştır. Yapılan değerlendirmeleri kimi zaman hadislerle pekiştirilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen ayetler edebî açıdan kapsamlı bir değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

ABSTRACT

This Thesis is a communication-centered study in the Qur'an. It is limited to Makki verses from the verses of the Qur'an. In the verses discussed, the body language style was determined and the new meanings that the verse added to its basic meaning were evaluated. In addition, Arabic tafsir sources about the verses were scanned. The evaluations made were sometimes tried to be reinforced with hadiths. The determined verses were assessed to a comprehensive evaluation in terms of literature.

